

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Petr Navrátil

**Od mohučského Ordo po Liber visionum: pojetí panovnické moci
za vlády Jindřicha II. a Jindřicha III. v zrcadle vybraných
dobových pramenů**

From the Ordo of Mainz up to the Liber visionum: the concept of the medieval
kingship under the rule of Henry II and Henry III in the mirror of selected
historical sources

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.

Na úvod je mojí milou povinností a ctí poděkovat PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Ph.D., Th.D., který se ujal vedení mé práce a který projevoval během jejího vzniku neskutečnou ochotu a nadlidskou trpělivost, s jakou mi pomáhal i v průběhu celého mého studia. Rád bych poděkoval i své rodině a své přítelkyni.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 30. 7. 2013

.....
Petr Navrátil

Klíčová slova (česky)

sakralita, sakrální panovník, Jindřich II., Jindřich III., východofranská říše, legitimita, panovnická moc

Klíčová slova (anglicky):

sacrality, sacral kingship, Henry II., Henry III., East Frankish Empire, legitimacy, sovereign power

Abstrakt

Cílem této práce je analýza vybraných pramenů z období panování Jindřicha II. a Jindřicha III., a to z hlediska pojetí panovnické moci a její legitimacy. Důvodem této analýzy je skutečnost, že otázka pojetí panovnické moci podléhá výraznému dějinnému diskurzu a jako taková je široce diskutovaným teoretickým problémem medievalistického bádání s výraznými přesahy do současnosti. Východiskem celé práce jsou metody analytická a komparativní.

Samotná práce je členěna do šesti kapitol. Kapitola první je úvodní a definuje základní otázky práce. Rozbor relevantního odborného diskurzu je v kapitole druhé. Kapitola třetí je rozdělena do tří podkapitol a je v ní pojednáno o pramenech a myšlenkových zdrojích středověkých státoprávních názorů. Podkapitola první se zabývá definicí legitimacy a sakrality v obecné rovině. Druhá podkapitola pojednává o kořenech panovnické sakrality. Podkapitola třetí je namnoze stručným shrnutím vývoje nazírání na legitimitu panovnické moci ve franské říši, který předcházela panování Jindřicha II.

Kapitola čtvrtá je rozdělena do čtyř podkapitol a zabývá se zejména vládou Jindřicha II. První podkapitola se věnuje vládě Jindřichova předchůdce, na kterého v mnohém sám Jindřich navazoval. Druhá podkapitola analyzuje reflexi vlády Jindřicha ve vybraných narativních pramenech. Třetí podkapitola analyzuje realizaci královské autority v období panování posledního krále ze saské dynastie. Dílčí závěry jsou shrnuty v podkapitole čtvrté.

Kapitola pátá je rovněž rozdělena do čtyř podkapitol, ve kterých je zkoumána vláda Jindřicha III. První podkapitola pojednává o vládě Jindřichova otce Konráda II. Podkapitola druhá zkoumá obraz Jindřicha III. ve vybraných narativních pramenech. Třetí podkapitola analyzuje realizaci královské autority za jeho vlády. V podkapitole čtvrté jsou shrnuty dílčí závěry.

Konečné závěry jsou shrnuty v kapitole šesté, kde je konstatováno, že vlády Jindřicha II. a Jindřicha III. lze považovat za vrcholné období v rámci říšských dějin, kdy se v rukách panovníka koncentrovala značná moc.

Abstract

The purpose of the study is to analyse and to compare the reign of two rulers of *Francia Orientalis* – Henry II and Henry III. The reason for the author's research is that the conception of the legitimization of kingship is nowadays a highly discussed issue and it is one of the most significant tasks the medieval research is facing. Methods used in this study are analysis and comparison.

The study is composed of six chapters, each of them dealing with different aspect of the legitimization of kingship. Chapter One is introductory and defines basic terminology used in the study. Chapter Two examines relevant specialized discursus.

Chapter Three deals with the sources of medieval thinking and consists of three parts. Part One explains the terms of sacrality and legitimacy. Part Two focuses on the roots of sacral kingship. Part Three investigates the history of legitimization of kingship in the Frankish Empire.

Chapter Four is subdivided into four parts and it mainly provides an outline of Henry's II reign and examines relevant historical sources. Part One discusses the policy of Henry's predecessor Otto III. Part Two is an analysis of relevant historical sources. Part Three examines Henry's policy. Intermediate conclusions are drawn in Part Four.

Chapter Five endeavours to explain and analyse the reign of Henry III. And it's subdivided into four parts as well as Chapter Three. Part One focuses on the reign of Henry's father Conrad II. Part Two is an analysis of relevant historical sources. Part Three examines Henry's policy. In Part Four are drawn intermediate conclusions.

Eventual conclusions are drawn in Chapter Six. The study emphasizes that reigns of Henry II and Henry III are to be considered as height of enforcement of king's powers.

Obsah

1 Úvod.....	8
2 Rozbor relevantního odborného diskurzu a osvětlení použité pramenné základny.....	12
3 Definice pojmového aparátů a výchozího stavu	18
3. 1 Panovnická sakralita	20
3. 2 Kořeny chápání panovnické moci a středověké pojetí státu.....	25
3. 3 Stručný nástin vývoje v nahlížení na panovnickou moc v říši	39
4 Vláda Jindřicha II. ve světle vybraných dobových pramenů.....	46
4. 1 Vláda předchůdce Jindřicha II. Oty III. z hlediska pojetí panovnické moci	46
4. 2 Panování Jindřicha II. ve světle vybraných narativních pramenů	51
4. 3 Prosazování královské autority Jindřichem II.	66
4. 4 Dílčí závěry.....	73
5 Vláda Jindřicha III. ve světle vybraných dobových pramenů	76
5. 1 Vláda předchůdce Jindřicha III. Konráda II. z hlediska pojetí panovnické moci.....	76
5. 2 Obraz Jindřicha III. ve světle vybraných narativních pramenů	87
5. 3 Prosazování královské autority Jindřichem III.	92
5. 4 Dílčí závěry.....	102
6 Závěr	104
7 Seznam literatury	112
7.1 Prameny	112
7. 2 Monografie.....	114
7. 3 Články.....	118

1 Úvod

Per me reges regnant (Skrze mě vládnou králové) oznamuje nápis na destičce říšské koruny, na které je zpodobněn trůnící Ježíš mezi dvěma anděly.¹ Tato věta jakoby *per se* potvrzovala tezi profesora brněnské právnické fakulty a soudce Ústavního soudu Pavla Holländera, který ve své stati *Soumrak moderního státu* píše o tzv. skrytém kódu předmoderního státu.² Pod tímto pojmem rozumí celou řadu znaků, pomocí nichž je možno vymezit stát předmoderní, tj. mimo jiné i stát středověký. Jedním z těchto znaků je přitom v jeho pojetí Boží legitimita jakožto legitimizující moment politické moci.³ To z milosti Boží, jejímž symbolickým vyjádřením byla inaugurace panovníka pomazáním, pramenila dle Pavla Holländera legitimita středověkých vládců. Tuto tezi, v literatuře hojně rozšířenou, jistě nelze zcela smést ze stolu. Přesto je na místě si položit otázku, do jaké míry tato teze odpovídá skutečnosti. Jinak řečeno, byla Boží legitimita skutečným legitimizujícím momentem politické moci středověkých panovníků a bylo-li tomu tak, byla legitimizujícím momentem jediným, anebo jedním z vícečetných momentů? Na tyto otázky, bohužel, Pavel Holländer ve své stati odpovědi nenabízí, přestože by je bylo záhodno uvést.

Pokud se ovšem mají hledat odpovědi na takovýto druh otázek, nelze tak činit toliko v obecné rovině. Pokud má mít výzkum smysl a cíl, je třeba zúžit pole, v rámci kterého se ověřuje platnost dílčích tezí. Pochopitelně totiž činit závěry na takové úrovni abstrakce jako Pavel Holländer je nadměrně obtížné a výsledek je vždy značně nejistý. Na druhou stranu nelze zpochybňovat přínos jeho stati. Koneckonců jeho text je orientován mnohem spíše k problematice toho, co sám označuje za stát moderní a postmoderní, a jeho primárním cílem je daleko více rozdmýchat diskuzi nad, dle jeho názoru, v současnosti se měnící státností, nežli vyčerpávající rozbor jednotlivých znaků skrytého kódu předmoderního státu. Přesto i jeho příspěvek může sloužit jako hodnotný podnět a představovat onen pomyslný odrazový můstek k promýšlení otázek neodmyslitelně spjatých s fungováním středověkého státu.

Právě promýšlení takovýchto otázek si klade za cíl i tato kvalifikační práce. Přesněji řečeno cílem předkládané práce je analyzovat pojetí panovnické moci v období panování císařů Jindřicha II. a Jindřicha III. Pod slovním spojením *analýza pojetí panovnické moci* se v rámci tohoto textu přitom rozumí reflexe jednotlivých projevů panovnické moci,

---

¹ V podrobnostech k problematice říšské koruny a její interpretace viz STAATS, Reinhart. *Die Reichskrone: Geschichte und Bedeutung eines europäischen Symbols*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1991.

² HOLLÄNDER, Pavel. Soumrak moderního státu. *Právník*. 2013, roč. 152, č. 1, s. 1-28.

³ Týž, s. 4.

tj. reflexe panovnického rozhodování, a to z hlediska legitimacy. Ovšem má-li tato kvalifikační práce za cíl zamýšlet se nad legitimitou panovnické moci v období středověku, je třeba jasně zacílit takovýto výzkum a definovat relativně úzkou skupinu pramenů, které budou objektem takového výzkumu. Jinými slovy, je třeba pečlivě ohraničit mantinely, v rámci kterých se bude daná problematika promýšlet.

V obecné rovině lze hovořit o tom, že otázka postavení panovníka a vnímání jeho rozhodování v rámci dobové státnosti již několik let stojí v centru pozornosti medievalistického odborného diskurzu. Problematikou zkoumanou touto kvalifikační prací a jejím pojivem je tedy otázka královského rozhodování a faktický výkon královské moci sledovaný očima duchovních a světských elit v tavícím kotli středověkého teologického, právního a politického myšlení.

Hlavním akcentovaným aspektem královského rozhodování je přitom panovnická sakralita jako exkluzivní vazba k Bohu, pomocí níž se panovník zařazuje do Boží sféry, vystupuje z řady průměrnosti a je (jako *particeps*) účasten jakožto *vicarius Christi* na výkonu kněžského úřadu ve smyslu za (jemu) Bohem svěřenou společnost.⁴

Vzhledem k rozsahu materie a vytyčeným cílům nelze pochopitelně fenomén panovnického rozhodování zkoumat v jeho celistvosti. Proto také se tato kvalifikační práce zaobírá otázkou královského rozhodování zejména v paradigmatu středověkého latinského západu, konkrétně v rámci říšských dějin v období panování Jindřicha II. a Jindřicha III.

Nasadě je nyní otázka - proč právě tímto obdobím? Vždyť přinejmenším platí, že vlády Jindřicha II. a Jindřicha III. od sebe dělí období panování Konráda II. Toto ohraničení, jakkoliv se na první pohled může zdát nahodilé, ve skutečnosti vychází z ústřední teze předkládané kvalifikační práce. Výchozí tezí je totiž myšlenka, že v období 10. a 11. století došlo k jistému zlomu uvnitř středověké společnosti, kdy vladařská autorita, existující v rámci středověkého státu, dosáhla naprosto nezpochybnitelného postavení. Cesta k takovému vlivu ale byla toliko pozvolná a poznamenána rámcem středověké státnosti, resp. interakcí mezi panovníkem, dobovými elitami jakož i římskou církví. Na začátku 12. století je poté tento dlouhodobý proces formování v rámci říšských dějin v jistém slova smyslu završen, kdy ačkoliv zůstalo postavení pomazaného vládce ve společnosti i nadále široce respektované, není již možné mluvit o nezpochybnitelném postavení panovníka. Nově zformovaná šlechtická nobilita tvořící dle některých dobových představ sloupy, na kterých stojí Říše, si totiž začala osobovat právo na panovníkovu „nápravu“, pokud by jeho vládu

---

⁴ ERKENS, Franz-Reiner. *Herrschersakralität im Mittelalter: von den Anfängen bis zum Investiturstreit*. Stuttgart: Kohlhammer, 2006, s. 29.

vnímala jako nespravedlivou. Navíc panovníkova pozice uvnitř středověké společnosti, resp. státu, byla ohrožena i zreformovanou a emancipující se římskou církví, která v zásadě usilovala o zařazení panovníka po bok ostatních laiků.⁵

Vlády Jindřicha II. a Jindřicha III. jsou v kontextu výše řečeného dlouhodobě vnímány odbornou veřejností jako jakýsi vrchol, resp. předstupeň pádu suverénní panovnické moci a jejího ideologického zakotvení.⁶ Z toho důvodu také tvoří mimořádně vhodné období k promýšlení otázek panovnické sakrality a zakotvení panovnické moci a reflexe jejího rozhodování ve středověké společnosti. V tomto slova smyslu je cílem této kvalifikační práce zevrubně analyzovat vybrané prameny a pomocí této analýzy se pokusit zhodnotit problematiku královského rozhodování zejména z pohledu fenoménu panovnické sakrality.

Metodologicky je vycházeno ze standardního vědeckého postupu, tj. při psaní této kvalifikační práce se postupovalo od heuristiky, přes kritiku a interpretaci až po naraci. Samotná práce je členěna do čtyř celků. První část je věnována obecným otázkám – rozboru odborného diskursu, metodologickým východiskům a pojmovému aparátu. Část druhá je poté věnována rozboru vybraných pramenů v období panování Jindřicha II. a část třetí se zabývá rozбором vybraných pramenů v období panování Jindřicha III. Závěry jsou shrnuté v části čtvrté.

Z hlediska materie jsou přitom nejdůležitější části druhá a třetí, které jsou věnovány jednotlivým panovníkům. Obě tyto části jsou rozděleny do čtyř podkapitol, a to podle stejného klíče. První podkapitola vždy pojednává o jejich předchůdci, což má několik důvodů. Předně to odráží tezi kontinuity, tj. představy, že samotní panovníci se neocitali okamžikem svého nástupu na trůn ve vzduchoprázdnu, nýbrž vždy se museli s dědictvím svého předchůdce nějakým způsobem vypořádávat. Dále to také souvisí se skutečností, že celá řada pramenů, které popisují vládu jejich předchůdců, vznikala ve skutečnosti právě v době jejich vlastního panování, a tedy do značné míry odrážejí nálady jejich doby spíše nežli atmosféru a názory doby jejich předchůdců. Podkapitola druhá se naproti tomu snaží v obou případech zachytit obraz říšských panovníků ve vybraných narativních pramenech s důrazem na pojetí panovnické moci, resp. panovnickou sakralitu. Podkapitola třetí usiluje o zachycení vlastního výkonu panovnické autority, neboť právě na vztazích panovníka a jeho velmožů lze

---

⁵ DRŠKA, Václav a Drahomír SUCHÁNEK. Autoritativní jednání středověkých vládců. In: BUDIL, Ivo a Tereza ZÍKOVÁ. *Totalitarismus III: Totalita, autorita, moc v proměnách času a prostoru*. Praha: Dryada, 2007, s. 20-31.

⁶ Viz např. BOSHOF, Egon. *Königtum und Königsherrschaft im 10. und 11. Jahrhundert*. München: Oldenbourg, 1993, s. 23 an.

ilustrovat, do jaké míry našli teoretické koncepce zachycené v dobových pramenech své praktické uplatnění. Konečně nic nesvědčí o panovníkově smýšlení lépe nežli jeho vlastní činy. Pro lepší orientaci jsou poté dílčí závěry vždy shrnuty v podkapitole čtvrté.

Jak již bylo naznačeno na předcházejících řádcích, cílem této práce není popsat - *wie es eigentlich gewesen ist* - jak kdysi napsal jeden z nejvýznamnějších německých historiků 19. století Leopold von Ranke, nýbrž pokusit se zamyslet nad vybranými aspekty středověké společnosti první poloviny 11. století. Na druhou stranu od historika jakožto řemeslníka se ovšem očekává především faktografická přesnost.

Výše řečené nesmí vést k dojmu, že je třeba se vyčerpat v rámci faktografické přesnosti. Právě naopak - slovy Lytton Strache: „*Neznalost je první historikovou nezbytností - neznalost, která zjednodušuje a objasňuje, která vybírá a opomíjí.*“⁷ I když vždy je třeba mít na paměti slova Geoffrey Baraclougha: „*Dějiny, které pročítáme, i když se opírají o fakta, nejsou přísně vzato vůbec fakticitní, nýbrž souhrnem přijatých soudů.*“⁸

Závěrem bych rád vzpomenu myšlenku jednoho z otců zakladatelů a spoluautora české Ústavy Vojtěcha Cepla, který kdysi řekl, že je lepší dobré věci číst nežli špatné psát. Jakkoliv je to v této souvislosti poněkud žinantní, osobně hluboce doufám, že psaní této práce nebylo ve světle citátu Vojtěcha Cepla pouhou ztrátou času.

---

⁷ STRACHEY, Lytton. *Eminent Victorians*. New York: Modern Library, 1999, s. xiii. Překlad Petr Navrátil. V originále: „*For ignorance is the first requisite of historian – ignorance, which simplifies and clarifies, which selects and omits.*“

⁸ BARRACLOUGH, Geoffrey. *History in a Changing World*. 1955, s. 14.

2 Rozbor relevantního odborného diskurzu a osvětlení použité

pramenné základny

Edward Hallet Carr kdysi napsal: „[...]když přistupujeme k historické práci, nesmějí naše první myšlenky platit faktům, jež obsahuje, nýbrž historikovi, jenž ji sepsal[...]“⁹ Tato poučka nade vši pochybnost dozajista patří k základnímu metodologickému vybavení, které se dostane každému studentovi historie v rámci standardního studia. V této souvislosti se hodí vzpomenout i další neméně důležitou zásadu, kterou zdůrazňuje výše citovaný Edward Hallet Carr „Vezmete-li do ruky nějaké historické dílo, nestačí zjistit autorovo jméno na titulní stránce: podívejte se i na datum, kdy byla práce publikována, je to leckdy mnohem důležitější.“¹⁰ Nuže jaký je tedy stav na poli odborného diskursu věnovaného otázkám středověké panovnické moci a jak se vyvíjel názor na Jindřicha II. a Jindřicha III. v čase?

V otázce královského rozhodování a jeho vnímání elitami odborná debata v teoretické rovině osciluje mezi dvěma modely – dualistickým a konsenzuálním. Dlužno poznamenat, že otázku královského rozhodování a jeho vnímání elitami je vhodné pro lepší uchopitelnost metodologicky koncentrovat na významové ose *violentia-potentia*. Jinak řečeno, v zásadě se jedná o to, kdy je faktický výkon královské moci chápán jako legitimní (tj. v souladu se společenským řádem a právem) a kdy nikoliv.¹¹ Odborný zahraniční diskurs na toto téma je zaměřen především k vrcholnému a pozdnímu středověku s výraznými přesahy k ranému novověku. Zásadní proudy bádání na tomto poli medievalistiky reprezentují především W. Näf, O. Hintze, G. Oestereich, U. Lange, K. Krüger a B. Scheindmüller. Z prací vymykajících se převažujícímu trendu bádání je nutno jmenovat práci předního anglického historika a vynikajícího odborníka na dějiny raného evropského středověku profesora I. N. Wooda. V rámci takto relativně úzce definované oblasti vědeckého bádání pak existuje ještě jedna zvláštní podoblast – výzkum středověké panovnické sakrality. Na tomto poli vyčnívá mezi ostatními pracemi zejména vyvážená a přehledná analýza pasovského profesora Franze-Reinera Erkense *Herrschersakralität im Mittelalter*¹², avšak zapomenout nelze ani na monumentální dílo předního německého medievalisty Eduarda Hlawitschky¹³

---

⁹ CARR, Edward Hallet. *Co je to historie?* Praha: Svoboda, 1967, s. 24.

¹⁰ Tamtéž, s. 13.

¹¹ SUCHÁNEK, Drahomír. DRŠKA, Václav. Autoritativní jednání středověkých vládců. Op. cit., s. 20 an.

¹² ERKENS, Franz-Reiner. *Herrschersakralität im Mittelalter*. Stuttgart: Kohlhammer, 2006.

¹³ K tomuto tématu zejména HLAWITSCHKA, Eduard (ed.). *Königswahl und Thronfolge in Ottonish-Frühdeutscher Zeit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1971. HLAWITSCHKA, Eduard (ed.).

či na přehledové práce německých historiků Egona Boshofa¹⁴ a Johanna Frieda¹⁵, jakož i dílčí studie např. Waltera Kienasta¹⁶, Hanse-Waltera Klewitz¹⁷ nebo amerického historika Gaines Posta¹⁸. Neméně důležité je zmínit dnes již klasické dílo německého historika židovského původu a někdejšího důstojníka německé císařské armády působícího zejména v USA Ernsta Hartwiga Kantorowicze.¹⁹ Co se týče v češtině vydaných knih na toto téma, tak z vynikajících prací zahraničních autorů jsou mimořádně zajímavá především díla J. – P. Rouxe²⁰ a Marca Blocha²¹, byť přinejmenším v případě spoluzakladatele školy *Annales* se jedná vpravdě o již časem prověřená díla. Zapomenout nelze ani na texty z pera významných náboženských myslitelů jako např. Mircea Eliade²² nebo Rudolfa Otty²³. Z dílčích studií domácí provenience je třeba jmenovat statě z pera Václava Dršky a Drahomíra Suchánka.²⁴ V této souvislosti je možno uvažovat i o díle česko-německého historika židovského původu Františka Grause, zejména o jeho vynikající práci *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger*,²⁵ kterou ale (ostatně jak napovídá samotný název) publikoval německy, byť se tak stalo ještě před jeho odchodem do exilu.

Období panování otonsko-sálské dynastie pochopitelně patří mezi velká témata německé historiografie a jednotlivým panovnickým postavám je věnována značná pozornost. Z nepřehledného množství knih věnujících se tomuto období je třeba v případě Jindřicha II.

Königswahl und Thronfolge in Fränkisch-Karolingischer Zeit. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1975.

¹⁴ BOSHOFF, Egon. *Königtum und Königsherrschaft im 10. und 11. Jahrhundert.* München: Oldenbourg, 1993.

¹⁵ FRIED, Johannes. *Der Weg in die Geschichte. Die Ursprünge Deutschlands Bis 1024.* Berlin: Propyläen Verlag, s. 450 an.

¹⁶ KIENAST, Walter. Germanische Treue und „Königsheil“. *Historische Zeitschrift.* 1978, 227, s. 265-324.

¹⁷ KLEWITZ, Hans-Walter. Germanisches Erbe im fränkischen und deutschen Königtum. *Die Welt als Geschichte.* 1941, s. 201-216.

¹⁸ POST, Gaines. Ratio publicae utilitatis, ratio status und „Staatsräson“ (1100 – 1300). *Die Welt als Geschichte,* 1961, 21, s. 8-194.

¹⁹ KANTOROWICZ E. H. *Die zwei Körper des Königs.* München: Taschenbuch Verlag, 1994.

²⁰ ROUX, Jean-Paul. *Král.* Praha: Argo, 2010.

²¹ BLOCH, Marc. *Králové divotvůrci.* Praha: Argo, 2004. BLOCH, Marc. *Feudální společnost.* Praha: Argo, 2010.

²² ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní.* Praha: Česká křesťanská akademie, 1994.

²³ OTTO, Rudolf. *Posvátno: iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě.* Praha: Vyšehrad, 1998.

²⁴ Zejména: SUCHÁNEK, Drahomír. DRŠKA, Václav. Autoritativní jednání středověkých vládců. Op. cit. SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium: říšská církev na přelomu prvního a druhého tisíciletí.* Praha: FF UK, 2011, s. 50-71.

²⁵ GRAUS, František. *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger.* Praha: ČSAV, 1965.

upozornit zejména na práce Harryho Bresslau²⁶, Hartmuta Hoffmanna²⁷ nebo Stefana Weinfurtera²⁸. Pro samotný obraz Jindřicha II. přitom bylo obzvláště důležité 19. století. Na formování vnímání jeho vlády měl totiž krom jiných svůj velký podíl i žák Leopolda von Rankeho Friedrich Wilhelm von Giesebrecht, který ve svém díle *Geschichte der deutschen Kaiserzeit* popisuje vládu Jindřicha II. jako tragický a nedokončený pokus o povznesení říše.²⁹ V podobném duchu psali o Jindřichovi II. i Karl Hampe a Robert Holtzmann, kteří ho popisovali jako panovníka svatého, ale současně i panovníka, který selhal.³⁰ Po desetiletí poté zůstával obraz Jindřicha II., svatého muže, jehož období vlády bylo ohraničeno panováním dvou oblíbenců německé historické vědy Oty III. a Konráda II., v rámci německé historiografie veskrze negativní a stranou hlavního badatelského zájmu. Dokladem toho je i absence analýzy jeho vlády v díle předního německého historika Helmuta Beumanna *Kaisergestalten des Mittelalters*. Až po 2. světové válce otevřel Theodor Schieffer téma vlády Jindřicha II. v komparaci s obdobím panování Konráda II.³¹ V roce 1972 pak Carlrichard Brühl do značné míry způsobil průlom v dosavadním nahlížení na Jindřicha II., když o něm psal jako o významném německém vládci.³² Na něho potom v tomto ohledu navázal Johannes Fried, který v roce 1994 píše o Jindřichovi II. jako o nejněmečtější z všech středověkých králů.³³

V současnosti je hodnocena osobnost a vláda Jindřicha II. německou historiografií dosti rozporuplně. Část odborné obce považuje jeho osobu za ideální ztělesnění panovníka fungujícího v rámci otonsko-sálského systému říšské církve, v pojetí Hartmuta Hofmanna tzv. mnišského krále.³⁴ Jiná část v něm vidí především bezohledného a mocí posedlého vládce se zálibou v kanonickém právu.³⁵ Široká shoda nicméně panuje na tom, že jeho vládu lze

---

²⁶ BRESSLAU, Harry. *Jahrbüher des deutschen Reiches unter Heinrich II.* Leipzig: Duncker & Humblot 1862, 1864, 1875.

²⁷ HOFFMANN, Hartmut. *Mönchskönig und rex idiota. Studien zur Kirchenpolitik Heinrichs II. und Konrads II.* Hannover: Hahn, 1993.

²⁸ WEINFURTER, Stefan. *Heinrich II. Herrscher am Ende der Zeiten.* Regensburg: Pustet, 1999.

²⁹ GIESEBRECHT, Wilhelm von. *Geschichte der deutschen Kaiserzeit: Bd. 2 Blüthe des Kaiserthums.* Braunschweig: Schwentschke, 1863, s. 65-68.

³⁰ V podrobnostech UBL, Karl. Der kinderlose König. *Historische Zeitschrift.* 2011, č. 292, s. 323-363.

³¹ SCHIEFFER, Theodor. Heinrich II. und Konrad II.: Die Umprägung des Geschichtsbildes durch die Kirchenreform des 11. Jahrhunderts. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters.* 1951, č. 8, s. 384-437.

³² BRÜHL, Carlrichard. *Die Anfänge der deutschen Geschichte.* Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1972.

³³ FRIED, Johannes. *Der Weg in die Geschichte.* Op. cit., s. 629.

³⁴ Viz HOFFMANN, Hartmut. *Mönchskönig und rex idiota.* Op. cit., s. 99 an.

³⁵ FRIED, Johannes. *Der Weg in die Geschichte.* Op. cit., s. 623.

vnímat především jako pokus o povznesení panovnické moci v rámci prostoru středověké říše.³⁶ V podobném duchu o Jindřichovi II. píše v roce 1986 i Stefan Weinfurter,³⁷ který o několik let později vydal biografii Jindřicha II. pod názvem *Heinrich II. Herrscher am Ende der Zeiten*, která je dodnes považována za základní dílo věnované vládě posledního otonského vládce.

I osoba a vláda Jindřicha III. je v rámci německé historiografie hodnocena dosti rozdílně, byť ne tak dramaticky jako osoba a vláda Jindřicha II. Příčiny toho leží především v nestejnorodém obraze, který nám o něm zanechaly dobové prameny, stejně jako v rozdílném hodnocení tzv. boje o investituru, na jehož počátku stála právě vláda Jindřicha III. a do něhož zasáhli Jindřichovy potomci.

V protikladu k Jindřichovi II. byl Jindřich III. již v dobách 19. Století považován za jednoho z největších císařů říše. Albert Hauck ve své knize *Kirchengeschichte Deutschlands* píše, že po Karlu Velikém neměla říše mocnějšího vládce nežli právě Jindřicha III.³⁸ Jeho relativně brzká smrt v 38 letech byla německými historiky chápána jako katastrofa pro říši. Paul Kehr o jeho smrti dokonce píše jako o nejčernějším dnu německých dějin.³⁹ Příznivé hodnocení Jindřicha III. dosáhlo svého vrcholu obzvláště v pracích Theodora Schieffera, který ho popsal mimo jiné i jako klíčovou postavu říšských a církevních dějin.⁴⁰ Obrat v nahlížení na Jindřicha III. znamenala až práce Egona Boshofa, který v roce 1979 vykreslil druhou polovinu vlády Jindřicha III. jako období říšské krize způsobené zejména Jindřichovou autoritářskou vládou vedoucí ke střetům s říšskými elitami.⁴¹ Obdobně i Fridrich Prinz se k osobě Jindřicha III. a hodnocení jeho vlády stavěl poněkud rezervovaněji nežli jeho předchůdci.⁴² Přesto i nadále počítá německá historiografie období panování druhého sálského panovníka mezi skvělé období říšských, potažmo německých dějin. K tomuto závěru

---

³⁶Viz ALTHOFF, Gerd a Hagen KELLER. *Spätantike bis zum Ende des Mittelalters: Die Zeit der späten Karolinger und der Ottonen. Krisen und Konsolidierungen 888–1024*. Stuttgart: Klett-Cotta, 2008, s. 347 an.

³⁷WEINFURTER, Stefan. Die Zentralisierung der Herrschaftsgewalt im Reich durch Kaiser Heinrich II. *Historisches Jahrbuch*. 1986, č. 106, s. 241-297.

³⁸HAUCK, Albert. *Kirchengeschichte Deutschlands*. 6. vyd. 3 sv. Berlin: Akademie Verlag, 1952, s. 665.

³⁹KEHR, Paul. *Vier Kapitel aus der Geschichte Kaiser Heinrichs III.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1969, s. 613.

⁴⁰SCHIEFFER, Theodor. *Die deutsche Kaiserzeit (900-1250)*. Frankfurt am Main: Verlag Ullstein, 1973, s. 42.

⁴¹BOSHOF, Egon. Das Reich in der Krise: Überlegungen zum Regierungsausgang Heinrichs III. *Historische Zeitschrift*. 1979, č. 228, s. 265-287.

⁴²PRINZ, Friedrich. Kaiser Heinrich III. seine widersprüchliche Beurteilung und deren Gründe. *Historische Zeitschrift*. 1988, č. 246, s. 529-548.

koneckonců dospívá i Egon Boshof ve své knize *Die Salier*,⁴³ kterou lze považovat, společně s dílem Stefana Weinfurtera *Das Jahrhundert der Salier*,⁴⁴ za jednu z nejzákladnějších příruček popisujících (nejen) období panování Jindřicha III.

Samotný výzkum otonsko-sálské dynastie vychází z poměrně široké pramenné základny, kdy lze zkoumanou oblast analyzovat skutečně komplexně. Pro období panování Jindřicha II. a Jindřicha III. toto přitom platí dvojnásob, neboť období první poloviny 11. Století patří, alespoň co se pramenů týče, k těm bohatším. V obecné rovině rozeznáváme přitom prameny písemné, mezi které řadíme zejména prameny institucionálního původu a narativní prameny, a prameny nepsané, mezi které řadíme zejména hmotné a obrazové prameny. Jak již napovídá samotný název předkládané kvalifikační práce, ambicí tohoto textu není analyzovat všechny myslitelné prameny vážící se k období panování Jindřicha II. a Jindřicha III., nýbrž toliko prameny vybrané.

V návaznosti na to, co bylo napsáno v úvodu, je však na tomto místě dozajista vhodné objasnit kritéria, dle kterých byl výběr učiněn. Tím nejzákladnějším kritériem přitom bylo samotné dělení historických pramenů na psané a nepsané. V zásadě totiž platí, že pozornost je v tomto textu věnována toliko pramenům psaným, protože analyzovat i prameny nepsané je mimo možnosti omezeného prostoru této kvalifikační práce. Navíc i tak je dosti obtížné mezi sebou porovnávat jednotlivé písemné prameny a posuzovat jeden každý písemný pramen zvlášť, jakož všechny prameny v jejich vzájemné souvislosti.

Krom toho je při analýze jakéhokoliv pramene nutno mít na paměti limity jeho výpovědní hodnoty. Edward Carr k této otázce, tj. otázce výpovědní hodnoty, trefně poznamenává, že každý historický pramen, který se nám zachoval, nám ve skutečnosti neřekne víc, než si myslel jeho původce. Tedy co si myslel, že se přihodilo, popř. co si myslel, že se mělo nebo mohlo přihodit, popř. co si přál, aby si jiní mysleli, či snad dokonce to, co si myslel, že si myslí.⁴⁵

Český historik Zdeněk Beneš vyjadřující se ve své knize *Historický text a historická skutečnost* k výpovědní hodnotě pramenů rozlišuje mezi dvěma kategoriemi vážících se k historickým pramenům – srozumitelností a porozumění. Dle Zdeňka Beneše je srozumitelnost kategorií objektivní závisící na syntaktické a sémantické podobě textu. Naproti tomu porozumění je kategorií subjektivní závisící na čtenáři samém.⁴⁶ Ambicí tohoto textu

---

⁴³ BOSHOF, Egon. *Die Salier*. 5. vyd. Stuttgart: Kohlhammer, 2008, s. 163.

⁴⁴ WEINFURTER, Stefan. *Das Jahrhundert der Salier*. Ostfildern: J. Thorbecke, 2004.

⁴⁵ CARR, Edward Hallet. *Co je to historie?* Op. cit., s. 18.

⁴⁶ BENEŠ, Zdeněk. *Historický text a historická skutečnost*. Praha: Karolinum, 1993, s. 42.

přítom není vyčerpán se – viděno optikou teorie Zdeňka Beneše – pouze v rámci srozumitelnosti, nýbrž pokud možno soustředit se zejména na otázky porozumění, tj. na otázky výkladu vybraných historických pramenů.

V rámci kategorie písemných pramenů, které si klade za cíl analyzovat předkládaná kvalifikační práce, představují prameny primární důležitosti kroniky a anály. Pro období panování Jindřicha II. přítom tvoří základní zdroj informací v mnoha směrech ojedinělá kronika biskupa Dětmara z Merseburku, která vyšla i v českém překladu.⁴⁷ Z dalších kronik lze zmínit kroniku Heřmana z Reichenau,⁴⁸ jakož i dílo Adama Brémského,⁴⁹ které stejně jako text merseburského biskupa vyšlo česky. Z análů jsou pro vládu obou císařů obzvláště důležité anály quedlinburské⁵⁰ a *Annales Altahenses maiores*.⁵¹

Druhou skupinu pramenů tvoří životopisy. Zde vyčnívá zejména dílo Adalbolda z Utrechtu *Vita Heinrici II. Imperatoris*.⁵² Neméně zajímavé jsou v tomto ohledu i tzv. knihy zjevení, zejména pak dílo *Liber visionum* mnicha z kláštera sv. Jimrama Otloha.

Třetí skupinu pramenů představují královské listiny a diplomy, neboť historický výzkum v posledních desetiletích přesvědčivě prokázal, že panovnické diplomy jsou důvěryhodným zdrojem jeho vnitřního smýšlení a vladařských priorit.⁵³ Nemenší význam pro pochopení postavení panovníka ve společnosti mají prameny liturgické a sakrální povahy, z nichž je především nutno upozornit na řády královského a císařského pomazání a korunovaci. Zejména je v této souvislosti třeba vzpomenout tzv. mohučské ordo, což je text, který vznikl okolo roku 960 v klášteře sv. Albana pro potřeby královského svěcení.

Poslední část pramenů zajímavých z hlediska tématu předkládaného textu potom tvoří podrobná panovnická regesta, která podrobně mapují každý rok vlád jednotlivých panovníků.

---

⁴⁷DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Praha: Argo, 2008.

⁴⁸HEŘMAN VON REICHANU. Herimanni Augiensis chronicon. In: PERTZ, Georg Heinrich (ed.). *MGH Scriptorum (in Folio) 5: Annales et chronica aevi Salici*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1844, s. 67–133.

⁴⁹BRÉMSKÝ, Adam. *Činy biskupů hamburského kostela*. Praha: Argo, 2009.

⁵⁰PERTZ, G. H (ed). *Annales Quedlinburgenses*. *MGH SS III*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1839.

⁵¹OEFELE, Edmundus von (ed). *Annales Althenses maiores*. *MGH SS rer. Germ.* Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1891.

⁵²PERTZ, G. H (ed). *Vita Heinrici II. Imperatoris*. *MGH SS IV*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1841.

⁵³SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium: Říšská církev na přelomu prvního a druhého tisíciletí*. Praha: FF UK, 2011, s. 10.

3 Definice pojmového aparátů a výchozího stavu

Slavný německý filozof Immanuel Kant kdysi vyjádřil myšlenku, že co není v pojmech, to nevidíme. I otázka panovnické moci, jejího pojetí, chápání a výkonu je do značné míry otázkou pojmového aparátu. Jinak řečeno, aby vůbec bylo možné uvažovat o panovnické moci, jejím zakotvení v rámci středověké společnosti a aby šlo analyzovat její konkrétní projevy, je třeba se nejprve zamyslet nad tím, v rámci jakého kontextu bude panovnická moc zkoumána.

Z hlediska zkoumané tematiky je potom důležité jasně definovat zejména dvě ústřední kategorie - legitimitu a legalitu, neboť tyto dva pojmy tvoří ohnisko, skrze něhož je na dobové prameny nahlíženo. Dlužno poznamenat, že tyto pojmy jsou kategoriemi teorie práva a právní filozofie. Jejich definici je tedy možno čerpat z děl právních teoretiků a filosofů. Jeden z nejvýznamnějších českých právních teoretiků posledních padesáti let Jiří Boguszak ve své knize *Teorie práva* vykládá pojmy legalita a legitimita v tom smyslu, že legální jsou vztahy a chování, které jsou v souladu s platným právem (ilegální ty, které jsou s ním v rozporu), a oproti tomu legitimita klade požadavek ospravedlněnosti či ospravedlnitelnosti především samého platného práva.⁵⁴

Jiří Boguszak ale nebyl pochopitelně jediným, kdo se věnoval otázkám legitimacy a legality. Jako první otázku legitimacy vnesl do odborného diskurzu Immanuel Kant ve své knize *Kritik der praktischen Vernunft*.⁵⁵ Obdobně i po Jiřím Boguszakovi byla tomuto tématu věnována celá řada odborných knih.⁵⁶ Proč je toto tak důležité?

Uvažuje-li se totiž o legalitě a legitimitě v rámci středověkých dějin, je třeba si uvědomit, že tyto dvě kategorie právního a filozofického myšlení, byly středověké společnosti do značné míry cizí. Hranice mezi právem, teologií, filozofií a s tím spojenými pojmy byla značně neostrá, rozmazaná.⁵⁷ Z metodologického hlediska nahlíženo – pakli se analyzují vybrané dobové prameny právě z pohledu legality a legitimacy – jedná se do jisté míry o umělý import. Jde o to, zdali se nehledá něco, co ve skutečnosti není. Jinak řečeno, psát o legitimitě panovnické moci v 11. století je svého druhu anachronismus, umělý

---

⁵⁴ BOGUSZAK, Jiří. ČAPEK, Jiří. GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. Praha: ASPI, 2004, s. 208.

⁵⁵ KANT, Immanuel. *Kritik der praktischen Vernunft*. Hamburg: Meiner, 2003.

⁵⁶ Mezi nejvýznamnější soudobé právní teoretiky a filosofy zabývající se legitimitou přitom lze počítat např. profesora na University of Wales v Cardiffu Jiřího Příbáň. Viz PŘIBÁŇ, Jiří. *Suverenita, právo a legitimita v kontextu moderní filozofie a sociologie práva*. Praha: Karolinum, 1997.

⁵⁷ HOLLÄNDER, Pavel. *Soumrak moderního státu*. Op. cit., s. 30.

konstrukt. Na druhou stranu pokud se pouze důsledně analyzuje, takováto analýza, byť provedená pomocí pojmového aparátu vlastní době neznámého, jistě neztrácí svoji hodnotu. Tato hodnota ovšem není hodnotou, kterou v ní viděl sám pisatel, popř. jeho současník. Je hodnotou *per se*. Je hodnotou, která nabývá smyslu v rámci soudobého diskurzu a soudobé společnosti, které je určena. Koneckonců jak k tomuto poznamenává Edward Hallet Carr, který na otázku – Co je to historie? – odpovídá: „*Je to soustavný proces interakcí mezi historikem a fakty, nikdy nekončící dialog mezi současností a minulostí.*“⁵⁸ A dále dodává: „*Velké dějepisné dílo vzniká totiž tam, kde historikova vize minulosti je osvětlena pochopením problémů současnosti.*“⁵⁹

Proto i soudobá definice legality a legitimacy neztrácí nic na své použitelnosti ve vztahu k fungování středověké společnosti. Jenom je třeba být při aplikování těchto pojmů a definic nanejvýše obezřetný a být si vědom jistých omezení, které z aplikace soudobých definic vyplývají.

Nakonec vynikající holandský historik Johan Huizinga kdysi napsal: „*Historické myšlení je vždy teleologické, účelové.*“⁶⁰ V tomto slova smyslu má i tento text svůj účel a smysl, a to nikoliv pouze recipovat historická fakta, nýbrž analyzovat postavení panovníka ve středověké společnosti z hlediska reflexe jeho rozhodování dobovými elitami, tj. z hlediska legitimacy. Aby ovšem takováto analýza vůbec byla možná, je mimo jakoukoliv diskuzi nezbytné důkladně definovat pojmový aparát a výchozí stav. Byť s vědomím limitů výše nastíněných.

---

⁵⁸ CARR, Edward Hallet. *Co je to historie?* Op. cit., s. 32.

⁵⁹ Tamtéž, s. 39.

⁶⁰ HUZINGA, J. *Varieties of History*. 1957, s. 293.

3. 1 Panovnická sakralita

Rakouský historik Friedrich Heer v roce 1953 ve svém díle *Europäisches Geistgeschichte* napsal: „[...] 1000 let [středověké] Evropy znamená 1000 let nadvlády evropské šlechty. Její rody tvoří domy císařů, králů, knížat a urozených mužů, kteří jako první „Já“, božského původu, povstávají z nosného kolektivního podzemí a stávají se prvními plnými lidmi, plnými křesťany a ,osobními existencemi‘.“⁶¹ Byť tento citát nabízí poněkud zploštělý náhled na dějiny středověku, přesto podstatu věci vystihuje. Pro středověkou společnost latinského západu byla skutečně klíčová vazba k Bohu, přičemž panovník se jakožto zástupce Boha na zemi těšil v rámci této společnosti zvláštnímu postavení. Tato zvláštní vazba panovníka a Boha je často popisována jakožto panovnická sakralita. Co však tento termín znamená?

Aby bylo možné jej pochopit do všech důsledků, je nejprve nutno se zamyslet nad samotným pojmem sakrální. Ottův slovník naučný pod pojmem sakrální rozumí: „[...] *bohoslužebný*.“⁶² V Britannice je pak možno se dočíst, že sakrální osobnost je ústředním strukturálním prvkem v organizovaných náboženstvích a v mnoha společnostech, bez toho aniž by blíže podala k tomuto pojmu vysvětlení.⁶³

Pokud by se termín sakralita zkoumal z etymologického hlediska, v úvahu by přicházelo odvození ze dvou latinských slov *sacer* (česky: posvěcený, posvátný, svatý) a *sanctus* (česky: posvěcený, zasvěcený, nedotknutelný).⁶⁴ Termín *sacer* byl přitom používán již v pozdní antice, a to k označení věcí spojených s císařem.⁶⁵ Ve středověku dochází pak v polovině 12. století a ve větší míře od 13. století k propojování termínu *sacer* a *imperium*, tj. v pramenech je možno vysledovat existenci terminologického spojení *imperium Sacrum (Romanorum)*.⁶⁶

---

⁶¹ HEER, Friedrich. *Evropské duchovní dějiny*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 61.

⁶² Ottův slovník naučný. Díl 22 (Rozkošný-Shloppe). Praha: J. Otto, 1904, s. 524, heslo Sakrální.

⁶³ Britannica (Macropaedia). Díl 26 (Pre-Columbian-Sacred). Chicago: Encyclopaedia Britannica, s. 1025, heslo Sacred Offices and Orders.

⁶⁴ Český překlad vzat ze slovníku: PRAŽÁK, Josef. NOVOTNÝ, František. SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník*. Praha: SPN, 1955, s. 425 heslo Sacer a s. 432 heslo Sanctus.

⁶⁵ Tak kupříkladu o císařské ložnici hovoříme jako o *sacrum cubiculum*. Více: ERKENS, Franz-Reiner. *Herrschersakralität im Mittelalter*. Op. cit., s. 49-80.

⁶⁶ Poprvé u Fridricha I. Barbarossy roku 1157. V podrobnostech DRŠKA, Václav. PICKOVÁ, Dana. *Dějiny středověké Evropy*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2004, s. 176-177.

Co se týče termínu *sanctus*, tak ten je tradičně spjat s křesťanskou naukou, lépe řečeno s otázkou svatosti a svatořečení.⁶⁷ V tomto slova smyslu lze hovořit o osobní *sanctitas*, které lze dosáhnout po smrti na základě konkrétních okolností.⁶⁸ Protikladem k termínu *sanctitas* je potom termín profánnost a lze mluvit o tom, že tyto dva pojmy do značné míry tvoří dvě strany jedné mince. Franz-Reiner Erkens k tomuto uvádí: „*Profánní je proto nesvatý, světsky-sekulární, zatímco svatost [...], je chápána jako něco, čemu je projevována zvláštní úcta, neboť je to spojeno s numinózou, s Boží mocí nebo podstatou [...]*“.⁶⁹ V křesťanském pojetí je přitom svatý ten, kdo prokáže svoji oddanost Bohu, žije v souladu s evangeliem, skrze utrpení, askezi a vyznání, kdož nehřeší a odvrací se od hmotného světa, a konečně kdo po smrti působí jako přímluvce a divotvůrce pro blaho utlačovaných a pomoc hledajících věřících.

Německý luteránský teolog Rudolf Otto ve své práci *Das Heilige*⁷⁰ publikované roku 1917 vidí posvátno⁷¹ jako autonomní kategorii, která není z ničeho odvoditelná a provází všechna náboženství, přičemž tvoří jejich základ.⁷² *Mysterium tremendum et fascinans*⁷³ – něco, co nás láká, přitahuje, avšak zároveň děsí a probouzí to v nás strach. I tak lze chápat pojem svatosti.⁷⁴ Dílo Rudolfa Otty *Das Heilige* lze bezesporu považovat v mnoha ohledech za přelomové. Rudolf Otto – vybaven znalostmi teologa a historika náboženství – totiž zaměřil ve své díle pozornost nikoliv na studium pojmů boha a náboženství, nýbrž na rozbor

---

⁶⁷ ERKENS, Franz-Reiner. *Herrschersakralität im Mittelalter*. Op. cit., s. 27.

⁶⁸ V tomto slova smyslu hovoříme např. o svatém Sigismundovi, Guntramovi, Knutovi, Štěpánovi, Ludvíkovi, Karlovi Velikém atp.

⁶⁹ Tamtéž, s. 28. Překlad Petr Navrátil. V originále: „*Profan ist dabei das Nicht-Heilige, das Welt-Säkulare, während das Heilige [...], als etwas verstanden Word, dem eine besondere Ehrfurcht entgegengebracht wird, weil es mit dem Numinosen, mit göttlichen Kräften oder Wesen in Verbindung steht [...]*“

⁷⁰ Česky vyšlo jako: OTTO, Rudolf. *Posvátno: iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Praha: Vyšehrad, 1998.

⁷¹ Dlužno poznamenat, že představa Ottova nebyla zdaleka tak jednoznačná, neboť Otto o posvátnu píše: „[...] *moment zvláštního druhu, který se vymyká racionalitě ve výše uvedeném smyslu, ono arréton, ono nevýslovné, takže ji nelze plně definovat v pojmech [...]*“ OTTO, Rudolf. *Posvátno: iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Op. cit., s. 20.

⁷² Tamtéž, s. 113.

⁷³ Tamtéž, s. 28 an.

⁷⁴ Není bez zajímavosti, že Rudolf Otto ovlivnil celou řadu významných myslitelů 20. století. Tak kupříkladu Mircea Eliadeho (zejména ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994.), Paula Tillichova (jednoho z největších evangelických teologů století dvacátého), C. S. Lewise (který je považován za jednoho z nevýznamnějších křesťanských laických apologetů 20. století) a mnohé další.

modalit náboženské zkušenosti.⁷⁵ Dle Rudolfa Otty není Bůh takovým, jakým se zdál Erasmusovi, tj. není to abstraktní pojem, pouhá morální alegorie, nýbrž *mysterium tremendum et fascinans*, strašlivá moc, *ganz andere*.⁷⁶ Každý člověk totiž pociťuje úděs před posvátným, před touto *maiestas*, *mysterium tremendum*, která ukazuje svoji drtivou převahu. Zároveň ale každý člověk je ovládán zbožnou bází, *mysterium fascinans*. Tyto zkušenosti, tj. zkušenosti bázně a strachu, označuje Rudolf Otto jako numinózní, přičemž tímto termínem míní něco *ganz andere*.⁷⁷ Posvátné se tedy dle Rudolfa Otty projevuje jako skutečnost jiného řádu, jako něco odlišného od skutečnosti přirozené, přičemž platí, že vše, co překračuje přirozenou zkušenost člověka, není člověk sto postihnout.⁷⁸ Rumunský religionista Mircea Eliade naproti tomu ve své knize *Posvátné a profánní* neupírá svoji pozornost pouze k iracionálnímu, nýbrž se snaží zachytit posvátné v celku.

Smysl, který dává *sanctitas* Rudolf Otto, je do značné míry nepochybně i smyslem termínu *sacer*.⁷⁹ Na druhou stranu platí, že z toho není možně dovozovat ztotožnění sakrality a svatosti. Tak kupříkladu chrámová loď je sice chápána jako místo sakrální, nikoli ovšem nutně svaté. Nebo – jak uvádí Franz-Reiner Erkens – „Svatý (v křesťanském smyslu) král byl také zpravidla sakrálním panovníkem, avšak sakrální král nemusí nutně být králem svatým.“⁸⁰

Jiný významný teolog, Josef Pieper, v roce 1988 vyslovil ve své práci *Was heißt sakral?*⁸¹ názor, že sakralita je svého druhu zvláštní vztah, kterým se: „zařazuje do Boží sféry a vystupuje z řady průměrnosti.“⁸² V jeho pojetí je tedy podstatou sakrality exkluzivní vazba k Bohu, nikoliv však ve smyslu křesťanské *sanctitas*.⁸³ Na čem je ale tento vztah založen?

---

⁷⁵ K významu a základním myšlenkám tohoto díla viz ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Praha: Oikoymenth, 2006, s. 11 an.

⁷⁶ OTTO, Rudolf. *Posvátno: iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Op. cit., s. 26 an.

⁷⁷ Tamtéž, s. 20 an.

⁷⁸ ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Op. cit., s. 12.

⁷⁹ ERKENS, Franz-Reiner. *Herrschersakralität im Mittelalter*. Op. cit., s. 27 an.

⁸⁰ Tamtéž, s. 28. Překlad Petr Navrátil. V originále: „Ein (in christlichem Sinne) heiliger König wird in der Regel auch ein sakraler Herscher gewesen sein, aber ein sakraler König ist nicht zwangsläufig auch ein (christlicher) Heiliger.“

⁸¹ PIEPER, Josef. *Was heißt sakral?* Stuttgart: Schwabenverlag, 1988.

⁸² PIEPER, Josef. *Was heißt sakral?* Op. cit., 1988, citováno dle ERKENS, Franz-Reiner. *Herrschersakralität im Mittelalter*. Op. cit., s. 28. Překlad Petr Navrátil. V originále: „[...] die Zuordnung zur göttlichen Sphäre auf eine aus der Reihe Durchschnittlichen herausfallende Weise.“

⁸³ ERKENS, Franz-Reiner. *Herrschersakralität im Mittelalter*. Op. cit., s. 29, kde se uvádí: „[...] kann ja auch für Menschen gelten, die in einem besonderen Nahverhältnis zu Gott stehen, und trifft vor allem für die Könige zu[...]“

Dle pasovského profesora Franze-Reinera Erkense se tento exkluzivní vztah, tato zvláštní vazba k Bohu zakládá na třech prvcích:

- (i) představě, že institut království byl stvořen Bohem a vykonavatel moci v tomto království je vyvolen Bohem;
- (ii) mínění, že výkon panovnické moci je možný toliko z Boží milosti (*Dei gratia*);
- (iii) názoru, že král (popř. císař) je (jako *particeps*) účasten jakožto *vicarius Christi* na výkonu kněžského úřadu ve smyslu odpovědnosti za (jemu) Bohem svěřenou společnost.⁸⁴

Tedy shrnuto a podtrženo – sakrální panovníkem je takový panovník, který je nadán zvláštní, exkluzivní vazbou k Bohu, což ho odlišuje od zbytku společnosti. Konečně aby bylo možno plně pochopit význam panovnické sakrality, je třeba se zamyslet nad tím, v jakém slova smyslu ho tato exkluzivní vazba k Bohu odlišuje.

Nahlíženo z pozice člověka 21. století je mimořádně obtížné pochopit roli sakrálního panovníka ve středověké společnosti. Klíčové v tomto pochopení je přitom uvědomění si prostého faktu, který kdysi trefně vyjádřil německý historik Theodor Schieffer – člověk 11. století neměl vztah k církvi, ale vždy stál uvnitř církve, tedy uvnitř určitých pevných vazeb, jimiž byl determinován.⁸⁵ A vyjma kněžích byli pomazanými toliko králové, přičemž význam nadpřirozenosti, které pomazání spíše potvrzovalo, než vytvářelo, byl v době, kdy neustále docházelo ke směšování nadpřirozeného s každodenním životem, pociťován velmi silně.⁸⁶ Dle československého rodáka a pozdějšího bochumského profesora Ferdinanda Seibta bylo pro středověkou společnost charakteristické, že: „*Transcendentní svět skutečně a opravdově prostupoval všemi skutky a myšlením téměř všech lidí.*“⁸⁷ Podle něho přitom nelze zaměňovat středověkou náboženskou vírou s moderní religiozitou, neboť dnešní křesťan věří v transcendentního personálního Boha, v *individuální věčnost jedenkrát stvořené*

---

⁸⁴ Tamtéž, s. 28-30.

⁸⁵ SCHIEFFER, Theodor. Die Umprägung des Geschichtsbildes durch die Kirchenreform des 11. Jahrhunderts. *Deutsches Archiv*. 1951, s. 431, citováno dle SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium: Říšská církev na přelomu prvního a druhého tisíciletí*. Praha: FF UK, 2011, s. 8, kde se Drahomír Suchánek zcela ztotožňuje s citovaným názorem Schiefferovým.

⁸⁶ K problematice pomazání blíže viz KANTOROWICZ, Ernst Hartwig. *The King's Two Bodies: a study in Medieval political theology*. Princeton: Princeton university press, 1957, s. 317 an.

⁸⁷ SEIBT, Ferdinand. *Lesk a bída středověku*. Praha: Mláda fronta, 2000, s. 341.

duše a v různě definovanou božskou podstatu Kristovu. Naproti tomu bytí většiny středověkých křesťanů zahrnovalo celý svět zázraků, který pro ně byl doslova hmatatelný.⁸⁸

Postavení panovníků ve středověku bylo tedy odlišné od zbytku středověké společnosti především tím, že – obdobně jako kněží – byli přímo účastni na této transcendentní podstatě středověkého světa. Ernst Hartwig Kantorowicz ve své knize *The King's Two Bodies* v této souvislosti vzpomíná citát z *Esejí* Francise Bacona: *Memento quod es homo. Memento quod es Deus.*⁸⁹

Na druhou stranu králové nedosahovali kněžského svěcení, a tudíž ani nemohli celebrovat mše. Nebyli tudíž kněžími v pravém slova smyslu, avšak ještě méně byli ryzími laiky. Jak k tomuto uvádí francouzský medievalista Marc Bloch: „*Je těžké jasně vysvětlit představy, jež se samy o sobě vzpírají logice. Nebudeme však vzdáleni pravdě, řekneme-li slovy jednoho autora 11. století, že králové sice nebyli pověřeni kněžstvím, ale podíleli se na jeho úřadu.*“⁹⁰

---

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ KANTOROWICZ, Ernst Hartwig. *The King's Two Bodies: a study in Medieval political theology*. Princeton: Princeton university press, 1957, s. 496.

⁹⁰ BLOCH, Marc. *Feudální společnost*. Op. cit., s. 389.

3. 2 Kořeny chápání panovnické moci a středověké pojetí státu

V obecné rovině lze konstatovat, že postavení panovníka ve společnosti a s tím související koncept panovnické moci nebyl ve středověku založen na logice a racionalitě. Právě naopak sám panovník musel být do značné míry mystickou a charismatickou osobou, aby byl schopen vykonávat svoji úlohu ve společnosti.⁹¹ Středověké představy o panovnické moci existující v paradigmatu latinského západu měly přitom svůj původ ve třech myšlenkových okruzích. Za prvé byly ovlivněny královskými tradicemi germánských kmenů. Za druhé byly formovány dědictvím Římské říše a za třetí byly silně ovlivněny křesťanstvím.

Co se germánského prvku týče, základním kamenem panovnické moci u Germánů byl výkon vladařského úřadu ve prospěch a blaho lidu. Očekávalo se, že král zajistí svému kmeni vítězství ve válce a prosperitu v míru.⁹² Vládce byl taktéž prostředníkem mezi lidmi a bohy a očekávalo se od něho, že mu bohové projeví svoji přízeň. Jinými slovy, příslušníci jednotlivých germánských kmenů vyžadovali, aby právě jejich vládce disponoval onou mystickou silou, tedy aby měl dostatečnou *felicitas*, tj. štěstí. Avšak toto štěstí germánských vládců nemělo nic společného se štěstím ve smyslu náhodné události, jak ho vnímáme dnes. Právě naopak - král, který disponoval *felicitas*, zajišťoval blaho svému kmeni nikoli proto, že by se události děly v prospěch jeho a celého kmene náhodně, nýbrž proto, že byl schopen vyloučit elementy náhody a zajistit chod věcí ve prospěch svého kmene dle své vůle.

Samotný termín král – v němčině *König*, v angličtině *king*, v dánštině *konge*, ve švédštině *kung* atp. – má svůj původ ve starém germánském slovu *cyn*. Z tohoto slova vzniklo i anglické slovo *kin*, tj. označení pro rodinu, popř. příbuzenstvo. Králem byl v tomto smyslu ten, jehož *felicitas* byla natolik působivá, že ti, kteří sami sebe považovali za příbuzenskými svazky provázanou skupinu, v širším slova smyslu kmen, ho považovali za prostředníka mezi nebem a zemí. Germánský král byl tím, kdo ztělesňoval kmenovou identitu a kdo zastupoval svůj lid před bohy.⁹³

Na rozdíl od soudobého chápání štěstí, *felicitas* nebylo abstraktním pojmem nezávislým na lidské existenci, nýbrž jednou z osobních schopností. V praxi poté byla zdaleka nejdůležitější vlastností krále schopnost vyhrávat bitvy a války, protože jenom

---

⁹¹ MYERS, Henry A. *Medieval kingship*. Chicago: Nelson-Hall, 1982, s. 1.

⁹² Tamtéž, s. 2.

⁹³ Tamtéž, s. 3.

úspěšný vladař měl *felicitas*. Pokud tomu tak nebylo, jeho schopnost zajistit blaho svému kmeni byla v očích příslušníků kmene zpochybněna a tím bylo ohroženo i jeho postavení.

Z výše uvedeného jednoznačně vyplývá, že na germánského krále byly kladeny vysoké požadavky ve smyslu jeho osobních kvalit. Vilhelm Gronbech v této souvislosti popisuje germánského krále jako: „[...] *ambiciózního a vždy ve střehu, pro případ že by ho snad někdo měl překonat v zásluhách; prozíravého ve svých plánech; toho, který používá všech prostředků, které by mohly vést k cíli; skvělého řečníka schopného přesvědčit lid o tom, že chtějí to, co jim navrhuje; plného života a radosti, šlechetného ke svému lidu; natolik osobně přitažlivého, že všichni stateční mladí muži jsou k němu přitahováni; dobrého rádce a věrného přítele; nelítostného vůči svým nepřátelům a nepřátelům svých přátel.*“⁹⁴

Zajímavé je, že od krále se neočekávalo jenom to, že bude výrazně převyšovat ostatní příslušníky kmene ve všech výše uvedených dovednostech a vlastnostech, a to včetně své tělesné konstituce a tělesného zdraví, ale i to, že bude disponovat jinými mimořádnými schopnostmi u ostatních příslušníků kmene se nevyskytujícími, jako např. léčitelství.⁹⁵ Mimochodem představa o propojení *felicitas*, resp. *Heil*, jakožto nutného předpokladu pro výkon královského úřadu a léčení dodnes žije v moderní angličtině ve slovech *health* a *healing*.⁹⁶

Dotyk krále léčil, ale rovněž tak i věci patřící králi byly v dobových představách obdařeny mystickou léčebnou mocí. Tak kupříkladu pití vody, ve kterých si norský král Magnus II. umyl ruce, jakož i spánek na královském loži, byly v pramenu z 9. století popisovány jako příčina vyléčení amnézie.⁹⁷

Z toho, co bylo doposud řečeno, by se mohlo zdát, že otázka *felicitas* je otázka jednoho každého panovníka. Tak tomu ovšem zdaleka nebylo, neboť dokonce i samotná *felicitas* byla považována za dědičnou. Do značné míry bylo totiž disponování dostatečnou *felicitas* podmíněno příbuzenským svazkem s předkem, jehož *felicitas* byla již osvědčena. Jinými slovy, královská krev byla v mnoha případech jasnou podmínkou pro nárokování si trůnu. Ilustrativním příkladem jsou v tomto ohledu předkřesťanští panovníci Anglo-Sasů,

---

⁹⁴ GRONBECH, Wilhelm Peter. *Kultur und Religionen der Germanen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, s. 143.

⁹⁵ Viz BLOCH, Marc. *Králové divotvůrci*. Op. cit.

⁹⁶ MYERS, Henry A. *Medieval kingship*. Op. cit. s. 4.

⁹⁷ GRONBECH, Wilhelm Peter. *Kultur und Religionen der Germanen*. Op. cit., s. 135.

kterí odvozovali svůj původ – a tím i nárok na trůn - od Wotana.⁹⁸ Konečně takovýto přístup dává jasný smysl – pokud totiž bohové obdařili svoji přízní krále a jeho syny, co mohlo být více opodstatněného nežli představa, že budou i v budoucnu nakloněny rodu, který vyzdvihli nad ostatní.

Dlužno ovšem poznamenat, alespoň soudě dle dobových pramenů, že ve skutečnosti u Germánů neexistoval jeden král nýbrž hned dva. Jeden byl posvátnou osobou, druhý byl válečníkem-vládcem. První byl důležitý pro zprostředkování kontaktů s bohy a záležitosti kultu, druhý byl stratégem a vůdcem v bitvách. Tuto rozdílnou povahu pojetí panovnické moci u Germánů dobře dokumentuje zejména Wulfilův gótský překlad Bible, který vznikl ve čtvrtém století.⁹⁹ V tomto textu se nachází termín *thiudans* označující posvátného krále a *reiks* označující funkci velitele, správce nebo vojenského hodnostáře.¹⁰⁰

Thiudans měl pravděpodobně svůj původ ve kmenovém náboženství a jeho hlavním úkolem bylo zajišťovat blaho svému lidu skrze přimluvu u bohů, které kmen uctíval. Tak například významný římský historik Publius Cornelius Tacitus píše, že germánští králové interpretovali ržání bílých koní, nejposvátnější to věštecké znamení, dle Germánů a že vládli díky tomu, že jejich slovům se přikládala velká váha a jako první mluvili na kmenových shromážděních.¹⁰¹

Reiks naproti tomu měl poněkud odlišnou úlohu. Herwig Wolfram o něm píše: „*Kritérium pro jeho volbu, která byla vykonávána jeho družiníky, nebyl jeho původ, nýbrž rozhodné vítězství, mimořádný úspěch v obsazování nově dobytých území, zkrátka a dobře velkolepé hrdinské skutky, které dokazovaly jeho královské kvality.*“¹⁰²

Tacitus zjevně uvažoval o germánských králich jako o *thiudans*, když psal, že jsou vybírání z příslušníků kmene *ex nobilitate*, zatímco vojenští velitelé jsou vybírání *ex virtute*. Na druhou stranu se zdá, že i on si byl vědom toho, že jeden z vojenských velitelů vykonával obdobné funkce jako král.¹⁰³

---

⁹⁸ CHANEY, William Albert. *The cult of kingship in Anglo-Saxon England: the transition from paganism to Christianity*. Manchester: Manchester U. P., 1970, s. 33-35.

⁹⁹ Dochované části Wulfilova překladu Bible jsou přitom známé jako tzv. *Codex Argenteus*, tj. ruční přepis ze 6. století, který je dodnes uchovávan ve Švédsku v Uppsale.

¹⁰⁰ MYERS, Henry A. *Medieval kingship*. Op. cit. s. 4.

¹⁰¹ TACITUS, Publius Cornelius. *Agricola, Germania, Dialogus*. Kap. 10-11.

¹⁰² WOLFRAM, Herwig. *The Shaping of the Early Medieval Kingdom*. *Viator*. 1971, č. 1, s. 14. Překlad Petr Navrátil. V originále: „*The criterion for his election, which was carried out by his retainers, was not his origins, but a decisive victory, an outstanding effort which proved his kingly qualities.*“

¹⁰³ TACITUS, Publius Cornelius. *Agricola, Germania, Dialogus*. Kap. 7.

Z hlediska panovnické moci bylo u Germánů zlomovým obdobím stěhování národů, kdy králové typu *thiudans* u jednotlivých germánských kmenů postupně mizí a nahrazují je králové typu *reiks*. Příčiny tohoto fenoménu je nutno hledat zejména v tom, že *thiudans* králové byli vhodní jako vládcové v relativně klidné době a stabilní společnosti, která nečelila příliš mnoha krizím.¹⁰⁴ Naproti tomu v okamžiku, kdy začalo docházet k hromadnému přesunu obyvatelstva po celé Evropě, došlo také k velkému tlaku na jednotlivé kmeny dle hesla – dobij, nebo buď dobit. Taková doba přitom nepochybně volala po skutečných vojenských velitelích schopných zabezpečit vítězství pro svůj kmen na válečném poli daleko spíše nežli po posvátném panovníkovi upřednostňujícím záležitosti kultu a vztah k bohům. Jinak řečeno, doba stěhování národů byla doba králů *reiks*.

Jak narůstal počet příslušníků kmene a jak si jednotlivé kmeny začaly podmaňovat stále větší a větší území, individuální schopnosti jednotlivých vůdců nabíraly čím dál tím více na důležitosti. Na druhou stranu pokud platí, že králové typu *thiudans* do značné míry odvozovali své právo na vládnutí na základě své příslušnosti k vyvolenému rodu, pak králové typu *reiks* byli v zásadě závislí na volbě a okamžitých úspěších a s tím souvisejícím uznáním. Pochopitelně však i tito vládcí, tj. *reiks*, toužili po tom, aby jejich postavení nebylo založeno pouze na neustálé potřebě prokazovat dostatek *felicitas* v poli, neboť takovýto legitimační základ byl dosti vratký a značně nepraktický. Logicky proto usilovali o stabilizaci a posílení svého postavení, a to zvláště skrze uznání dědičných nároků pro své potomky, tj. existence vyvolené krve. Proto také nově se etablující vládnoucí dynastie v rámci jednotlivých germánských kmenů, které s úspěchem překonaly transformační období stěhování národů, se snažily, aby se jejich *felicitas* nevázala pouze k jednotlivým konkrétním osobám, ale aby ji bylo možno i dědit. V jistém slova smyslu si tedy přisvojili tradici vážící se ke králům typu *thiudans*, a tak došlo fakticky k propojování jednotlivých panovnických typů.

105

Dalším z prvků středověkého konceptu panovnické moci bylo dědictví Římské říše. Vskutku římský císař, jeho kult a lesk jeho dvora nepochybně představovaly pro barbary, tedy i Germány, příliš velké lákadlo, nežli aby se jej nepokusili imitovat. Na druhou stranu cesta Říma k vládě jedné osoby byla cokoliv jiného než rovnou a vydlážděnou cestičkou. Dle římské tradice vládli Římu králové v letech 753 až 509 př. n. l. Jakkoliv mohou být tato data, resp. délka vlády římských králů, předmětem odborné debaty, jedna skutečnost je nezpochybnitelná – před obdobím římské republiky tu bylo období královského Říma.

---

¹⁰⁴ MYERS, Henry A. *Medieval kingship*. Op. cit., s. 5.

¹⁰⁵ Tamtéž.

Na rozdíl od Germánů však Římané - alespoň soudě dle zpráv římských historiků - neprojevovali žádné sympatie královskému zřízení. Titus Livius, jeden z nejznámějších římských historiků žijící v období panování Augusta, ztotožňoval zrušení římského království a zřízení institucí každoročně volených konzulů s dosažením římské svobody.¹⁰⁶

Dokonce prý měli Římané na popud Lucia Junia Bruta, vůdce revolty proti vládnoucímu králi Traquinovi Superbovi, skládat přísahu: „že *nebudou tolerovat nikoho jako krále ani kohokoliv jiného, kdo by ohrožoval svobodu Říma*.“¹⁰⁷ Jakkoliv se dnes zdá nepravděpodobné, že by kdy Římané podobnou přísahu skládali, a spíše se jedná o pouhou fikci z pera římského historika a obratného literáta, na druhou stranu nepochybně dobře odráží smýšlení jeho doby. Po dlouhých pět století přetrvával u Římanů názor, že vláda krále je špatná.¹⁰⁸ Tato hluboce zakořeněná představa se stala osudnou i některým aktérům, kteří sami sice přímo o královskou korunu neusilovali, avšak projevíli královské ambice, anebo jim minimálně tyto ambice byly připisovány. Jeden z nejznámějších příkladů je v tomto ohledu římský politik Tiberius Gracchus. Záminkou k jeho zavraždění se přitom stalo pouhé gesto, které si jeho nepřátelé vyložili jako pobídku pro nasazení královské koruny.¹⁰⁹

Na druhou stranu ne všechno, co představoval úřad krále, mělo pro Římany negativní nádech. Titus Livius k tomu poznamenává: „*Protože jisté veřejné náboženské obřady byly prováděny králem osobně, byla vytvořena funkce krále-obětníka, aby se lid nedožadoval návratu krále. Tento úřad však byl začleněn pod úřad pontifexu [...]*“¹¹⁰

Obdobně Římané přijímali kurulská křesla zdobená slonovinou, která jistě na první pohled připomínala královský trůn. Ostatně Titus Livius se vůbec nebál napsat, že první konzulové vykonávali královské pravomoci, přičemž používali i všechny královské symboly vyjma svazku prutů, symbolu práva nad životem i smrtí, který držel v jednom okamžiku pouze jeden z konzulů.¹¹¹

Římská republika se svými úřady konzulů, tribunů lidu, senátem atp. tvořila do značné míry unikátní systém.¹¹² Mimo rámec běžné správy přitom v případě nouze vstupoval do hry

---

¹⁰⁶ MYERS, Henry A. *Medieval kingship*. Op. cit., s. 6.

¹⁰⁷ LIVIUS, Titus. *Ab urbe condita*. Lib. II. Překlad Petr Navrátil. V originále: „[...] *neminem regnare passuros nec esse Romane unde periculum foret*.“

¹⁰⁸ MYERS, Henry A. *Medieval kingship*. Op. cit., s. 7.

¹⁰⁹ Viz Plutarchovy životopisy slavných Řeků a Římanů.

¹¹⁰ LIVIUS, Titus. *Ab urbe condita*. Lib. II. Není bez zajímavosti, že Titus Livius v inkriminované pasáži operuje s termínem *Rex sacrificulus*.

¹¹¹ LIVIUS, Titus. *Ab urbe condita*. Lib. II.

¹¹² V podrobnostech KINCL, Jaromír. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 4 an.

ještě úřad diktátora disponujícího absolutní mocí, který byl volen na období šesti měsíců, i když se od něho očekávalo, že rezignuje v okamžiku, kdy bude jeho úkol splněn.¹¹³ Právě neomezená moc vážící se k úřadu diktátora ale představovala značné lákadlo. Nejprve se jí zmocnil v letech 82 až 79 př. n. l. na tři roky Sulla a třicet let po něm Julius Caesar, který se nechal zvolit dokonce doživotním diktátorem.

Příběh Julia Caesara lze jistě vnímat jako demonstraci nechutě Římanů k instituci krále, když – lhostejno zdali sám Caesar skutečně toužil po tom, stát se králem či nikoliv – pouhá představa Caesara na trůnu stačila roku 44 př. n. l. jako dostatečné ospravedlnění pro jeho zavraždění.¹¹⁴ Dokladem římské nevole vůči všemu královskému je potom i nástup Augusta, který nejenže – poučen osudem svého předchůdce – 13. ledna roku 27 př. n. l. teatrálně předal všechny mimořádné plné moci zpět do rukou senátu, ale taktéž odmítl přijmout i titul *dominus*.¹¹⁵

Ve světle výše uvedeného je pak obzvláště zajímavá evoluce titulu *imperator*. Původně byl tento titul spojen s vojenskými pravomocemi, kdy ten, kdo držel *imperium*, měl v dané oblasti nejvyšší příkazovací pravomoc a byl tudíž *imperator*.¹¹⁶

Když se moci v Římské říši chopil Augustus, učinil tak skrytě. Ve skutečnosti totiž formálně vzato nevytvořil nový úřad, nýbrž pouze koncentroval ve svých rukách pravomoci starých římských úřadů – byl prokonsulem, tribunem lidu a také byl držitel úřadu *pontifex maximus*. Právě prokonzulský úřad mu propůjčoval *imperium* v samotném Římě a v těch provinciích, které byly bezprostředně ohroženy (alespoň teoreticky).

Přítom není pochyb o tom, že i pro jeho předchůdce Julia Caesara, který také přijal titul *imperator* jako součást svého jména, byl tento titul pouhým odkazem k vojenským pravomocem. *Imperator Caesar (filius Dei) Augustus* – tak znělo plné jméno Augusta, které bylo ještě v duchu římské tradice tříčlenné, avšak již vyjadřovalo změněnou podstatu

---

¹¹³ KINCL, Jaromír. *Římské právo*. Op. cit., s. 8.

¹¹⁴ SUETONIUS. *De vite caesarum*. I – Divus iulius. Není bez zajímavosti, že dokonce i známý římský historik žijící v časech císaře Hadriána Suetonius, který napsal, že císařství jakožto systém bylo předem dáno a bylo jen otázkou času, nežli k němu společnost dospěje, viděl v kumulaci kvazi-královských poct a moci v Caesarových rukou dostatečnou záminku pro jeho zavraždění. Slovy Suetonia: „*Praegravant tamen cetera facta dictaque eius, ut et abusus dominatione et iure caesus existimetur. Non enim honores modo nimios recepit: continuum consultatum, perpetuam dictaturam praefecturamque morum, insuper praenomen Imperatoris, cognomen Patris patriae, statuum inter reges, suggestum in orchestra; sed et ampliora etiam humano fastigio decerni sibi pasus est: sedem auream in curia et pro tribunali, tensam et ferculum circensi pompa, templa, aras, simulacra inter deos, pulvinar, flaminem, lupercos, appellationem mensis e suo nomine [...]*“

¹¹⁵ ECK, Werner. *Augustus a jeho doba*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 36 an.

¹¹⁶ MOMMSEN, Theodor. *Römisches Staatsrecht*. Leipzig: Hirzel, 1887, s. 767-774.

římské vlády.¹¹⁷ Nicméně ani v době Julia Caesara, ani v době Augusta a jeho bezprostředních následovníků nebyl ještě titul *imperator* vnímán jako titul královský. Tento stav ale nevydržel dlouho, neboť ten, kdož stanul na pozici, kterou Augustus *via facti* vytvořil pohlcením pravomocí starých republikánských úřadů, byl skutečným samovládcem bez jakýchkoliv reálných protivah. Již za dob císaře Caliguly potom nebylo pochyb o tom, že králové a království podrobené říše mu slouží jako svému vládci. Tedy nebylo pochyb o tom, že zde existuje vztah na principu subordinace mezi tím, kdo byl zván *imperator* a jemu podřízenými králi. Tudíž pokud Augustus a Caesar přijali titul *imperator*, neboť ho vnímali jako v jistém slova smyslu titul slabší nežli titul královský, o několik desetiletí později již byl titul *imperator* královskému titulu nadřazen.

Augustův prozíravý politický postup společně s jeho úspěchy jak ve vnitřní, tak i v zahraniční politice oslabily tradiční římskou nechuť vůči vládě jednoho člověka potažmo královládě. Prostor pro to koneckonců vytvořil nepochybně již Julius Caesar, když jeho období bylo – alespoň částí římské populace – vnímáno veskrze pozitivně.

Na druhou stranu v Římanech stále přetrvávala jistá nevole vůči projevům samovláda. Tato nechuť se poté projevila i v případě vraždy císaře Domitiana, který si jako první nárokoval titul *dominus et deus*.¹¹⁸ Přesto však následující desetiletí donutila Římany přijmout i tento titul a sžít se s ním. Jinak řečeno, model císařské vlády se v podmínkách Římské říše prokázal jako životaschopný i navzdory silné republikánské tradici. Navíc celá řada císařů se dočkala deifikace posilující legitimizační zakotvení císařství. Tuto tradici založili již Caesarovi přívrženci, kteří ho po jeho smrti povýšili mezi bohy. Stejně tak byl povýšen i Augustus a takováto deifikace se stala později zcela běžnou záležitostí, i když zdaleka ne všichni císařové byli po smrti uvedeni mezi bohy.

Při tomto povýšení, ke kterému mohlo dojít až po smrti, hrál nezastupitelnou roli senát.¹¹⁹ Osoba císaře, která byla povyšována, byla na základě tohoto formálního aktu označována jako *divus* a získávala tak atributy božství, byť sama bohům ve všech důsledcích zcela rovna nebyla.¹²⁰ Za svého života se přitom císař jako *pater familias* celé říše těšil

---

¹¹⁷ ECK, Werner. *Augustus a jeho doba*. Op. cit., s. 39 an.

¹¹⁸ SUETONIUS. *De vite caesarum*. VIII – Domitianus.

¹¹⁹ Precedentem v tomto případě přitom bylo povýšení Julia Caesara mezi bohy, viz PRICE, Simon. From noble funerals to divine cult: the consecration of Roman Emperors. In: CANNADINE a Simon PRICE. *Rituals of Royalty: Power and Ceremonial in Traditional Societies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 77-78.

¹²⁰ ARCE, Javier. Imperial funerals in the later Roman empire: change and continuity. In: THEUWS, Frans. *Rituals of power: from late antiquity to the early Middle Ages*. Boston: Brill Publishers, 2000, s. 116-117.

uctívání svého *genii*, tj. svého osobního ducha, a v tomto slova smyslu vyplývala jeho pozice ze starobylých zvyků, *mos maiores*.¹²¹ Proto také nebylo Augustovi proti mysli široké rozšíření uctívání jeho *genii*. Naproti tomu přivlastňování si *numen*, tj. božské síly, která byla běžnému smrtelníkovi odepřena,¹²² bylo ještě za Augustových časů vnímáno velice kontroverzně a až později bylo o císaři uvažováno jako o *numen praesens*.¹²³ Římské představy o propojování světské a boží moci byly přitom silně ovlivněny nejen helenismem, ale i etruskými vlivy a pochopitelně i řeckým myšlením.¹²⁴

Jistý zlom v pojetí panovnické moci v Římské říši představovala vláda Diokleciána, který ještě zesílil charismatické a iracionální prvky císařské vlády, které se do římského způsobu života prosazovaly zejména recepcí vzorů majících svůj původ v orientálních despociích.¹²⁵

Samotné Diokleciánovy reformy se promítly do pojetí panovnické moci ve třech směrech. Za prvé potvrdily tendenci soustředění římského modelu k osobě panovníka jakožto polobožské osobnosti. Za druhé chytře začlenily panovníka do tradiční římské úřední mašinerie. Za třetí Diokleciánův model nástupnictví stál v příkrém rozporu s tradičním dědičným modelem. Jistě – císařové vládnoucí po Diokleciánovi mohli vybrat za své nástupce i své syny (a často tak také činili), avšak samotný fakt, že nestačil pouhý příbuzenský svazek, ale musel nastoupit i akt vybraní nepochybně oslaboval tradiční dědičný model, kdy vláda přechází z otce na syna bez dalšího. Tato tradice poté ovlivnila i fungování středověké říše, kdy pouhý příbuzenský svazek sám o sobě nic nezaručoval a musel k němu vždy přistoupit ještě akt výběru.¹²⁶

Koncept panovnické moci u Římanů se tedy vyvíjel pozvolna a do značné míry racionálně a vyrůstal z potřeby silné centralizované vlády jednoho muže nad rozlehlou říší. Naproti tomu pojetí panovnické moci u Germánů bylo v zásadě založeno na charismatických a religiózních prvcích. Lze jistě souhlasit s názorem Henry A. Myerse, podle něhož je germánské chápání panovnické moci do jisté míry odrazem před-racionálních, psychologických potřeb kmenové společnosti, zatímco římské chápání je spíše výrazem

---

¹²¹ GRADEL, Ittai. *Emperor worship and Roman religion*. Oxford: Clarendon Press, 2002, s. 36-38.

¹²² Tamtéž, s. 7.

¹²³ FISHWICK, Duncan. *The Imperial Cult in the Latin West: Studies in the Ruler Cult of the Western Provinces of the Roman Empire*. Leiden: Brill, 2002, sv. 3, s. 198.

¹²⁴ ERKENS, Franz-Reiner. *Herrschersakralität im Mittelalter*. Op. cit., s. 49.

¹²⁵ Viz MYERS, Henry A. *Medieval kingship*. Op. cit., s. 9-11.

¹²⁶ Tamtéž, s. 12.

racionální potřeby fungujícího administrativního aparátu založeného na principu subordinace.¹²⁷

Od čtvrtého století poté do představ o pojetí královské moci významně zasáhlo křesťanství. Co se týče pojetí panovnické moci a vzniku království, tak to není v biblických textech vylíčeno zcela jednoznačně a je z toho patrné, že se zde střetávají dva proudy – pro a protikrálovské.¹²⁸ Zvláště zajímavé je v této souvislosti, že Bible nikdy nevidí dostatečné ospravedlnění žádného zjevu v jeho neosobní společenské užitečnosti, nýbrž stále na všechno přikládá měřítko, aby jeden každý z *bratří nejmenších* došel svého práva. Jak k tomuto uvádí Jiří Bílý: „*Člověk není nikdy jen neosobní kolečko ve stroji, byť by to byl i sebevelkolepější stroj společenské stavby, nýbrž je v první řadě bratrem Ježíše Krista a každá společenská stavba bude nakonec souzena podle toho, jaké mu dává místo, jak jej respektuje, jak mu umožňuje jít svobodně za cílem, k němuž je určen svým Bohem.*“¹²⁹

Nicméně plně pochopit středověkou mentalitu je nemožné bez uvědomění si základní teze – celá řada ryze právních problémů byla nahlížena z pozice teologicko-dogmatické.¹³⁰ Úplné vědění o spravedlnosti a právu se tehdy zdálo možným pouze ve spojení s křesťanským náboženstvím a jeho hlavním pramenem, Biblií. Otázka královské moci je v Bibli zmiňována na několika místech. Jedním z takovýchto míst je i Pilátova obžaloba Ježíše Krista, kdy Ježíš na Pilátovu otázku, zda je králem, přitakal a doplnil: „*Moje království není z tohoto světa.*“¹³¹ Pilát mu dále řekl: „*Jsi tedy přece král?*“ A Ježíš odpověděl: „*Ty sám říkáš, že jsem král.*“¹³² Ježíš tak metafyzicky vysvětlil svůj nárok na moc, avšak na opakované Pilátovy dotazy odpověděl: „*Neměl bys nade mnou žádnou moc, kdyby ti nebyla dána shůry.*“¹³³

---

¹²⁷ Tamtéž, s. 13.

¹²⁸ Zvláště typické jsou v tomto ohledu pasáže z *Deuteronomia*, kap. 14, s. 17-20.

¹²⁹ BÍLÝ, Jiří. *Trojí lid*. Praha: Libri, 2000., s. 75. Obdobně se vyjádřil – i když v úplně jiné souvislosti - i Hans Küng, když napsal: „*To znamená: služba člověku má prioritu před naplňováním Zákona. Žádné normy a instituce nemohou být pokládány za absolutní. Nikdy nemůže být člověk obětován údajně absolutní normě nebo instituci. Normy a instituce nejsou prostě odstraňovány nebo rušeny. Ale všechny normy a instituce, všechny zákony a příkazy, zřízení a statuty, pravidla a nařízení, dogmata a dekrety, kodexy a paragrafy podléhají kritériu, jsou-li zde pro člověka nebo ne. Člověk je měřítkem zákona.*“ KÜNG, Hans. *Být křesťanem*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 111.

¹³⁰ Tento princip přitom neodstranili ani pozdější reformátoři ani scholastika, která sice nevyklučovala rozumové konstruování přirozeného řádu, poukazovala však na omezenost a nespolehlivost poznání lidského a na jeho zbytečnost vzhledem k přímému poučení od Boha v Písmu. Pro srovnání: BÍLÝ, Jiří. *Trojí lid*. Op. cit., s. 78.

¹³¹ J 18, 36.

¹³² J 18, 37.

¹³³ J 19, 11.

Z hlediska pojetí panovnické moci je zajímavý i list Římanům, který napsal Pavel z Tarsu, ve kterém stojí: „*Není moci leč od Boha. Ty, které jsou, jsou zřízeny od Boha, takže ten, kdo se staví proti vládnoucí moci, vzpírá se Božímu řádu.*“¹³⁴ Na druhou stranu dle Bible sám Kristus rozkázal svým apoštolům: „*Co je císařovo, odevzdejte císaři, a co je Boží, Bohu.*“¹³⁵ Tato Ježíšova věta byla a je předmětem mnoha interpretací. Jednou z nich je pak interpretace Jean-Paula Rouxe, který tvrdí, že tato tolikrát glosovaná a vykládaná věta neznamená nic jiného, nežli že panovníka je nutné poslouchat ve všem, co spadá pod jeho pravomoc, avšak je třeba si ponechat svobodu ve víře a duchovním životě.¹³⁶ Jean-Paul Roux k tomuto dále uvádí: „*Jakmile se křesťané opřeli o tyto výroky [Ř 13, 1-2 a Mk 12, 17], nemohli už zpochybňovat božský původ moci. Z Boha moc sestupovala na vládcce [...].*“¹³⁷

Vůbec prvním pomazaným panovníkem byl dle Bible Saul. Tato událost je v biblickém textu popisována těmito slovy: „*Samuel vzal nádobku s olejem, vylil mu jej na hlavu, políbil ho a řekl: ‚Sám Hospodin tě pomazává za vévodu nad svým dědictvím‘.*“¹³⁸ Zajímavé je, že samotné pomazání mělo předcházet Saulově svolání za krále, které se uskutečnilo až později v Mispě: „*Hleďte, koho volil Hospodin, není mu rovného ve všem lidu.*“¹³⁹ Dle zde citovaného úryvku se panovník dostává nad ostatní lid, on je vyvolen Bohem. I jeho nástupce David je rovněž pomazán olejem.¹⁴⁰ Významná role při pomazání náleží Samuelovi, kterého lze považovat za zástupce kněžské vrstvy. Samuelovou výsadou je obětování Bohu, přičemž při tomto obětování má svoji úlohu i král, kdy tato spoluúčasť odlišuje panovníka od zbytku společnosti a umožňuje mu spolupodílet se na kněžském úřadu.

O prorůstání kněžské a vládní funkce v osobě panovníka v Bibli svědčí i další citace z Bible, kdy David žehná lidu: „*David poskakoval před Hospodinem ze vsí síly; byl přitom přepásán lněným efódem.[...] David obětoval před Hospodinem zápalné a pokojné oběti. Když David dokončil obětování zápalných a pokojných obětí, požehnal lidu ve jménu Hospodina zástupů.*“¹⁴¹ Panovník se tak stává součástí kněžské sféry, a třebaže není knězem *stricto sensu*, určuje mu Bible speciální sakrální roli.

---

¹³⁴ Ř 13, 1-2.

¹³⁵ Mk 12, 17.

¹³⁶ ROUX, Jean-Paul. *Král*. Op.cit., s. 224-225.

¹³⁷ Tamtéž, s. 224.

¹³⁸ 1S 10, 1.

¹³⁹ 1S 10, 22.

¹⁴⁰ 1S 16, 13.

¹⁴¹ 2S 6, 14-18.

Vymezuje-li se výše v tomto textu, že panovník se ve středověku těšil zvláštnímu postavení, které pramenilo především z jeho exkluzivní vazby k Bohu, potom je ovšem stejně důležité vymezit, co tvořilo rámeček, ve kterém panovnická moc fungovala. Z hlediska vymezení chápání panovnické moci je proto neméně důležité i to, jak byl chápán ve středověku stát. Soudobý odborný diskurz definuje stát¹⁴² jako veřejnoprávní korporaci *sui generis*.¹⁴³ Odhlédne-li se od složitého a pro účely této práce zbytečně komplikovaného sporu mezi jednotlivými teoretiky, co je to vlastně stát,¹⁴⁴ je možné vyjít z definice Georga Jellinka, který stát popisuje jako jednotu obyvatelstva, území a suverénní moci.¹⁴⁵ Obdobně i německý sociolog Max Weber definuje stát jakožto takové lidské společenství, které si na určitém území nárokuje monopol legitimní fyzické moci.¹⁴⁶ Do těchto definic se nepochybně vejde i stát středověký. Lépe řečeno i ve středověku nepochybně existovala lidská společenství, která obývala určitá území a přitom si nárokovala vnitřní i vnější suverenitu. Na druhou stranu ovšem nelze nevidět, že mezi středověkým pojetím státu a současným pojetím je přeci jenom rozdíl.

Dodnes je přitom v rámci odborného diskurzu rozšířené mínění, které spatřuje nejpodstatnější rozdíl mezi středověkou a novověkou státností v protikladu mezi systémem suverénních států a *universitatis christiana*.¹⁴⁷ Dle tohoto názoru je představa suverénní, jednotné a zásadně světské moci představou doby moderní, a tudíž jí není možné bez dalšího aplikovat v podmínkách středověkého státního uspořádání. Tato uspořádání se totiž vztahovala na transcendenci, přičemž jejich existence byla transcendentně zdůvodněna, avšak také jejich faktické fungování bylo neodmyslitelně svázáno podmínkami křesťanství a papežství.¹⁴⁸

Výše prezentovaný názor ovšem není jediným, i když jak bylo naznačeno, pořád převažujícím. Proti tomuto tradičnímu chápání středověkého státu vystoupil v roce 1964 americký právní historik Gaines Post ve své práci *Studies in medieval legal thought*,¹⁴⁹ když vyjádřil názor, že i ve středověku existovalo světské, imanentní stanovení účelu

---

¹⁴² Někdo stát chápe i jako politickou formu organizace společnosti. Pro srovnání: HENDRYCH, Dušan a kol. *Právní slovník*. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 972 (heslo zpracoval Aleš Gerloch).

¹⁴³ BOGUSZAK, Jiří. ČAPEK, Jiří. GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. Op. cit., s. 140 an.

¹⁴⁴ K tomu blíže viz HOLLÄNDER, Pavel. *Soumrak moderního státu*. Op. cit., s. 2 an.

¹⁴⁵ JELLINEK, Georg. *Všeobecná státověda*. Praha: J. Leichter, 1906, s. 412 an.

¹⁴⁶ WEBER, Max. *Metodologie, sociologie, politika*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 247.

¹⁴⁷ WINFRIED, Eberhard. „Bonum commune“ v konkurenci mezi monarchickou vládou a stavovskou společností. *Český časopis historický*. 2004, 3, s. 449.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 449 an.

¹⁴⁹ POST, Gaines. *Studies in medieval legal thought*. Princeton : Princeton University Press, 1964, s. 241-309.

a smysluplného jednání společenství a panování, tedy světský *raison d'état*. Dlužno poznamenat, že dle samotného Gaines Posta přitom byly tyto myšlenky, tj. světské stanovení účelu smysluplného jednání společenství a panování, formulovány až v době pozdější, zejména ve 12. a 13. století.¹⁵⁰ Odkazy na veřejné (obecné) blaho, *status rei publicae*, *status civitatis*, *status imperii*, *utilitatis comunis* nebo *bonum commune* se vyskytují v arengách významných listin císařů a králů zejména od 12. století, kdy boloňští právníci položili za základ právního vyučování *Corpus juris civilis*.¹⁵¹ Do té doby jsou pouze řídké. Kupříkladu roku 1030 se s tímto pojmem setkáváme u krále Konráda II.: „*Publicae rei et communi hominum utilitati in omnibus et per omnia consulendum fore censemus [...]*“.¹⁵²

V této souvislosti by neměla ujít pozornosti skutečnost, že s pojmem *utilitas publica* operovalo již římské právo jako s nejvyšší normou pro vládu, zákonodárství a správu.¹⁵³ Jak k tomu praví Ciceron: „*Salus*¹⁵⁴ *publica suprema lex*.“¹⁵⁵

Tato hodnota byla patrně z římského práva přejata Germány – s největší pravděpodobností prostřednictvím církve – a recipována (zejména ve Franské říši).¹⁵⁶ Různě byla totiž tehdy zdůrazňována známá římská právní zásada: „*Utilitas publica praeferenda est privatorum contractibus*.“¹⁵⁷ Je ovšem nutno si uvědomit, že jakkoliv je možno vysledovat v zákonodárství karolinského období zvěcnění pojmu od *utilitas regis* k *utilitas regni/publica/communis*, nebyl v té době shledáván rozdíl mezi užitkem panovníka

---

¹⁵⁰POST, Gaines. *Ratio publicae utilitatis, ratio status und „Staatsräson“ (1100 – 1300)*. In *Die Welt als Geschichte* 21, 1961, zejména s. 8-28, 71-99 a 194.

¹⁵¹URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého*. Praha: C. H. Beck, 1994, s. 11-46.

¹⁵²*Die Urkunden Konrads II*. Monumenta Germaniae Historica, Diplomata regnum et imperatorum Germaniae (MGH DD), sv. 4. vyd. H. Bresslau, Hannover, 1909, s. 154.

¹⁵³ WINFRIED, Eberhard. „*Bonum commune*“ v konkurenci mezi monarchickou vládou a stavovskou společností. Op. cit., s. 452.

¹⁵⁴ Ciceron sice pokládal blaho lidu za nejvyšší zákon, avšak připoutal *Salus* k osobě panovníka, neboť dobro vladaře bylo předpokladem zdatu všech. Z této tradice je zřejmé, že veřejné blaho je myšleno, interpretováno a reprezentováno vladařem. Pro srovnání: WINFRIED, Eberhard. „*Bonum commune*“ v konkurenci mezi monarchickou vládou a stavovskou společností. Op. cit., s. 451 an.

¹⁵⁵ De legibus 3, 8, citováno dle KINCL, Jaromír. URFUS, Valentin. SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Op. cit., s. 361.

¹⁵⁶ SCHREY, Heinz-Horst. *Gemeinnutz/Gemeinwohl*. In *Theologische Realenzyklopädie*, sv. 12, Berlin-New York, 1984, s. 339-346.

¹⁵⁷ Codex 12, 62, 3, citováno dle KINCL, Jaromír. URFUS, Valentin. SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Op. cit., s. 364.

a veřejným blahem, ba spíše se zdál být užitek krále identický s obecným užitekem (blahem).¹⁵⁸

Tedy představy a uvažování o světském *raison d'état* jsou pro období počátku 11. století v zásadě naprosto cizí. V této době totiž převažovalo učení Augustina,¹⁵⁹ posledního muže antiky a prvního muže středověku,¹⁶⁰ vyjádřené v jeho práci *De civitate Dei*.¹⁶¹ Konečně středověkému myšlení byla jakákoliv myšlenka inovace cizí. Právě naopak si středověký člověk liboval ve starých, časem prověřených teoriích. A patristika se v tomto ohledu těšila zvláště úctě. Koneckonců vždyť jedna z prvních věcí, které obnovila karolinská renesance, byl obdiv právě vůči patristickým dílům.¹⁶²

V augustiniánské tradici platil stát¹⁶³ jako nutné zlo – *propter peccatum*.¹⁶⁴ V této tradici sloužil stát, světská vrchnost pouze k omezování hříchů a zabraňování pochybní poslednímu člověka. Tím se také mělo umožnit prosazení Božího panování. Existence státu byla tímto zdůvodněna jen pokleslou přirozeností člověka (dědičným hříchem),¹⁶⁵ nikoli vlastní přirozeností, tudíž jakákoliv vlastní pozitivní určení pro realizaci člověka a lidstva byla takovému státu cizí.¹⁶⁶

Augustin přitom při budování své teorie vycházel ze slavné Ciceronovy definice státu jako *consensus multitudinis consensu iuris societate*, přičemž ji vyostřil ve své tvrzení *remota*

---

¹⁵⁸ Bylo víceméně nezpochybnitelné, že úkolem panovníka je určovat potřeby státu. Tím se veřejné dobro stalo prvkem legitimace k vládnutí a náleželo k panovnickým aktům pravého knížete. Viz WINFRIED, Eberhard. „Bonum commune“ v konkurenci mezi monarchickou vládou a stavovskou společností. Op. cit., s. 453.

¹⁵⁹ Středověká učená obec formálně uznávala až do příchodu Tomáše Akvinského čtyři doktorské církevní autority: Ambrože, Jeronýma, Augustina a papeže Řehoře I.

¹⁶⁰ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Paseka, 1999, s. 159.

¹⁶¹ Mimochodem z hlediska zkoumané problematiky není bez zajímavosti, že název Augustinova spisu *De civitate Dei* je překládán několikerým způsobem. Tak kupříkladu Čelakovský i Adam z Vinoře píše *O Městě Božím*. V německém prostředí je zase obvyklý překlad operující s pojmem *Božího státu*. Více v úvodu k Augustinovu dílu Julie Novákové: AUGUSTINUS, Aurelius. *O boží obci (Díl 1.)*. Praha: Karolinum, 2007, s. 27-33.

¹⁶² MYERS, Henry A. *Medieval kingship*. Op. cit., s. 24.

¹⁶³ O účelu státu dle sv. Augustina např.: AUGUSTINUS, Aurelius. *O boží obci (Díl 2.)*. Praha, Karolinum 2007, s. 280 (XIX., 24).

¹⁶⁴ WINFRIED, Eberhard. „Bonum commune“ v konkurenci mezi monarchistickou vládou a stavovskou společností. Op. cit., s. 450.

¹⁶⁵ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 176.

¹⁶⁶ O několik století později již uvidí Tomáš Akvinský smysl existence státu v záměru dospět k přirozenému společenství, k užtku, blahu, dobru, jistotě a míru všech ve společenství. Viz POST, Gaines. *Ratio publicae utilitatis, ratio status und „Staatsräson“ (1100 – 1300)*. Op. cit., s. 86 an.

*itaque iustitia quid sunt regna nisi magna latrocinia.*¹⁶⁷ Avšak proti *consensus multitudinis* postavil námitku,¹⁶⁸ že ten se může časem měnit, zatímco právo musí zůstat vždy totožné. Původ všeho práva tudíž položil v Absolutno: Bůh je *causa essendi, ratio intelligendi, ordo vivendi*,¹⁶⁹ Bůh je ten, kdož určuje, co je právo, z něho vychází i každý základ státní moci. Ne vůle vladařů, nýbrž vůle Boží, jejímž je panovník pouhým vykonavatelem, rozhoduje ve státě a lidé jsou sice vázáni naprostou poslušností vůči svému vladaři a jeho příkazům, avšak jen potud, pokud takovýto vladař jedná v plném souhlasu s Boží vůlí, projevovanou zejména v evangeliu.¹⁷⁰

Závěrem lze shrnout, že se vzestupem křesťanství začalo křesťanské myšlení výrazným způsobem ovlivňovat představy o královské moci. S tím souvisela i takřka monopolizace výkladu konceptu královské moci ze strany vzdělaných církevních hodnostářů.

---

¹⁶⁷ AGUSTINUS, Aurelius. *De civitate Dei*. Lib iv capp iii-iv.

¹⁶⁸ Jinou, ještě neurčitější definici státu podává Augustin jako *množství spojené poutem nějakého společenství* (*De civitate Dei*, lib XV capp VIII).

¹⁶⁹ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Op. cit., s. 161.

¹⁷⁰ BÍLÝ, Jiří. *Trojí lid*. Op. cit., s. 80.

3. 3 Stručný nástin vývoje v nahlížení na panovnickou moc v říši

Edward Hallet Carr ve své knize *Co je to historie?* píše, že: „rozdělení historie do údobí není fakt, nýbrž nutná hypotéza či nástroj myšlení, platný jen potud, pokud osvětluje výklad a je závislý ve své platnosti na něm.“¹⁷¹ V tomto slova smyslu je proto i hypotézou myšlenka, že když v roce 843 došlo k tzv. verdunskému dělení Franské říše, položily se tím zároveň základy i pro budoucí mocenské uspořádání západní Evropy a tím také i k přehodnocení konceptu panovnické moci.¹⁷² Z hlediska tradic tehdy přijaté řešení přitom jistě nebylo nijak překvapivé – vždyť podobných dělení znají dějiny Franské říše hned několik.¹⁷³ Výjimečnost tohoto dělení proto spočívá spíše v jeho konečných důsledcích nežli v jeho samotné existenci, a to i přestože se o několik let později Karlu Tlustému podařilo na krátký okamžik spojit ve svých rukách vládu nad celou bývalou Franskou říší a fakticky ji tím obnovit víceméně v jejím původním rozsahu.¹⁷⁴

Verdunské dělení lze přitom do značné míry považovat za reflexi již probíhajících procesů politické diversifikace uvnitř říše. Různost politických zájmů aristokratických táborů formujících se okolo každého ze tří bratrů byla jednou z příčin rozpadu říše a zároveň i východiskem pro vznik nových politických celků s vlastní ideologií a mytologizovanou minulostí.¹⁷⁵

Český medievalista Václav Drška konstatuje, že legitimita královské moci byla za vlády Merovejců a Karlovců ve Franské říši nahlížena zejména pod optikou tří hlavních úkolů panovnické moci, které terminologicky označuje jako *pax*, *iustitia*, *unio regni*.¹⁷⁶ Jakkoliv se v obecné rovině jedná o hodnoty, které jsou známé i křesťanskému myšlení, fakticky bylo jejich definování v rámci paradigmatu latinského západu výsledkem střetávání,

---

¹⁷¹ CARR, Edward Hallet. *Co je to historie?* Praha: Svoboda, 1967, s. 62.

¹⁷² V podrobnostech: DRŠKA, Václav. Verdunské dělení a franská tradice. *Historický obzor*. 1996, č. I-II, s. 5-13.

¹⁷³ V podrobnostech viz DRŠKA, Václav. *Divisiones Regni Francorum: královská moc a říšské elity franské říše do vzniku císařství*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2010.

¹⁷⁴ V podrobnostech DRŠKA, Václav. PICKOVÁ, Dana. *Dějiny středověké Evropy*. Op. cit., s. 75 an.

¹⁷⁵ DRŠKA, Václav. Verdunské dělení a franská tradice. Op. cit., s. 13.

¹⁷⁶ SUCHÁNEK, Drahomír. DRŠKA, Václav. Autoritativní jednání středověkých vládců. Op. cit., s. 20.

formování a začleňování předkřesťanského¹⁷⁷ pojetí královské moci do myšlenkového schématu christianizované společnosti,¹⁷⁸ jak již bylo koneckonců naznačeno i v této práci.

Samotná legitimita panovnické moci a jejího výkonu měla své pevně definované znaky, byť faktická stabilita vlády jednotlivých panovníků byla dána především praxí¹⁷⁹ a tradičním územím a nebyla nijak zvlášť institucionálně zajištěna.¹⁸⁰ Důležitým kritériem přitom byla – v duchu pojetí panovnické moci u Germánů – schopnost panovníka osvědčovat legitimitu výkonu své vlády zejména pomocí úspěchu a štěstí (*felicitas*), v čemž někteří autoři vidí paralelu ke křesťanské panovnické idoneitě.¹⁸¹ Koneckonců ve veleznámé zdravotnici¹⁸² Avita z Vienne uvítal¹⁸³ prelát křesťanského krále, avšak chápal ho jako spojení germánské *felicitas* a křesťanské posvátnosti – splynutí, jehož symbolem byla helmice dlouhých vlasů franských vládců, nyní překrytá přilbou pomazání svatým olejem.¹⁸⁴

Jak k tomuto podotýká Václav Drška: „*Chlodvík*¹⁸⁵ a jeho synové vůči nim [světským elitám] stále představují charismatické krále - vojenské vůdce, takže napětí, které někdy francouzská literatura charakterizuje jako oscilaci mezi magickým králem (*roi magique*) a dynastickým principem, není patrné.“¹⁸⁶ Skutečně – dědicové krále-zakladatele¹⁸⁷ byli

¹⁷⁷ Tedy barbarsko-germánského.

¹⁷⁸ V podrobnostech zejména: SCHLESINGER, Walter. Das Heerkönigtum. In *Das Königtum, seine geistigen und rechtlichen Grundlagen (Vorträge und Forschungen 3)*. Sigmaringen, 1973, s. 105-142s. a EWIG, Eugen. Zum christlichen Königsgedanken im Frühmittelalter. In *Das Königtum, seine geistigen und rechtlichen Grundlagen (Vorträge und Forschungen 3)*. Sigmaringen, 1973, s. 7-74. KIENAST, Walter. Germanische Treue und „Königsheil“. *Historische Zeitschrift*. 1978, 227, s. 265-324. KLEWITZ, Hans-Walter. Germanisches Erbe im fränkischen und deutschen Königtum. *Die Welt als Geschichte*. 1941, s. 201-216.

¹⁷⁹ V podrobnostech: DRŠKA, Václav. Na cestě k nové Evropě II: Frankové. *Historický obzor*. 1991, 2, s. 54 an.

¹⁸⁰ SUCHÁNEK, Drahomír. DRŠKA, Václav. Autoritativní jednání středověkých vládců. Op. cit., s. 2.

¹⁸¹ Pro srovnání: SUCHÁNEK, Drahomír. DRŠKA, Václav. Autoritativní jednání středověkých vládců. Op. cit., s. 1-3.

¹⁸² Mimochodem velice zajímavá je snad neznámější věta oné zdravotnice: „*Vestra fides nostra victoria est.*“ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve (díl II.)*. Op. cit., s. 16.

¹⁸³ DRŠKA, Václav. "Reges criniti?": Význam královské moci Meroveovců v představách franské kroniky Řehoře z Tours. In BOBKOVÁ, Lenka; HOLÁ, Mlada. *Lesk královského majestátu ve středověku*. Praha: Paseka, 2005. s. 309.

¹⁸⁴ AVITUS. Avitus Episcopus Viennensis. *Epistolae*. In *Patrologia Latina* (MIGNE, J.-P.), Paris, Ep. XLI., sl. 257-259, citováno dle SUCHÁNEK, Drahomír. DRŠKA, Václav. Autoritativní jednání středověkých vládců. Op. cit., s. 23.

¹⁸⁵ Není bez zajímavosti, že Chlodvíkovi náležel i konzulský titul a označení *Augustus*. V podrobnostech: DRŠKA, Václav. "Reges criniti?": Význam královské moci Meroveovců v představách franské kroniky Řehoře z Tours. Op. cit., s. 311 an.

¹⁸⁶ SUCHÁNEK, Drahomír. DRŠKA, Václav. Autoritativní jednání středověkých vládců. Op. cit., s. 23.

¹⁸⁷ Takto o něm hovoří Václav Drška.

pro světské a církevní elity autoritami, které zajišťovaly úspěšnou expanzi, tedy zejména dostatečný podíl na válečné kořisti.¹⁸⁸

Prvním vládcem přijatým na základě dynastického principu byl Chlothar II. z Neustrie do austro-burgundské unie, přičemž akt z roku 614¹⁸⁹ byl doprovázen vydáním Pařížského ediktu,¹⁹⁰ který zásadním způsobem vymezil pozice královské moci vůči velmožům Franské říše.¹⁹¹ Za vlády Karlovců¹⁹² došlo poté k pevnějšímu propojení charismatických, imaginativních principů legitimacy a současně k jejímu pevnějšímu začlenění do křesťanského pojetí. Z hlediska zkoumané problematiky je velice zajímavý už samotný přechod královské moci z jedné dynastie na druhou, neboť jak uvádí Václav Drška: „*Avšak i v okamžicích, kdy jim [Merovejcům] nezbývalo nic jiného než dlouhé vlasy, museli být přítomni ad publicum populi sui conventum, qui annuatim ob regni utilitatem celebrabatur.*“¹⁹³

Vrcholným momentem z tohoto pohledu bylo bezesporu pomazání¹⁹⁴ Pipina III., které uvedlo Karlovce do přímé a exkluzivní vazby k Bohu.¹⁹⁵ Ke gradaci tohoto vývoje došlo za Karla Velikého, který byl (vzhledem ke své autoritě a úspěchům) považován za *defensor*

---

¹⁸⁸ Jakkoliv hlavní kronikář té doby, Řehoř z Tours, dával najevo nejednou své přesvědčení, že majestát franských králů není založen toliko Chlodvíkovým světským charismatem vládce-náčelníka, nýbrž že panovnické autority nad kmenem dosáhl zakladatel dynastie až v okamžiku, kdy začal prosazovat základní principy křesťanské morálky. Více DRŠKA, Václav. „Reges criniti?“. Význam královské moci Merovejců v představách franské kroniky Řehoře z Tours. Op. cit., s. 310 an.

¹⁸⁹ Tento akt se opakoval ještě na počátku 70. let při nástupu Childericha II.

¹⁹⁰ DRŠKA, Václav. Franská říše na rozcestí: vzestup Karlovců. *Historický obzor*, 2000, 1/2, s. 16.

¹⁹¹ SUCHÁNEK, Drahomír. DRŠKA, Václav. Autoritativní jednání středověkých vládců. Op. cit., s. 23.

¹⁹² Kteří již těžili z odkazu svých předchůdců – exkluzivního a prestižního úřadu, jehož podstatnou složkou byla i specifická nedotknutelnost a posvátnost, boží vyvolenost franské královské vlády. Více DRŠKA, Václav. "Reges criniti?": Význam královské moci Merovejců v představách franské kroniky Řehoře z Tours. Op. cit., s. 309 an.

¹⁹³ Tamtéž, s. 311.

¹⁹⁴ Důležité bylo především druhé pomazání z rukou papeže v prestižním místě Franské říše Saint-Denis. Tímto okamžikem zemřela Merovejská výlučnost. V podrobnostech: DRŠKA, Václav. Pipinovo království. *Historický obzor*, 2000, 5/6, s. 107-108.

¹⁹⁵ KRUSCH, B. (ed). *Gregorii Episcopi Turonensis Historiam libri XI (MGH SS rer. Mer.)*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1937, s. 466, kde se *inter alia* praví: „[...]predictus venerabilis pontifex regalibus indutam cicladibus gratia septiformis Spiritus benedixit, simulque Francorum principes benedictione sancti Spiritus gratia confirmavit et tali omnes interdictu et excommunicationis lege constrictis, ut numquam de alterius lumbis regem in aevo presumat Nigere, sed ex ipsorum, quo divina pietas exaltare dignita es tet sanctorum apostolorum intercessionibus per manus vicarii ipsorum beatissimi pontificis confirmare et consecrare disposuit.“

*fidei et ecclesiae, David et pater patriae, její protector et rector.*¹⁹⁶ Avšak již jeho syn, Ludvík Pobožný, musel čelit rostoucímu sebevědomí franských velmožů, které dokonce zapříčinilo jeho sesazení.¹⁹⁷ Václav Drška k tomu praví: „První detronizace tohoto druhu ve franských dějinách však [...] vyústila jen ve všeobecný chaos. Díky silně působícímu faktoru personálního výkonu vlády se kající císař vrátil na svůj trůn a reprezentace byly dovedeny k poznání, že dualismus musí vyústit v permanentní *correctio regis*, nikoliv ale v jeho odstranění [...] vedle dynastické oprávněnosti se začal prosazovat výrazněji a laickým způsobem chápaný princip královské *idoneity*.“¹⁹⁸ A tak na počátku 20. let 10. století dochází k detronizaci Karla Prostáčka, přičemž hlavním argumentem bylo, ač Karlovec, není *rex idoneus*. Princip vhodnosti dostal poprvé přednost před zásadou *Clausule* Štěpána II.¹⁹⁹ Cestu k tomuto zlomu v chápání královské moci bezpochyby usnadnil coulainský kapitulář²⁰⁰ Karla Holého, který zaváděl rovnovážně princip nepostradatelnosti královské moci i zásady její konkrétní aplikace legitimním způsobem s respektem k vážnosti církve, věrných a země. Stal se tak základem pro hodnocení královské moci z hlediska jejího legálního uplatňování. Slovy Václava Dršky: „Západofranské prostředí tak dospělo na práh institucionálního definování principů spravedlivé vlády.“²⁰¹

Pojetí panovnické moci ve východofranské říši přitom pochopitelně vycházelo ze společné franské tradice, avšak v mnohém si tuto tradici přizpůsobili jednotliví panovníci svým vlastním politickým potřebám a záměrům. Z tohoto hlediska je zvláště významné transformační období, kdy po smrti Ludvíka Dítěte roku 911 nastupuje na trůn Konrád I., který sám sebe chápal a prezentoval jako přímého nástupce Karlovců, tedy v první řadě Karla Velikého, a tímto směrem směřoval i své kroky. Zejména je v této souvislosti třeba poukázat na Hohenaltheimskou synodu a snahu o prosazení myšlenky nedotknutelnosti královské moci, kdy král je pomazaným, nad svými velmoži se týčícím subjektem.²⁰²

Naproti tomu první z otonských panovníků Jindřich I. Ptáčník v promyšleném státnickém aktu nabízené pomazání odmítl a spokojil se s uznáním na základě germánské

---

¹⁹⁶ Takto ho označoval jeho důvěrník a rádce Alkuin z Yorku. DRŠKA, Václav. PICKOVÁ, Dana. *Dějiny středověké Evropy*. Op. cit., s. 30.

¹⁹⁷ BOSHOF, Egon. *Ludwig der Fromme*. Darmstadt: Primus Verlag, 1996, s. 183-203.

¹⁹⁸ SUCHÁNEK, Drahomír. DRŠKA, Václav. *Autoritativní jednání středověkých vládců*. Op. cit., s. 5.

¹⁹⁹ DRŠKA, Václav. PICKOVÁ, Dana. *Dějiny středověké Evropy*. Op. cit., s. 79.

²⁰⁰ Text kapituláře BORETIUS, A. *MGH Capitularia regum Francorum (II.)*. Hannover, 1890, 254, s. 253-255.

²⁰¹ SUCHÁNEK, Drahomír. DRŠKA, Václav. *Autoritativní jednání středověkých vládců*. Op. cit., s. 5.

²⁰² V podrobnostech HELLMANN, Manfred. *Die Synode von Hohenaltheim. Historisches Jahrbuch*. 1953, 73, s. 127 – 142.

felicitas, jakožto závazku *sui generis*.²⁰³ Vsadil tak na dosti riskantní kartu, avšak vzhledem k jeho vojenským možnostem byl schopen svoji vůli prosadit a odbojné vévody pacifikovat. Právě ve vztahu panovníka k elitám říše lze spatřovat jeden z největších kontrastů mezi vládami Konráda I. a Jindřicha I. Zatímco totiž Konrád I. nechal tvrdě potrestat dva významné švábské velmože Erchagera a Bertholda,²⁰⁴ Jindřich I. vystupoval vůči nejmocnějším velmožům o poznání smířlivěji, a to i za situace, kdy je byl schopen rozhodujícím způsobem porazit v poli.²⁰⁵ Výrazem Jindřichovy politické prozíravosti a ochoty rezignovat na některé reprezentativní prvky vážící se k dobovému pojetí panovnické moci je i schopnost uzavírat tzv. *pacta amicitiae*, tj. jakési smlouvy přátelství. Tyto smlouvy přitom měly v zásadě charakter smluv uzavíraných mezi dvěma rovnocennými subjekty.²⁰⁶ V jistém slova smyslu a s trochou nadsázky by přitom bylo možno prohlásit tyto smlouvy za jakési sňatky z rozumu, kdy na jedné straně umožňovaly Jindřichovi I. vládnout skrze uznání, avšak za cenu uznání práv a nezávislosti jednotlivých vévodů. Jinak řečeno, Jindřichův program vlády byl program *amicitiae et convivium*, tj. vláda jakožto svazek přátelství.²⁰⁷

Na druhou stranu je třeba poznamenat, že takovouto smířlivou politiku uplatňoval Jindřich I. pouze vůči vévodstvímu bavorskému a švábskému, která v sobě nesla karolínskou tradici bývalých království.²⁰⁸ Vůči ostatním vystupoval mnohem autokratičtěji, což bylo dáno jednak politickou situací (zejména v Lotrinsku), ale i politikou samotného Jindřicha, který chápal saské a franské vévodství jakožto pevný svazek, základ své reálné moci.²⁰⁹

Ve světle výše řečeného lze vládu obou panovníků, tj. Konráda I. a Jindřicha I., vnímat z hlediska pojetí panovnické moci tak, že rozhodujícím legitimačním prvkem jejich vlády byl onen *Heil, felicitas*, tedy ona germánská, politicko-vojenská kvalita, magická

---

²⁰³ Alespoň tak jeho nástup k moci popisuje Widukind. Viz veleslavná pasáž Widukindova díla, ve které se píše: „*Sunt nobis, frater, copiae exercitus congregandi atque ducendi, sunt urbes et arma cum regalibus insigniis et omne quod decus regium deposcit preter fortunam atque mores. Fortuna, frater, cum nobilissimis moribus Heinrico cedit, rerum publicarum secus Saxones summa est.*“ WIDUKIND. *Rerum gestarum saxoniarum libri tres*. Kniha I, kap. 25.

²⁰⁴ HELLMANN, Manfred. Die Synode von Hohenaltheim. Op. cit., s. 130 an.

²⁰⁵ GWATKIN, H. M. et al (ed). *The Cambridge Medieval History (Volume III)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1964, s. 180-181.

²⁰⁶ ALTHOFF, Gerd. *Amicitiae und Pacta: Bündnis, Einung, Politik und Gebetsgedenken im beginnenden 10. Jahrhundert*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1992, s. 19 an.

²⁰⁷ SUCHÁNEK, Drahomír. DRŠKA, Václav. Autoritativní jednání středověkých vládců. Op. cit., s. 26.

²⁰⁸ SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium*. Op. cit., s. 72.

²⁰⁹ *Populo Francorum atque Saxonum?*

až nadpřirozená síla. Tato síla však nestála osamocena, ba právě naopak navazovala na odkaz Římské říše a existovala v myšlenkovém schématu křesťanství, což se projevovalo na vzrůstající váze, která byla přikládána královskému pomazání. Ne náhodou, ačkoliv Jindřich sám pomazání odmítl, svého nejstaršího legitimního syna, Otu I., nechal pomazat o Velikonocích (nejvýznamnějším to svátku křesťanském) roku 930 v Mohuči (tedy ještě za své vlády). Tím demonstroval svoji silnou pozici a respekt mezi vévody, avšak pořád ještě dbal na rovnováhu sil mezi králem a šlechtou, neboť Ota, ač pomazaný král, se Jindřichovým spoluvládce nestal.²¹⁰ Otovo druhé pomazání, odehrávající se o šest let později v místě obzvláště prestižním, Cáchách, poté nedávalo žádný prostor pro pochyby ohledně budoucího směřování mocenské politiky nastupujícího panovníka.

Ota I. se postupně vydělil ze šlechtické společnosti a důsledně prosazoval převahu své královské osoby.²¹¹ Z církevního pomazání totiž vycházela celková teologie sakrálního povznesení panovníka. Povznesení, jehož obrazem je obzvláště tzv. mohučské ordo, tj. liturgický text, který vznikl v klášteře sv. Albana okolo roku 960 pro potřeby královského svěcení. Tento text zasazoval panovníka na vrchol společenské hierarchie a vřazoval ho do pevného, zřetelně se institucionalizujícího rámce. Král měl být *cultor Dei, defensor ecclesiae, auctor ac stabilitor christianitatis et christianae fidei*, přičemž k jeho hlavním povinnostem patřil výkon *iustitia, aequitas, misericordia* a *pietas* stejně tak, jakožto boj proti nepřátelům víry.²¹² V tomto jeho úsilí mu přitom vydatně pomáhala církev, o kterou se Ota I. opíral.

Otův vztah k velmožům byl značně omezen jeho vlastními mocenskými možnostmi. Na území, které držel ve své přímé vládě, tj. v Sasku a Frankách, prosazoval vnímání vévodské hodnosti jako pouhého úřadu. Naopak v Bavorsku, Lotrinsku a Švábsku tato myšlenka zákonitě narazila. Východofranská říše za Oty I. byla tedy pořád pouhým svazkem jednotlivých politických celků, kde výrazně působila nejen světská, ale i duchovní šlechta. Panovník se proto v těchto oblastech prosazoval jenom velmi těžko.²¹³

---

²¹⁰ SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium*. Op. cit., s. 57.

²¹¹ Výrazem toho je i skutečnost, že Ota I. zachoval praxi přátelských smluv s okolními panovníky, ale v případě říšských elit již šlo opět o smlouvy vyžadující vztah pán-leník. V podrobnostech: ALTHOFF, Gerd. *Amicitiae und Pacta: Bündnis, Einung, Politik und Gebetsgedenken im beginnenden 10. Jahrhundert*. Op. cit., s. 88-96.

²¹² SUCHÁNEK, Drahomír. DRŠKA, Václav. Autoritativní jednání středověkých vládců. Op. cit., s. 26.

²¹³ WEINFURTER, Stefan. Idee und Funktion des „Sakralkönigtums“ bei den ottonischen und salischen Herrschern (10. und 11. Jahrhundert). In: GRUNDLACH, Rolf a Hermann WEBER. *Legitimation und Funktion des Herrschers*. Stuttgart: Steiner, 1992, s. 99-127.

Přesto Ota I. vytrvale pracoval na povznesení panovnické moci a na jejím posílení zejména skrze myšlenku sakrálního krále. V tomto ohledu mu přitom nesmírně pomohlo jeho slavné vítězství roku 955 na Lešském poli nad Maďary.²¹⁴ Neméně důležitá byla i jeho snaha o důslednou reprezentaci královského majestátu.²¹⁵

Jeho syn Ota II. navázal na dílo svého otce a pokusil se prosadit jako vládce celého křesťanského univerza, jako jediný pravý křesťanský král. Projevem této snahy bylo přijetí titulu *Romanorum Imperator Augustus*, avšak jeho úsilí vyznělo do ztracena, když on sám padl v bitvě u Crotone roku 982.²¹⁶ Dalším vývojovým stupněm byl pak nejen jeho syn Ota III., ale zejména poslední otonský panovník Jindřich II., který nastoupil na trůn východofranské říše roku 1002 a jehož cesta k získání královské hodnosti byla značně trnitá.

---

²¹⁴ Viz SPRINGER, Matthias. 955 als Zeitenwende - Otto I. und die Lechfeldschlacht. In: PUHLE, Matthias. *Otto der Grosse, Magdeburg und Europa, Ausstellungskatalog – 1. díl*. Mainz, 2001, s. 199-208.

²¹⁵ DÜRING, Wilhelm. Der theologische Ausgangspunkt der mittelalterlichen liturgischen Auffassung vom Herrscher als Vicarius Dei. *Historisches Jahrbuch*. 1958, č. 77, s. 174-187.

²¹⁶ FRIED, Johannes. *Der Weg in die Geschichte*. Op. cit., s. 558-560.

4 Vlása Jindřicha II. ve světle vybraných dobových pramenů

4. 1 Vlása předchůdce Jindřicha II. Oty III. z hlediska pojetí panovnické moci

Jak již bylo naznačeno v úvodu této práce, po dlouhou dobu panoval zejména v německé historiografii názor, že Jindřich II. byl slabý vládce bez potřebných schopností a taktu. Za tento svůj obraz vděčil Jindřich II. zejména práci německého pozitivistického historika Harryho Bresslaua. Jedním z důvodů, proč byl Jindřich II. považován za nevýznamného říšského panovníka a slabocha, byla jeho angažovanost v církevních záležitostech. Obzvláště pak toto tvrzení získalo na přesvědčivosti, srovnalo-li se jeho panování s vládou Konráda II., který vynikl jako střízlivý a racionální pragmatik.²¹⁷ Po dlouhou dobu se práce Harryho Bresslaua těšila veliké pozornosti a všeobecnému uznání. Teprve až v druhé polovině 20. století započala dlouhá cesta, na jejímž konci bylo definitivně počátkem 90. let přiznáno Jindřichu II. zasloužené místo mezi významnými panovníky vrcholného středověku.²¹⁸

Avšak k plnému pochopení vlády Jindřicha II. je nezbytné se alespoň v krátkosti obrátit k vládě Oty III., neboť právě jeho smrt a konec jeho politických ambicí otevřelo nečekaný prostor. Této příležitosti si byl nepochybně dobře vědom i bavorský vévoda Jindřich IV. Hodnocení vlády předposledního otonského panovníka přitom není vůbec jednoduché. Německý historik Percy Ernest Schramm ve své práci *Kaiser, Rom und Renovatio*, kterou publikoval v roce 1929 a která znamenala v jeho profesní kariéře zásadní zlom, mimo jiné píše, že - z hlediska pojetí panovnické moci - Ota III. usiloval o propojení franské královské myšlenky s byzantskými císařskými vzory. Dle něho směřoval Ota k obnovení římské říše podle antického a byzantského modelu, přičemž odrazem těchto snah měl být velice dobře známý projekt *Renovatio Imperii Romanorum*.²¹⁹

---

²¹⁷ Více BRESSLAU, Harry. *Jahrbücher des deutschen Reiches unter Konrad II.* Leipzig: Duncker & Humblot, 1879.

²¹⁸ HOFFMANN, Hartmut. *Mönchskönig und rex idiota. Studien zur Kirchenpolitik Heinrichs II. und Konrads II.* Hannover: Hahnschebuchhandlung, 1993. WEINFURTER, Stefan. *Heinrich II. Herrscher am Ende der Zeiten.* Regensburg: Pustet, 1999.

²¹⁹ SCHRAMM, Percy Ernest. *Kaiser, Rom und Renovatio: Studien und Texte zur Geschichte des römischen Erneuerungsgedankens vom Ende des karolingischen Reiches bis zum Investiturstreit.* Leipzig: Tübner, 1929, díl 1., s. 87-187.

Jakkoliv je tato myšlenka velice atraktivní, a to i s přihlédnutím k tomu, co bylo napsáno v druhé kapitole této práce, tj. v zásadě by potvrdovala tezi o prolínání barbarsko-germánských a římských prvků v rámci pojetí panovnické moci, je na místě především opatrnost. Popravdě řečeno totiž hledání a upozorňování na nejrůznější antické vzory, které měla údajně recipovat pozdější středověká společnost, se těšilo obzvláště v druhém desetiletí 20. století značné pozornosti. Na tuto skutečnost upozornil již začátkem 90. let 20. století mnichovský profesor Knut Görich. Podle něho totiž hlavní motivací jednání Oty III. nebylo vzkříšení antického Říma, nýbrž nábožensky motivované jednání panovníka. Řecké vzory v programu *Renovatum Imperii Romanorum* potom v Görichově pojetí slouží saskému panovníkovi k překonání rozdílů regionálních a kmenových.²²⁰

Kritika Knuta Göricha však byla možná až příliš radikální, avšak jedno se jí upřít rozhodně nedá – svoji kontroverzností otevřela cestu vedoucí k novému přehodnocení vlády Oty III. *Leitmotivem* tohoto přehodnocování je přitom snaha o komplexním zhodnocení panování saského císaře. V tomto ohledu vyniká zvláště práce Gerda Althoffa *Otto III.*, ve které se autor víceméně ztotožňuje se závěry Knuta Göricha, avšak současně upozorňuje na ahistoričnost některých jeho tvrzení.²²¹

Ota III. se ujal vlády v roce 994, avšak v této době byl – formálně vzato – již jedenáct let říšským panovníkem. Příčiny, proč v letech 983 až 994 nevykonával fakticky vládu, tkvěly především v jeho nízkém věku. Na udržení moci v rukou potomka Oty II. přitom měly zásadní vliv především dvě postavy – matka Oty III. Theofanu a jeho babička Adléta.²²² Legitimita jeho vlády nebyla zpočátku nijak silná, protože královské pomazání v Cáchách přijal teprve až po smrti svého otce Oty II., a to z rukou mohučského arcibiskupa Willigise.²²³

Odrazem nedostatečné legitimacy vlády Oty III. a jeho problematické reflexe ze strany říšských elit je i snaha jeho strýce Jindřicha Svárliového o dosednutí na říšský trůn. V rozhodující okamžik však zachovaly Otovi III. věrnost rozsáhlé skupiny světských

---

²²⁰ GÖRICH, Knut. *Otto III. Romanus Saxonicus et Italicus: Kaiserliche Rompolitik und sächsische Historiographie*. Sigmaringen: Thorbecke, 1995.

²²¹ Zejména ve smyslu vkládání motivů a myšlenek gregoriánských reforem do období konce 10. století. Viz ALTHOFF, Gerd. *Otto III.: Gestalten des Mittelalters und der Renaissance*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996, s. 114 an.

²²² V podrobnostech k jejich regentské vládě viz SUCHÁNEK, Drahomír. *Vláda žen: autorita a postavení panovnic na počátku vrcholného středověku*. *Historický obzor*. 2007, 1-2, s. 19-30.

²²³ V podrobnostech ke korunovaci SCHRAMM, Percy Ernest. *Kaiser, Könige und Päpste: Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters*. Stuttgart: Hiersemann, 1969, 3. sv., s. 112-114.

a duchovních elit, a tak mohla jeho matka jakožto královna-regentka fakticky usednout na říšský trůn.²²⁴

Otovo prohlášení plnoletosti v září roku 994 z hlediska kontinuity neznamenal žádný zlom. Císařovna Adléta, která převzala regentství po Theofanině smrti, totiž společně s ostatními rádci a důvěrníky zůstala v Otově nejbližším okolí až do konce roku 995.²²⁵

Mladý panovník na říšském trůnu ovšem znamenal do značné míry i jistou změnu z hlediska pojmání panovnické moci. Tuto změnu lze dobře demonstrovat zejména na problematice vztahu říšského vládce ke dvěma důležitým vévodstvím – Švábsku a Bavorsku. Ota III. totiž po smrti vévodkyně-vdovy Hedviky odjel na její dědičné území ve Švábsku a začal tam prosazovat korunní nároky.²²⁶ Tento jeho čin je přitom nutno chápat zejména ve světle konání jeho předchůdců, kteří Jindřichem I. počínaje všichni bez výjimky respektovali bavorské a švábské vévodství jako sféry vlivu daného vévody a omezovali se pouze na průjezdy či vojenská tažení jejich územím.²²⁷ Navíc pokud se k tomu přičte fakt, že mladý král vydal v rámci svých pobytů ve Švábsku nová privilegia pro místní šlechtu, což žádný z jeho předchůdců neučinil, lze se ztotožnit se závěry Drahomíra Suchánka, který v jeho konání spatřuje snahu o realizaci myšlenky jednotné univerzální říše.²²⁸ Jinak řečeno, Ota III. usiloval o prosazení konceptu široce uznávané a suverénní panovnické moci.

Tomuto názoru konečně svědčí i nerespektování postavení Jindřicha Svárliového jakožto bavorského vévody, které dosáhlo téměř královských kvalit, a to včetně pravomoci výrazně ovlivňovat volbu biskupů.²²⁹ V tomto ohledu je především zajímavý spor Oty III. a Jindřicha Svárliového o jmenování nového biskupa v Řezně, kam namísto Jindřichem Svárliovým prosazovaného Tagina dosadil Ota svého kaplana Gerharda.²³⁰

Z hlediska postavení panovníka ve společnosti a legitimacy panovnické moci je pak neméně zajímavá i snaha jednotlivých vévodů o připodobnění jejich ustanovování

---

²²⁴ V podrobnostech viz FRIED, Johannes. *Der Weg in die Geschichte*. Op. cit., s. 560-575.

²²⁵ SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium*. Op. cit., s. 88.

²²⁶ ZOTZ, Thomas. Die Gegenwart des Königs: Zur Herrschaftspraxis Ottos III. und Heinrichs II. In: SCHEINDMÜLLER, Bernd a Stefan WEINFURTER. *Otto III. - Heinrich II.: eine Wende?*. Sigmaringen: Thorbecke, 1997, s. 349-386.

²²⁷ Viz KELLER, Hagen. Reichsstruktur und Herrschaftsauffassung in ottonisch-frühsalischer Zeit. *Frühmittelalterliche Studien* 16, s. 74-128.

²²⁸ SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium*. Op. cit., s. 90.

²²⁹ V podrobnostech WEINFURTER, Stefan. Die Zentralisierung der Herrschaftsgewalt im Reich durch Kaiser Heinrich II. *Historisches Jahrbuch*. 1986, č. 106, s. 241-297.

²³⁰ ARNOLD OD SV. JIMRAMA. Libri. In: PERTZ, Georg Heinrich. *MGM SS IV*. Hannover: Hahnschebuchhandlung, 1843, 2. kniha, kap. 31, s. 566.

ke královské volbě. V tomto ohledu vynikají zejména snahy bavorského a švábského vévody, kteří oba dva jmenovali své syny za spoluvládce. Navíc Jindřich Svárlivý prosadil u bavorské šlechty slib, že po jeho smrti obnoví bavorská šlechta pozapomenutý volební akt a jeho syna formálně zvolí zástupcem. Tak se skutečně i stalo a záhy po jeho skonu byl Jindřich IV. potvrzen volbou na pozici bavorského vévody,²³¹ což bylo ostatně i plně v souladu s normami bavorského kmenového práva.²³²

Z jednání obou vévodů a zejména pak z jednání Jindřicha Svárlivého je pak naprosto jasné, jakou důležitost v tehdejších představách hrála designace potvrzená volbou. Konečně bylo-li výše zmíněno, že samotný Ota III. chápal sám sebe jakožto svrchovaného vládce nad universální říší, je potom jenom logické, že tlaku vyvolanému jeho skutky se snažili jednotliví aktéři čelit povýšením legitimacy své vlastní, jakož i svého rodu. A právě analýza těchto konfliktních situací nejlépe ukazuje, čemu doboví aktéři přikládali význam a na co tudíž byli ochotni vynakládat prostředky včetně svého politického kapitálu.

O nových poměrech prosazovaných Otou III. potom svědčí i jeho pout' do Hnězdna, kdy vedle tradičních zastávek na místech jako Quedlinburk nebo Cáchy, uskutečnil důležité zastávky i v centrech bavorského a švábského vévodství, kde vydával rozsáhlá privilegia řadě jihoněmeckých církevních příjemců.²³³

Neméně důležitý byl pro Otu III. i odkaz Karla Velikého, kdy dokonce císař přistoupil k otevření hrobu svého velkého předchůdce.²³⁴ Jinými slovy řečeno, předchůdce Jindřicha II. na císařském trůně vědomě navazoval na tradici karlovských panovníků, která – jak bylo naznačeno v kapitole druhé této předkládané kvalifikační práce – byla do značné míry výsledkem střetávání římské a barbarsko-germánské tradice s myšlenkovými schématy křesťanství.

Důležitost křesťanských prvků pro otonského vládce potom nejlépe demonstruje nově užívaný titul *servus apostolorum*, který se poprvé objevuje v intitulacích jeho listin v roce 1001.²³⁵ Tímto přihlášením se k tradicím a památce vážících se ke sv. Petrovi a sv. Pavlovi

---

²³¹ DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Praha: Argo, 2008, kniha IV, kap. 20., s. 103.

²³² SCHWIND, Ernst von. *Lex Baiwariorum. MGH Leges nationum Germanicarum* 5, 2. Hannover: Hahn, 1997, 3. kniha, kap. 1.

²³³ Konkrétně v Řezně a Hohentwielu. Viz KELLER, Hagen. *Reichsstruktur und Herrschaftsauffassung in ottonisch-frühsalischer Zeit*. Op. cit., s. 76-100.

²³⁴ DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., kniha IV. kap. 47, s. 116 an.

²³⁵ SICKEL, Theodor von (ed). *Die Urkunden Ottos III.* Berlin: Weidmann, 1983, listina č. 389 „*In nomine sancte et individue trinitatis. Otto servus apostolorum et secundum voluntatem dei salvatoris Romanorum imperator augustus.*“

dával Ota jednoznačně najevo, koho Bůh povolal k obnově apoštolského stolce a celého křesťanstva, a to sice v Otově osobě vyvýšeného císaře.²³⁶

Vskutku Otu III. lze považovat za významného činitele v rámci procesu postupného růstu sakrality panovnické moci, kdy v dobových představách prostřednictvím císařského pomazání dostal od Boha pověření vést křesťanský lid, čímž se vyděloval z pozemské sféry a byl vtahován do sféry nebeské.²³⁷ Představy o svátosti pomazání odnímající císařově konání pozemský rozměr a ztotožňující jeho vůli s vůlí Boží se odráží i v arengách jednotlivých listin.²³⁸

Důkazem toho, že tyto snahy o zesílení posvátného charakteru panovníka nestojí v protikladu k antickým tradicím, nýbrž že se s nimi navzájem doplňují, je i snaha o obnovu institucí a budov dle římských vzorů.²³⁹

Jak k tomuto poznamenává Drahomír Suchánek: „*Osobnost císaře Oty III. v sobě spojuje otorskou politiku s karolínským odkazem a byzantskými vlivy. Právě schopnost integrovat ve své vladařské praxi různé přístupy z něj činila fascinující postavu konce 10. století a získala mu přízeň mnoha výjimečných lidí.*“²⁴⁰

Na druhou stranu Otova předčasná smrt a nespokojenost části říšských elit mu neumožnily naplnit univerzalistické cíle. Právě naopak jeho náhlá smrt v kombinaci s jeho bezdětností vedly k zhroucení královské vlády v Itálii a k rozkladu mocenské rovnováhy v říši.²⁴¹

---

²³⁶ SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium*. Op. cit., s. 107.

²³⁷ WEINFURTER, Stefan. Idee und Funktion des „Sakralkönigtums“ bei den ottonischen und salischen Herrschern (10. und 11. Jahrhundert). Op. cit., s. 99-127.

²³⁸ VON SICKEL, Theodor (ed.). *Die Urkunden Ottos III.* Op. cit., listina č. 157, kde *inter alia* stojí: „*Si ecclesias dei nostra regalis potentia a regum rege nobis mortalibus concessa sublimare conamur, hoc procul dubio et ad presentis nostri regni statum et ad aeternae beatitudinis premium nobis profuturum fore credimus.*“

²³⁹ SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium*. Op. cit., s. 108.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 95.

²⁴¹ Tamtéž, s. 143.

4. 2 Panování Jindřicha II. ve světle vybraných narativních pramenů

K pochopení pojetí panovnické moci v období panování Jindřicha II. vedle vědomí o skutcích jeho předchůdců hrají bezesporu klíčovou roli narativní prameny. Právě jeden takový pramen, konkrétně *Annales Quedlinburgenses*, zpravuje o tom, jak vážně byla dočasně narušena císařská autorita a představa o Bohem vyvoleném nedotknutelném vládcí. V této souvislosti se v něm můžeme dočíst příhodu, ve které se doprovod mrtvého císaře Oty III. pokusil jeho skon utajit, aby se vyhnul útokům stoupenců vzdorokrále Arduina z Ivreje jakož i možného zhanobení ostatků.²⁴²

Vzniklé politické vakuum představovalo jedinečnou příležitost pro ty příslušníky říšských elit, kteří se cítili nedoceněni. O mocenském boji vážícímu se ke skonu Oty III., tj. k roku 1002, v mnoha ohledech nejlépe informuje dílo saského kronikáře žijícího *na konci věků*, Dětmara z Merseburku.

Sám Dětmar přitom byl současníkem panovníků saské královské dynastie,²⁴³ kteří jsou občas v odborné literatuře zváni i jako Liudolfingové dle Liudolfova, nejstaršího doloženého předka této dynastie,²⁴⁴ popř. i jako Otoni.²⁴⁵ Dlužno však poznamenat, že říšské letopisecké dílny a klášterní skriptoria v období panování saské dynastie zrovna nevyčnívají množstvím postav, a pakliže existují určité informace o tehdejších autorech, pak obvykle toliko v podobě epitafu. O nějakém hlubším rozjímání nad původem takovýchto autorů, jejich vzděláním či představách pak nemůže být pochopitelně ani řeč. Nic z toho ovšem neplatí pro kronikáře, jehož dílo se nám díky šťastným náhodám zachovalo až do současnosti, Dětmara z Merseburku. Do svého díla, kroniky, vložil totiž tento velký muž otisk nejenom své doby ale i sám sebe, a tak na stránkách jeho kroniky je možné číst celou řadu osobně laděných vzpomínek. Dětmar dokonce zašel tak daleko, že místy opouštěl tradicemi danou

---

²⁴² PERTZ, G. H (ed). *Annales Quedlinburgenses. MGH SS III.* Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1839, rok 1002, s. 78, kde se *inter alia* praví: „[...]cui infortunii eventum, ne proccacitati hostium citius intimaretur, ni qui aderant, occultando tegebat.“

²⁴³ To podle země jejich původu – Saska. Není bez zajímavosti, že poprvé pět panovníků ze saské dynastie spojil v jeden politicky jednající svazek na konci 11. století Frutolf z Michelsbergu, přičemž není náhodou, že se snažil vylíčit jejich panování jako pokračování velké historie Franků.

²⁴⁴ Německá historická věda o takovýchto předcích hovoří jako o tzv. *Spitzenahn*. V podrobnostech: KELLER, Hagen. *Otoni*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 17.

²⁴⁵ Použije-li se metoda, která označuje dynastie podle osobního jména, které je pro tento rod charakteristické a několikrát se v něm opakuje.

roli nezaujatého vypravěče a uchýlval se k osobní zповědi, což rozhodně nelze považovat za kronikářský standard jeho doby.²⁴⁶

Co se tedy o Dětmarovi ví? Právě z jeho díla je známo, že se narodil 25. července 975 jako prostřední z pěti synů hraběte Siegfrieda z Walbecku a Kunhuty ze Stade.²⁴⁷ Samotný Dětmár byl přitom menší postavy s tváří znetvořenou hnisajícím vředem a v mládí přeraženým nosem.²⁴⁸ Svým původem však patřil k významné saské šlechtě, což mu otevřelo roku 987 brány proslulého kláštera sv. Jana na Hoře v Magdeburku.²⁴⁹ V Magdeburku se dostalo Dětmarovi dobrého vzdělání, avšak jeho kariéra, poté co se stal kanovníkem slavné metropolitní kapituly, slibně se rozvíjející, utrpěla nejprve smrtí jeho otce roku 991,²⁵⁰ poté událostí, kdy byl málem vydán do rukou baltských pirátů jako rukojmí,²⁵¹ a nakonec i smrtí jeho matky roku 997 a následnými spory o majetek se strýcem Liutharem.²⁵² Po překonání osobní krize spojil Dětmár svůj další společenský vzestup s osobou magdeburského arcibiskupa Tagina, v němž získal mocného ochránce a přímluvce u královského dvora. O jeho dobrých vztazích s magdeburským metropolitou mimo jiné nepochybně svědčí i skutečnost, že právě on mu udělil kněžské svěcení, přičemž není bez zajímavosti, že mu při příležitosti tohoto svěcení věnoval samotný Jindřich II. osobní dar

---

²⁴⁶ Mimořádně zajímavé je v tomto ohledu srovnání s jinou říšskou kronikou a to sice s kronikou Widukinda z Corvey. Viz WAITZ, G. (ed.). *Widukind monachi Corbeiensis: Rerum gestarum saxoniarum libri tres (MGH SS rer. Germ.)*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1882.

²⁴⁷ DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 17.

²⁴⁸ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg (MGH SS rer. Ger. N. S.)*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1935, kniha IV, kap. 75, s. 219. V originále: „*Agnosce, lector, procerem, et videbis in me parvum homuncionem, leva maxilla deformem et eodem latere, quia hinc olim erupit semper turgescens fistula. Nasus in puerica fractus de me ridiculum facit.*“

²⁴⁹ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha IV, kap. 16, s. 150. V originále: „*Me autem in Quidilingeburg apud suam materteram nomine Emnildam, quae paralisi longo tempore laboravit, primo litteris bene adhuc instructum sumpsit et Ricdago abbati II. de sancto Iohanne in Magadaburg commendavit.*“

²⁵⁰ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha IV, kap. 17, s. 150. V originále: „*Inde egressus et imminente quadregesima in civitate Wallibizi dicta infirmatus Id. Marcii defensor patriae ac homo verus utriusque debitum persolvit naturae.*“

²⁵¹ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha IV, kap. 24, s. 161. V originále: „*Veni et cum laicali habitu, quo apud piratas debui obses conservari, prioribus adhuc industus vestimentis, quinta feria profectus sum.*“

²⁵² HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha IV, kap. 38, s. 176. V originále: „*Post VIII dies predictae cedis mater mea Cunigund nomine tertia Id. Iulii in civitate Germeresleva expiravit.*“

v podobě cenného mešního roucha.²⁵³ Roku 1009 mu pak tento jeho politický svazek přinesl povýšení na biskupa merseburského,²⁵⁴ ačkoliv toto biskupství se v té době nemohlo měřit s bohatými a lidnatými diecézemi na jihu a na západě. Nicméně i přesto znamenalo pro Dětmara usednutí na tento biskupský stolec razantní vykročení do veřejného života, neboť tamější falc byla velmi důležitá a strategicky vhodně položená, takže ji navštěvoval i samotný císař Jindřich II. se svou ženou Kunhutou.²⁵⁵ Dětmar se tedy nepochybně těšil císařově přízni a jako jeho důvěrník se podílel na správě říšských záležitostí a vysoké diplomacii. Na stranu druhou je však třeba přiznat, že samotný Dětmar, s výjimkou krátkých cest do Porýní a Bavorska a nemnoha vojenských výprav proti polskému králi Boleslavu Chrabrému, nikdy Sasko neopustil. Přesto však díky svým kontaktům na panovnický dvůr a přízni, které se těšil, platil za vynikajícího znalce dobových poměrů.

Dětmarovo dílo *Chronicon* neboli Kronika vznikalo pravděpodobně mezi lety 1012 a 1018 a hlavní metodou Dětmarovy práce byl diktát. Při vytváření kroniky zaměstnal Dětmar na 8 písařů, přičemž, jak je patrné z poznámek na okraji již hotového textu, se k ní neustále vracel a opatroval ji svým komentářem a opravami.²⁵⁶ Samotná kronika se dělí do osmi knih a popisuje události z let 919 – 1018. První čtyři knihy jsou každá věnována jednomu z panovníků saské dynastie – Jindřichovi I., Otovi I, Otovi II. a Otovi III. Knihy pátá, šestá, sedmá a osmá jsou věnovány Dětmarovu současníkovi Jindřichu II. Proto jsou také zdaleka nejzajímavější, neboť zachycují zejména události, které Dětmar sám prožil, nebo o nichž věděl od lidí, kteří je prožili. Z Dětmarovy kroniky je také možno vyčíst, že se mu dostalo relativně slušného vzdělání, což v té době obnášelo znalost klasiků i myšlenek církevních otců, zejména svatého Řehoře a svatého Augustina. Utajena mu nebyla ani práce jeho současníka Widukinda z Corvey.²⁵⁷ Mimochodem mimořádně zajímavé je např. i srovnání práce corveyského mnicha a merseburského biskupa (nejen) z hlediska toho, jak si všímali dění za hranicemi Říše.

---

²⁵³ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha VI, kap. 46, s. 331. V originále: „*Presbiterii vero dignitatem duodecimo Kalendas Ianuarii a prefato archiepiscopo, presente rego Henrico et optimam casulam michi largiente, indignus percepci.*“

²⁵⁴ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha VI, kap. 38, s. 321. V originále: „*Natale Domini in Palithe celebrante rege, cum simpnista suo Thagione ipse tractavit, qualiter post mortem Wigberti presulis Merseburgensem ecclesiam bono provisorii commendaret. Cui ille inquit: “Est in meo monasterio quidam frater nomine Thietmarus, quem vos ipsi bene nostis, hunc sua modo prudenter disponentem ad hoc largiente Deo spero idoneum.*“

²⁵⁵ Dnes se Merseburk nachází ve spolkové zemi Sasko-Anhalatsko.

²⁵⁶ DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 21.

²⁵⁷ Tamtéž.

Originál Dětmarova díla byl roku 1570 převezen do Drážďan. Tam byl bezpečně uchován až do onoho neblahého února roku 1945, kdy až na několik málo listů padl společně s většinou *Elbflorenz* za oběť spojeneckým bombám. Dodnes je možno žet této nenahraditelné ztráty, avšak naštěstí se nám zachovalo alespoň faksimile, které pořídil a v roce 1905 poprvé zveřejnil, Ludwig Schmidt.²⁵⁸

Co se edic týče, vyšla poprvé Dětmarova kronika zásluhou německého právníka původem z Hamburku Johanna Martina Lappenberga v roce 1839 v řadě *Monumenta Germaniae Historica*.²⁵⁹ Další edici kroniky poté připravili a vydali Wilhelm Wattenbach a Friedrich Kurze.²⁶⁰ V roce 1935 pak vyšla ještě edice Roberta Holtzmanna,²⁶¹ se kterou pracuje i v této kvalifikační práci.

Jak již bylo naznačeno výše, pro říšské prostředí přelomu prvního a druhého tisíciletí stavějící na franské tradici byly základem legitimacy a pojmání panovnické moci zejména čtyři klíčové prvky – *felicitas*, rodová příslušnost, volba a církevní pomazání.²⁶² O tom svědčí mimo jiné i vývoj v Říši po smrti posledního Karlovce na trůnu východofranské říše Ludvíka Dítěte, tj. po roce 911, a následné zápasy mezi Konrádovci a Liudolfingy.²⁶³ Je však třeba upozornit na skutečnost, že jednotlivé prvky byly soudobými kronikáři zdůrazňovány a potlačovány tak, jak to konvenovalo vládnoucí dynastii. Tak kupříkladu Widukind z Corvey²⁶⁴ vyzdvihuje ve svém díle *Res gestae Saxonicae sive annalium libri tres* zejména

---

²⁵⁸ Online dostupné na: <http://www.mgh-bibliothek.de/digilib/thietmar.html>.

²⁵⁹ LAPPENBERG, Johann Martin. Thietmari Chronicon a 919-1018. PERTZ, Heinrich (ed.). *Annales, chronica et historiae aevi Saxonici (MGH Scriptores)*. Hannover, 1839.

²⁶⁰ WATTENBACH, Wilhelm. KURZE, Friedrich. *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon (MGH SS rer. Ger. In U. S.)*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1889.

²⁶¹ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit.

²⁶² BEUMANN, Helmut. Die sakrale Legitimierung des Herrschers im Denken der ottonischen Zeit. In HLAWITSCHKA, Eduard (ed.). *Königswahl und Thronfolge in Ottonish-Frühdeutscher Zeit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1971, s. 150.

²⁶³ KÖRNTGEN, Ludger. Möglichkeiten und Grenzen religiöser Herrschaftslegitimation. Zu den Dynastiewechseln 751 und 918/919. POHL, Walter. WIESER, Veronika (edd.). *Der frühmittelalterliche Staat – Europäische Perspektiven*. Op. cit., s. 369-389.

²⁶⁴ Velice důležitým faktem je, že Widukind byl Sas a z jeho díla je patrné, jak moc byl hrdý a pyšný na svůj lid. Navíc jeho dílo bylo určeno jako dar Matyldě, abatyši v Quedlinburku a příslušníci vládnoucí dynastie, a i z toho je patrné, že bylo míněno především jako apologie, tudíž Widukind pochopitelně zdůrazňoval jen ty prvky, které sloužily ke zdůvodnění nároků Jindřicha I. Ptáčníka na trůn.

starogermsánskou *felicitas*, což nepochybně konvenuje se skutečností, že první saský král Jindřich I. Ptáčník nebyl ani pomazaným ani příbuzným²⁶⁵ doposud vládnoucí dynastie.²⁶⁶

Pasáž věnující se nástupu saské dynastie na východofranský trůn je nesmírně důležitá i pro Dětmárovo pojetí panovnické moci. Dětmár k tomuto totiž uvádí: „*Na sněmu, který se konal ve Fritzlaru, vzápětí korunovali Jindřicha [...] Pomazání a požehnání od arcibiskupa Herigera [...] nechtěl přijmout, ale tvrdil, že jich není hoden. Nicméně se obávám, že tím zhřešil, protože v Životě svatého otce Ulricha, kterého tentýž král později povýšil na biskupa, jsem se dočetl, že se tomuto prelátovi několikrát zjevila svatá mučednice Afra a s ní dva meče, jeden s rukojetí, druhý bez ní, a ten prý právě ukazoval, že se Jindřichovi nedostalo posvěcení. Avšak ponechávám to skrytým záměrům Božím a pokračuji dále.*“²⁶⁷ Dětmár tedy na rozdíl od Widukinda (ačkoliv Dětmárovi bylo dílo corveyského mnicha nepochybně dobře známo), zamlčuje fakt, že dle dobových měřítek prvnímu panovníkovi z domu saského, v kontrastu s Konrádem I., *felicitas* rozhodně nechyběla.

Co se týče Jindřichova syna a nástupce Oty I., tak i u něho zdůraznil merseburský kronikář zejména jeho volbu a pomazání: „*Všichni velmoži z celé země [...] zvolili jednohlasně jejího syna Otu králem [...] společně s ním se pak vypravili do Cách [...] zde ho usadili na místě jeho předků, provolali ho svým králem a poděkovali za to Bohu. Posvětil ho v roce 936 od Vtělení Páně Hildebert, opatrovník mohučského stolce, se souhlasem Wigfrieda, arcibiskupa kolínského, v jehož diecézi se to celé konalo, a za asistence trevírského arcibiskupa – místem byl kostel svaté Věčné Panny Marie, který s velkou péčí vystavěl Karel Veliký. Pak Ota, největší z nositelů žezla, posílen v Bohu i ve své vládě, nechal*

²⁶⁵ Byť to neplatí zcela absolutně. V podrobnostech: KIMPEN, Emil. Die Abstammung Konrads I. und Heinrichs I. von Karl dem Großen. *Historisches Vierteljahrschrift*. 1935, 29, s. 722-767.

²⁶⁶ WIDUKIND (ed. G. Waitz). *Rerum gestarum saxoniarum libri tres*. Op. cit., I, cap. 25. V originále: „*Sunt nobis, frater, copiae exercitus congregandi atque ducendi, sunt urbes et arma cum regalibus insigniis et omne quod decus regium deposcit preter fortunam atque mores. Fortuna, frater, cum nobilissimis moribus Heinrico cedit, rerum publicarum secus Saxones summa est.*“

²⁶⁷ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha I, kap. 8, s. 13. Překlad převzat z knihy DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 38. V originále: „*Concione in Fridisleri celeriter posita, Henricum coronaverunt et sibi credita sub Christi [...] Episcopalis unctionem benedictionis, a Herigero archiepiscopo exhibitam, antecessorum more priorum non desideravit nec suscipere voluit, sed prorsus ad hoc indignum se affirmavit. Attamen in hoc eum equidem peccasse vereor, quia in Vita sancti patris Othelrici, quem idem rex post ad sacerdotalem promovit ordinem, legi sanctam Christi martyriem Affram dilecto suimet presuli multa in visu ostendisse, inter quae duos enses, unum cum capula aliumque sine ea, ac per eum Henricum regem consecrationis expertem demonstrasse. Sed ocolto hoc Dei iudicio reliquens, amplius progrediar.*“

posvětit svoji manželku.²⁶⁸ Obdobně zdůraznil církevní pomazání (a ještě naposled i volbu) Dětmara i u Oty II.: „*Jeho stejnojmenný syn, totiž Ota mladší, byl už za otcova života zvolen a pomazán.*“²⁶⁹ Naopak u Oty III. již ponechává volbu stranou a vyzdvihuje toliko jeho příbuzenský vztah k zesnulému vladaři a pomazání²⁷⁰: „*Jeho slavný potomek, narozený ve hvozdu zvaném Kessel, byl v den po narození Páně pomazán v Cáchách na krále ravennským arcibiskupem Janem a mohučským arcibiskupem Willigisem.*“²⁷¹ Namísto volby Dětmara zdůrazňuje aspekt Boží vyvolenosti doplněný o rituální podřízení říšské šlechty na svatém místě saské dynastie, v Quedlinburském klášteře, v den nejvýznamnějšího křesťanského svátku, Velikonoc. Slovy merseburského kronikáře: „*Uprostřed jasného dne se přede všemi rozzářila hvězda Bohem předurčeného vládce. Zazněla jednohlasná chvála Krista z úst laiků i kněží a dosavadní soupeři se pokorně smířili, nejednotný lid se sjednotil pod jedinou vládou [...] Příští Velikonoce slavil král v Quedlinburgu. Čtyři vévodové zde vykonávali dvorskou službu: Jindřich jako stolník, Konrád jako komorník, Jindřich Mladší jako číšník a Bernhard jako maršálek.*“²⁷²

---

²⁶⁸ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha II, kap. 1, s. 39. Překlad převzat z knihy DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 51. V originále: „*Omnes reipublice principes [...] Ottonem patris sui decreto ac petitione uno ore in regem sibi et domum elegerunt [...] pariterque cum eo Aquisgrani proficiscuntur [...] ad sedem usque imperialem eum ducens, statuit eundem in loco priorum, in regem sibi collaudans ac Deo tunc gracias agens. Hunc Hildibertus, Mogutine curator cathedre, cum licencia Wigfridi, sancte Coloniensis archiepiscopi, in cuius diocesi hoc fuit, et auxilio Trevirensis benedixit anno dominice incarnationis nongentesimo tricesimosexto in ecclesia sancte Marie semper virginis, quam cum omni diligencia magnus construxit Karolus. Confortatus in Deo tunc et in regno sceptriferorum maximus Otto coniugem suam.*“

²⁶⁹ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha II, kap. 44, s. 92. Překlad převzat z knihy DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 75. V originále: „*Aequivocus autem eius, iunior scilicet Otto, patre adhuc vivente electus et unctus.*“

²⁷⁰ To nepochybně i souviselo s nástupnickými boji po smrti Oty II. a s celkovou mocenskou situací v říši.

²⁷¹ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha III, kap. 26, s. 92. Překlad převzat z knihy DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 92. V originále: „*Huius inclita proles, nata sibi in silva, quae Ketil vocatur, in die proximi natalis Domini ab Iohanne archiepiscopo Rawennate et a Willigiso Mogociacense in regem consecratur Aquisgrani.*“

²⁷² HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha IV, kap. 8 a 9, s. 141. Překlad převzat z knihy DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 97. V originále: „*Stella a Deo predestinati rectoris media die cernentibus universi clara refulsit. Fit unus laicorum atque clericorum in Christi laude concentus ac prius repugnancium simplex affectus, et dissona turba in unum domnum convenit [...] Celebrata est proxima paschalis solempnitas in Quidilingaburg a rege, ubi quatuor duces ministrabant, Heinricus ad mensam, Conradus ad cameram, Hezil ad cellarium, Bernahrdus equisprefuit.*“

Smrtí Oty III., kterou končí třetí kniha Dětmarovy kroniky, vymřela vládnoucí větev Liudolfingů a otevřel se prostor pro dosud opomíjenou větev ovládající bavorské vévodství. Mužem, který v té době představoval tuto vedlejší linii potomků Jindřicha I. Ptáčníka, nebyl nikdo jiný nežli vévoda Jindřich IV., syn Jindřicha Svárlivého a pozdější císař Jindřich II.

Samotný nástup Jindřicha II. na říšský trůn však byl komplikovanou záležitostí, a to z mnoha příčin. Tu patrně nejvýznamnější je ale třeba hledat v jeho vévodství, v Bavorsku. Na svých državách totiž bavorští Liudolfingové praktikovali velmi tvrdou a nesmlouvavou politiku vůči svým podřízeným velmožům. Bavorsku totiž – jak bylo konečně zdůrazňováno i výše v tomto textu - v rámci říše náleželo specifické postavení, čehož si byli vévodové a potomci Jindřicha I. Ptáčníka dobře vědomi a na této tradici vědomě stavěli.²⁷³ Obzvláště pak Jindřich Svárlivý a jeho syn Jindřich IV., vědomi si svého původu, usilovali o přetvoření Bavorska v lokální království, a tak pravidelně svolávali sněmy do své rezidence v Řezně, bez královského schválení vyhlášovali zákony, odvolávali hrabata a fojty a tvrdě trestali každý odpor proti nastolenému pořádku.²⁷⁴ Je proto pochopitelné, že tvrdý politický kurz, který Jindřich II. zosobňoval, nebyl říšským elitám (a obzvláště formující se šlechtě) příliš po chuti. Tak v roce 1002 se proti němu zformovala rozsáhlá opozice, ačkoliv byl ze všech možných kandidátů na říšský trůn nejvznešenějšího původu s dynastickými vazbami na předchozí panovníky i odpovídajícími schopnostmi. Mezi jeho hlavní protivníky patřil vlivný markrabě Ekkehard Míšeňský, který s podporou Bernharda Saského a magdeburského arcibiskupa Giselhera svolal sněm do Frohse. Tato skutečnost pochopitelně nemohla uniknout ani Dětmarovi, přičemž k Ekkehardově kandidatuře poznamenal toto: „*Ten [Ekkehard] se nemohl smířit s tím, že se mu vzdaluje královský trůn a hněvivě zvolal: ‚Co proti mně máš, hrabě Liuthare?!‘ A ten odpověděl: ‚Cožpak nevidíš, že tvému vozu schází čtvrté kolo?‘ Tak bylo volební jednání přerušeno a potvrdila se slova starověkých autorů, že přerušení na jednu noc znamená odklad o jeden rok.*“²⁷⁵ Tedy merseburský biskup odmítl kandidaturu Ekkeharda s tím, že mu chybí příbuzenské vazby na doposud vládnoucí dynastii saských panovníků.²⁷⁶

---

²⁷³ SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium: říšská církev na přelomu prvního a druhého tisíciletí*. Op. cit., s. 149 an.

²⁷⁴ WEINFURTER, Stefan. Die Zentralisierung der Herrschaftsgewalt im Reich Heinrich II. *Historisches Jahrbuch*. 1986, 106, s. 241-297.

²⁷⁵ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha IV, kap. 52, s. 190. Překlad převzat z knihy DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 120. V originále: „*Hic se paululum a regni fastigio dilatatum graviter ferens erupit: ‚O Liuthari comes, inquiens, quid adversaris?‘*“

Naopak o Jindřichovi II. napsal: „*A také se chci zmínit o zbožnosti krále Jindřicha, který byl z rozhodnutí Nejvyššího zvolen králem. Po smrti císaře se jakémusi ctihodnému knězi dostalo Božího zjevení. Bylo mu řečeno: ‚Vzpomínáš, bratře, jak lid prozpěvoval: Vévoda Jindřich chce vládnout proti Boží vůli? Nyní by však měl Jindřich spravovat království z Božího předurčení.‘ Všechno božské i světské řízení ho přibližovalo k trůnu více než ostatní jeho současníky, ať jim to bylo po vůli, či nikoliv.*“²⁷⁷ A dále pak: „*Na Liutharovu radu vyslal vévoda jednoho bojovníka na hrad Werla ke svým neteřím, sestřám Žofii a Adelheidě, a k předákům království, kteří se tam shromáždili [...] Velká většina ihned jednohlasně souhlasila, že Jindřich se může s Boží pomocí stát na základě dědického práva králem [...] Arcibiskup Willigis se svými sufragány mu dal královské pomazání a korunoval ho [Jindřicha II.], zatímco všichni přítomní zpěvem chválili Pána.*“²⁷⁸

Ze zde citovaného textu je jednoznačně patrné, že Dětmár přiznával právo Jindřichovi II. na uprázdněný královský trůn na základě Božího vyvolení a dědické příbuznosti s dosud vládnoucím domem saských králů. Navíc neopomněl ani zdůraznit, že za Jindřichovou kandidaturou stály i dvě blízké příbuzné Oty III. a abatyše dvou nejvýznamnějších otonských klášterů – Quedlinburku a Gandersheimu. Pochopitelně pak i podtrhl pomazání, které se Jindřichovi II. dostalo z rukou mohučského arcibiskupa. Tedy z pohledu merseburského kronikáře stála legitimita vlády Jindřicha II. na příbuznosti s doposud vládnoucím rodem, pomazání a Božím předurčení.

Et ille: ‚Num, inquit, curru tuo quartam deesse non sentis rotam?‘ Sic interrupta est electio, et fit vera antiquorum relacio, quod unius noctis intermissio fiat unius anni dilacio.“

²⁷⁶ Pro srovnání: HLAWITSCHKA, Eduard. Die thronkandidaturen von 1002 und 1024. In HLAWITSCHKA, Eduard (ed.). *Königswahl und Thronfolge in Ottonish-Frühdeutscher Zeit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1971, s. 495-510.

²⁷⁷ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha V, kap. 2, s. 223. Překlad převzat z knihy DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 134. V originále: „*Et laciori stilo scribere pietatemque ducis Heinrici divina preordinacione in regnum electi conabor reteger. De quo post mortem imperatoris cuidam venerando patri revelacione deica sic dictum est: ‚Recordaris, frater, qualiter cecinit populus: Deo nolente voluit dux Henricus regnare? Nunc autem debet Henricus divina predestinacione regni curam providere.‘ Omnia, que ad divina vel humana pertinebant, hunc pre ceteris contemporalibus, vellent, nollent ad regnum promovebant.*“

²⁷⁸ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha V, kap. 3 a 11, s. 223 a 234. Překlad převzat z knihy DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 134 a 138. V originále: „*Huius consilio dux quendam militem ad civitatem, que Werlu dicitur, ad neptes suas, consororess Sophyam et Ethelheidam, et ad omnes, qui tunc ibi convenerunt, regni primates misit [...] Cui mox a maxima multitudine vox una respondit, Henricum Christi adiutorio et iure hereditario regnaturum [...] a Willigiso, eiusdem sedis archiepiscopo, suffraganeorumque suimet auxilio, accepta regali unccione, cunctis presentibus Deum collaudantibus, coronatur.*“

Na druhou stranu se jistě sluší poznamenat, že něco jiného, nežli že bude stranit Jindřichovi II., se od merseburského preláta stěží dalo očekávat. Koneckonců byl to právě Jindřich II., který obnovil v roce 1004 Otou II. zrušené merseburské biskupství. V tomto slova smyslu proto Jindřich představoval pro Dětmara Bohem vyvoleného a vzorného panovníka, předem určeného k vítězství v zápase o korunu.²⁷⁹

Protože samotná kronika vznikala mezi léty 1012 a 1018, tedy v době, kdy bylo již zjevné, že Jindřich II. po sobě patrně nezanechá vlády schopného syna, povzdychá si Dětmara nad současnou situací slovy: „*Toho jsou Sasové díky Jindřichovi a jeho potomkům ušetřeni a mezi ostatními národy jsou nad jiné poctěni. To, co se na nich chváří, bylo pečlivě zachováno stejnojmenným králem, o kterém ještě budu psát. Ale ten, obávám se, je poslední.*“²⁸⁰

Přitom v tom samém odstavci dává Dětmara návod, kdo by měl vládnout v případě, že neexistuje královský potomek. Slovy merseburského biskupa: „*Jestliže v pokrevní linii není nalezen nikdo hodný takového vysokého úřadu, necht' je z jiného rodu přijat muž, který je alespoň mravně bezúhonný a stranou nenávisť všech. Vždyť cizí vláda je velká pohroma – přináší jen útlak a ohrožení svobody.*“²⁸¹

Dlužno ovšem poznamenat, že Dětmarem v originále použité výrazy – *consanguinitatis linea*, *altera linea* a vláda *alienigeni* – nejsou zcela jednoznačné a umožňují různorodý výklad.²⁸² Jedno je ale jisté – smrt krále bez potomků je v očích Dětmara tou nejhorší možnou událostí, která uvrhne říši v krizi. Pro tyto okamžiky si proto říšský prelát přeje pokud možno co nejrychlejší řešení. Jasnou odpověď na otázku jak a na základě čeho tyto krize řešit ovšem bohužel nedává.

V případě nástupu Jindřicha II., tj. v případě úmrtí panovníka bez toho aniž by zanechal legitimního syna, píše Dětmara o tom, že: „*Tam je přijal vévoda Jindřich, jehož slzy opět hluboce rozjitřily jejich smutek. Jindřich je všechny jednotlivě mnohými sliby*

---

²⁷⁹ PATZOLD, Steffen. Königserhebungen zwischen Erbrecht und Wahlrecht?: Thronfolge und Rechtsmentalität um das Jahr 1000. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*. 2002, č. 58, s. 485.

²⁸⁰ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha I, kap. 19, s. 25 an. Překlad převzat z knihy DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 44. V originále: „*Usque huc Saxones elevati et in omnibus sunt honorati. Quicquid in hiis laudatur, ab equivoco eius [...] diligenter servatur, et post, ut vereor, finitur.*“

²⁸¹ Tamtéž.

²⁸² V podrobnostech PATZOLD, Steffen. Königserhebungen zwischen Erbrecht und Wahlrecht?: Thronfolge und Rechtsmentalität um das Jahr 1000. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*. 2002, č. 58, s. 486.

přemlouval, aby ho zvolili za svého pána a krále.²⁸³ V této souvislosti je poté zajímavá i další pasáž téhož odstavce, ve které stojí: „[...] Heribert vévodu ani nepodporoval, ani ho zcela neodmítal. Prohlašoval totiž, že rád bude souhlasit s tím, ke komu se přikloní lepší a větší část lidu.“²⁸⁴ Po pohřbu Oty III. v Cáchách pak měla dle merseburského biskupa velká část velmožů, která se zúčastnila pohřbu, přislíbit svoji podporu Heřmanovi Švábskému, neboť „[...] lživě tvrdili, že Jindřich pro tu úlohu není vhodnou osobou, a uváděli pro to nejrůznější důvody.“²⁸⁵

Mezitím se ovšem měli dle Dětmara sejít ve Frohse zástupci říšské světské i duchovní šlechty, aby se poradili o tom, jaký je stav říše, tj. *de statu rei publice tractantes*.²⁸⁶ Přitom „[...] hrabě Liuthar [...] pozval arcibiskupa a nejlepší část velmožů na tajné jednání a navrhl všem společnou přísahu, že si před sněmem, který byl svolán do Werly, nezvolí svého pána a krále, dohromady ani jednotlivě.“²⁸⁷

Rozhodujícím v podání Dětmara je tedy to, *ke komu se přikloní většina lidu*. Zajímavé přitom je, že v podání merseburského kronikáře faktorem, který rozhodoval o přijetí, nebo nepřijetí většiny Jindřicha za krále, nebylo nic jiného, nežli politický handl. Obdobně Dětmara píše i o přijetí Jindřicha v Sasku a Durynsku.²⁸⁸

V obecné rovině lze konstatovat, že na otázky původu panovnické moci nalézali středověcí myslitelé jednoznačnou odpověď, která zároveň představovala základní argument legitimizující nadřazenost vládců v rámci společenské struktury: královská moc je dána

---

²⁸³ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha IV, kap. 50, s. 189 an. Překlad převzat z knihy DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 118. V originále: „*Ab Heinrico duce suscepti lacrimis eius vehementer iterum commoti sunt. Quos singillatim, ut se in domnum sibi et regem eligere voluissent, multis promissionibus hortatur.*“

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha IV, kap. 54, s. 193 an. Překlad převzat z knihy DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 121. V originále: „*Maxima pars procemur, qui hiis exequiiis intererant, Heirimanno duci auxilium promittunt ad appetendum regnum, Henricum mencientes ad hoc non esse ydoneum propter multarum causarum qualitates.*“

²⁸⁶ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha IV, kap. 52, s. 191. Překlad převzat z knihy DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 120. V originále: „*Luitharius autem comes ut primo persensit [...] archiepiscopum predictum et meliorem procerum partem in secretum colloquium foras evocavit, hoc omnibus dans consilium, ut iuramento firmarent, se nullum sibi domnum vel regem communiter vel singulariter electuros ante constitutum colloquium in Werlo.*“

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ Tamtéž, kniha V, kap. 14-18.

od Boha.²⁸⁹ Chtěl-li tedy král vládnout dobře, musel vládnout v souladu s Božími zákony. Tedy osobní schopnosti vladaře a praktický výkon vlády byly neodmyslitelnou součástí pojmání panovnické moci, přičemž v zásadě lze konstatovat, že středověká představa o vladaři jako o spravedlivém soudci, mírotvůrci a štedrém dárci byla do značné míry výsledkem střetávání antické tradice a barbarského chápání královského institutu. Dětmar v tomto směru nepředstavuje žádnou výjimkou. Pomocí své „narativní strategie“ vytváří plastickou fresku, kde na jedné straně stojí Bohem vyvolená dynastie saských králů, v níž se snoubí v zásadě všechny zde uvedené ctnosti²⁹⁰, a na straně druhé zkažené polské plémě v čele s arcilotrem Boleslavem Chrabrým. Jako názorná ilustrace této „narativní strategie“ merseburského preláta jistě slouží i názory na Jindřicha II., kdy o něm Dětmar píše, že pojetí pomoci *virtute sua* přinutí všechny své protivníky uznat jeho vládu²⁹¹ a ani o jeho *pietas* nemá nejmenší pochybnosti.²⁹²

Dle Dětmara měl být panovník především silnou osobností disponující odpovídající mocenskou a finanční základnou, ochránce církve, zbožný muž, měl dostávat svým slibům a přísahám a nepodléhat pýše a jiným lidským slabostem. Saská panovnická dynastie přirozeně takovými vlastnostmi disponovala, a když se přeci jenom dopustila nějakých nepravostí, tak jenom skrze svoji vedlejší linii, přičemž tyto poklesky byly napraveny štedrými almužnami²⁹³: „*Potom král konal se svými knížaty v Magdeburku sněm, na který přijel proslulý bavorský vévoda Jindřich [...] Onen zbožný vévoda, který každý svůj přestupek odčinil bohatými almužnami.*“²⁹⁴ Jinak ovšem není možné kritiku, byť sebemenší, vládnoucí saské dynastie z hlediska naplňování panovnického ideálu v díle merseburského biskupa dohledat.

Z výše uvedeného je jednoznačně patrné, že výpovědní hodnota Dětmarova díla je značně omezena faktem, že samotný Dětmar nebyl nestranným pozorovatelem. Na druhou

---

²⁸⁹ Viz ANTONÍN, Robert. Ideál panovnické moci v narativních pramenech českého středověku. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. ZELENKA, Jan (edd.). *Dvory a rezidence ve středověku II*. Praha: Historický ústav, 2008, s. 401.

²⁹⁰ A v případě drobnějších klopýtnutí jsou schopni tyto činy napravit almužnami.

²⁹¹ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha V, kap. 14-18.

²⁹² HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha V, kap. 2.

²⁹³ Přičemž Dětmar očividně bagatelizuje činy Jindřicha nesoucího přídomek Svárlivý.

²⁹⁴ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha IV, kap. 20, s. 154 a 234 Překlad převzat z knihy DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 103. V originále: *Post haec rex in Magadaburg cum suis principibus colloquim habuit, ad quod Heinricus Bawariorum dux inclitus venit [...] Et pius ille dux, qui omne suimet delictum continuis mundavit elemosinis.*

stranu – v protikladu k např. již zmiňovanému dílu Widukinda – jeho kronika nebyla psána jako dar pro vládnoucí dynastii, a tudíž lze předpokládat, že přeci jen podává do značné míry věrohodný obraz. V tomto kontextu je zajímavé, že pakli platí, že Dětmár zachycuje přechod moci z jedné větve dynastie na druhou jakožto logický a samozřejmý krok, potom ale ani v jiných pramenech není možné dohledat sebemenší zmínku o pocitu zadostiučinění nad „potrestáním“ saského otonského rodu nebo zpochybnění jeho práva na trůn. Přitom samotné předání moci – jak již ostatně stojí výše – rozhodně nebylo bezproblémové.

Nejen v tomto ohledu je zajímavé dílo utrechtského biskupa Adalbolda *Vita Heinrici II. imperatoris*. I tento vzdělaný prelát byl podobně jako Dětmár zavázán Jindřichovi za svoji kariéru, neboť právě saský panovník ho roku 1010 prosadil na biskupský stolec, když předtím působil Adalbold na jeho dvoře. Svoje dílo věnované životu Jindřicha II. přitom sepsal tento talentovaný matematik mezi lety 1014 až 1024. Velké části svého díla – zejména týkající se právě událostí z roku 1002 – přitom opsal z práce Dětmara z Merseburku. Přesto i jeho dílo je velmi cenným zdrojem o smýšlení jeho doby, neboť jakožto dvorní kaplan patřil k úzkému panovníkovu okruhu, a tudíž měl jeho názory z první ruky.²⁹⁵

Adalboldovo pojetí života Jindřicha II. je nepochybně tendenční. Jindřich je na stránkách díla utrechtského biskupa líčen jakožto nejpříhodnější a Bohem vyvolený nástupce Oty III. Ostatní kandidáti na trůn jsou poté vyličení jakožto rebelové, kteří nemoudře a z pouhé závisti vystoupili proti Jindřichovi.²⁹⁶ Naopak u Jindřicha je zdůrazňována péče o Otovu spásu, když Adalbold líčí, kterak zavázal kleriky při chrámu sv. Afry k modlitbám za zesnulého panovníka a z vlastních prostředků nechal vytvořit fond ve výši sta kop stříbra, který měl být zárukou stálého připomínání života a činů Oty III.²⁹⁷

Neméně zajímavá je i skutečnost, že Jindřicha – společně s arcibiskupem Heribertem z Kolína, biskupy Siegfriedem z Augsburku, Notgerem z Lutychu a Lambertem z Kostnice, jakož i synem vévody Karla Dolnolotrinského Otou a hrabětem Wichmannem – počítá Adalbold mezi nejbližší rádce a spolupracovníky Oty III.²⁹⁸ Na druhou stranu ale zamlčuje, že alespoň co se dědických nároků týče, teoreticky největší šance na trůn měl Ota Korutanský,

---

²⁹⁵ PATZOLD, Steffen. Königserhebungen zwischen Erbrecht und Wahlrecht?: Thronfolge und Rechtsmentalität um das Jahr 1000. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*. 2002, č. 58, s. 480-484.

²⁹⁶ PERTZ, G. H (ed). *Vita Heinrici II. Imperatoris*. MGH SS IV. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1841, kap. 2, 5 a 8.

²⁹⁷ Tamtéž, kap. 4, kde *inter alia* stojí: „[...] *pro anima eis eidem ecclesiae centum mansos ex propria hereditate concessit.*“

²⁹⁸ Tamtéž, kap. 3.

syn Konráda Rudého a Liutgardy, skrze níž byl vnukem Oty I.²⁹⁹ Výhodou Jindřicha II. bylo naopak to, že mohl opřít svá práva o blízké příbuzenské vztahy se všemi panovníky saské dynastie. Toto tzv. *ius hereditarium* zahrnovalo celou tradici jindřichovské linie Liudolfingů na královskou důstojnost, která byla doposud této boční linii odpírána.³⁰⁰

Snaha o uvedení co možná nejvíce argumentů ve prospěch bavorského vévody z Adalboldova díla přímo číší. Nejprve Adalbold zmiňuje, že Jindřich má právo vládnout, neboť jako panovník se již osvědčil, když byl schopen zajistit mír a blaho lidu ve svém vévodství.³⁰¹ Z pozadí tohoto argumentu přitom na první pohled prosvítá *felicitas* jakožto prvek germánského pojetí panovnické moci. Jinými slovy řečeno – o dostatku Jindřichova *Heil* nebylo možno pochybovat. Navíc v té samé části životopisu utrechtský biskup zdůrazňuje *solium hereditarium* Jindřicha II., tj. jeho dědičný nárok, neboť Jindřich byl v jeho podání dědicem Karla Velikého nejen z otčiny strany ale i z matčiny.³⁰² Konečně biskup zdůrazňuje i Jindřichův příbuzenský svazek k Otovi III.³⁰³

Z jeho textu je tedy patrné, že se snaží pečlivě stavět argumenty tak, aby přesvědčivě poukazovaly na nevyhnutelný nástup Jindřicha na trůn a na jeho neotřesitelné právo uchopit se moci ve východofranské říši. Jistě, otázka příbuzenství minimálně ke Karlu Velikému se zdá dosti pochybná, avšak nic to nemění na základním sdělení – ať již byl, nebo nebyl Jindřich II. spřízněn s Karlem Velikým, jeho současníkům připadal argument dědičným nárokem natolik silný a důležitý, že ho neváhali zdůraznit.

Konečně o významu pokrevního příbuzenství v očích východofranského preláta vypovídá i část, ve které píše o dvou dalších *maiores*, kteří by se mohli – vedle Ekkeharda Míšenského a Heřmana Švábského – ucházet o trůn. Konkrétně se jednalo o vévody

---

²⁹⁹ Viz Dětmar, kniha V, kap. 25, s. 218 a 202: „*Et cum post mortem cesaris iure consanguinitatis et etatis virtumque maturitate ab Heinrico tunc duce in regem elegitur, tantum hoc enous humiliter recusans, eundem primus per internuntios ac per seipsum quasi ad hec apciorem sibi preposuit fideliterque semper adiuvit.*“

³⁰⁰ WEINFURTER, Stefan. Der Anspruch Heinrichs II. auf die Königsherrschaft 1002. In: DAHLHAUS, Joachim a Armin KOHNLE. *Papstgeschichte und Landesgeschichte*. Köln - Weimar - Wien: Böhlau, 1995, s. 121-134.

³⁰¹ PERTZ, G. H (ed). *Vita Heinrici II. Imperatoris*. Op. cit., kap. 1, kde se uvádí: „*Henricus, dux gloriosus et vir ad regnum suscipiendum strenuus. Iste tunc temporis ducatum in Bavariensi regno tenebat, populum pacifice regebat, pacem amplificabat. Tandem sic in ducatu vixit, quod omnibus placuit, ut de ducatu transduceretur ad regnum.*“

³⁰² Tamtéž. „*Hereditarium dicimus, quia, ut ab his, qui genealogias computare noverant, audivimus, a Carolo Magno ex parte patris decimam septiam, ex parte matris decimam sextam lineam propagationis tenebat.*“

³⁰³ Tamtéž.

Bernharda Saského a Dětricha Lotrinského.³⁰⁴ Bernhard si však v Adalboldově díle uchoval zdravý rozum a od kandidatury upustil.³⁰⁵ Obdobně i Dětrich byl natolik moudrý, že se nepokusil uzurpovat trůn východofranské říše a ustoupil ve prospěch bavorského vévody.³⁰⁶

Po zavraždění Ekkerharda Míšeňského zůstal jako konkurent v boji o trůn Jindřichovi pouze Heřman Švábský, avšak jejich boj rychle skončil. Adalbold toto zdůvodňuje tím, že si nebyli rovni ani ve vznešenosti a moudrosti, ani v moci a eleganci těla.³⁰⁷ Tímto svým popisem dává utrechtský biskup do popředí osobní vlastnosti jednotlivých protagonistů, což plně odpovídá zdůrazňování osobních kvalit v duchu germánského pojetí panovníků typu *reiks*.

Adalbold tedy přesně věděl, který ze dvou kandidátů na východofranský trůn je tím méně vhodným a který naopak je tím, kterého k vládě povolal samotný Bůh. A důvody proč by to měl být právě Jindřich? Osobnostní kvality, již prokázané úspěchy a příbuzenské svazky s vládnoucí dynastií. Tedy v zásadě všechny prvky vyskytující se v germánsko-barbarské tradici a vážící se ke králům typu *reiks* a *thiudans*.

V jeho pojednání je boj, který se strhl v říši v roce 1002 o moc, bojem dobrého proti závidosti některých jeho současníků. Jinými slovy řečeno, otázka nástupnictví není v jeho pojetí otázkou aplikace příslušných právních norem, nýbrž soubojem dobra a zla, který vyřeší zásah Boží.³⁰⁸

Konečně i v jiných pramenech je možné dohledat odkaz na Boží vůli, resp. řešení krize po smrti Oty III. vycházející z Božích záměrů. V této souvislosti je třeba upozornit zejména na důležitý pramen *Vita Mathildis reginae posterior*. Tento pozoruhodný pramen, který, společně s *Vita Mathildis reginae antiquior*, popisuje život královny Matyldy, manželky Jindřicha I. Ptáčníka, vznikl někdy v letech 1002 až 1003 a byl dedikován Jindřichovi II.³⁰⁹ Jakkoliv jsou pochopitelně oba texty především oslavou sv. Matyldy,

³⁰⁴ PATZOLD, Steffen. Königserhebungen zwischen Erbrecht und Wahlrecht? Op. cit., s. 483.

³⁰⁵ PERTZ, G. H (ed). *Vita Heinrici II. Imperatoris*. Op. cit., kap. 5. „*Benno, ut sapiens, non-animabatur ad regnum, sciens Heinricum vigere prae ceteris ad obtinendum.*“

³⁰⁶ Tamtéž. „*Theodericus quoque Heinricum ducem in regno esse sciens heredem, noluit incipere quod non posset finire.*“

³⁰⁷ Tamtéž. „*Remansit contentio inter Heinricum ducem gloriosissimum et Herimannum virum potentissimum, sed brevis et cito finem habitura. Erat namque alter alteri dissimilis nobilitate et sapientia, facultate et corporis elegantia.*“

³⁰⁸ Tamtéž, Praelocutio.

³⁰⁹ V podrobnostech viz SCHÜTTE, Bernd. *Untersuchungen zu den Lebensbeschreibungen der Königin Mathilde*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1994.

kteřá se v oné době těšila značné úctě, a jako takové oplývají množstvím hagiografických prvků, ve své podstatě jsou něčím víc nežli pouhými legendami. Zejména totiž shrnují historii saské královské dynastie a to se zřetelem k potřebám osob, kterým byly dedikovány. Jinak řečeno, *Vita Mathildis reginae posterior* je nejenom pramenem, který popisuje druhou polovinu života svěřice, nýbrž i snahou o zdůvodnění legitimacy panujícího Jindřicha II.³¹⁰

I z toho důvodu je v tomto textu vyzdvižen zejména christologický prvek ponížení a následného povýšení.³¹¹ Jinými slovy, pokud mužská větev Otonů smrtí Oty III. vymřela, otevřela se tím zároveň cesta k naplnění práv a předurčení bavorských potomků Jindřicha I. Sám panující císař si pravděpodobně, jakožto vzdělaný člověk, tuto hlubokou myšlenku uvědomoval a tudíž chápal svoji vládu ve světle politické teologie christologických předobrazů.³¹²

Z hlediska vnímání panovnického moci a jejího pojetí je i neméně zajímavá část, kterou je možné v zásadě považovat za jakýsi návod pro Jindřicha II. jak vládnout. Sv. Matylda totiž v mnoha ohledech v rámci dobových představ fungovala jakožto vzor, jejíž zbožný život by měl být napodobován.³¹³ Její životopis proto představoval ideální prostor, v rámci něhož mohl být panující příslušník saské dynastie nabádán ke správné vládě. Jindřichovi přitom pochopitelně bylo doporučováno následovat zejména příkladu svých úspěšných předků: „*V tomto díle je popsáno několik činů tvých předků, z nichž jsi se schopen poučit o tom, co je vhodné pro tebe dělat a jak žít [...] necht' je ti příkladem a vzorem pro tvoji vládu a pro věrnou správu církve, takže byl-li jsi dobrým pozorovatelem, budeš vládnout velikou modrostí, pílí a kázní.*“³¹⁴

Obdobě zajímavá je i část, ve které se říká, že pokud se kdy musela Jindřichova rodina pokořit a dočasně rezignovat na své ambice, byl to Boží úradek, v jistém slova smyslu dokonce *conditio sine qua non* budoucí velikosti rodiny.³¹⁵

---

³¹⁰ Tamtéž, s. 15-25 a 85-92.

³¹¹ Tamtéž, *Vita Mathildis reginae posterior*, kap. 9-10.

³¹² SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium*. Op. cit., s. 146.

³¹³ SCHÜTTE, Bernd. *Untersuchungen zu den Lebensbeschreibungen der Königin Mathilde*. *Vita Mathildis reginae posterior*, s. 146. Kde *inter alia* stojí: *Illustris regine, cui vita lucida merito est imitanda*.

³¹⁴ SCHÜTTE, Bernd. *Untersuchungen zu den Lebensbeschreibungen der Königin Mathilde*. *Vita Mathildis reginae posterior*, s. 146. Překlad Petr Navrátil. V originále: „*Habetis quidem in hoc volumine perpauca vestrorum facta patrum, ex quibus potestis discere, quid agere quidve vobis expediat vitare[...]faciat vos exemplum et formam iusticiae ad gubernandam fideliterque regendam ecclesiam, ut speculator ydoneus effectus sitis magni consilii, industrie et discipline.*“

³¹⁵ Tamtéž, *Vita Mathildis reginae posterior*, kap. 9-10 a 20.

4. 3 Prosazování královské autority Jindřichem II.

Pakliže se v předcházející části rozebíraly vybrané prameny z doby vládnutí Jindřicha II. z hlediska pojetí panovnické moci, je nyní třeba upřít pozornost na samotné prosazování tohoto konceptu, tj. na prosazování královské autority Jindřichem II. V tomto ohledu jsou důležitým pramenem Jindřichovy listiny. Právě z nich je totiž možné vyčíst Jindřichovu snahu o přihlášení se k Otovu dílu a dědictví,³¹⁶ resp. péči o uchování jeho památky.³¹⁷ Jinak řečeno, Jindřich bezesporu plně respektoval postavení, kterého v říši dosáhli Otoni a snažil se na ně v tomto směru nejen navázat, ale i královskou moc ještě dále povýšit.

Velkou roli v tomto jeho úsilí nepochybně sehrálo jeho teologické vzdělání, které v mládí nabyt v Hildesheimu, Freisingu a Řezně. Dle Stefana Weinfurtera Jindřich vůbec nepochyboval o tom, že spravování pozemských záležitostí se musí řídit podle zákonitostí, které ustanovil Bůh.³¹⁸ Jakákoliv myšlenka na to, že by výběr krále mohl záviset na lidském rozhodování, mu proto zákonitě musela být cizí. V Jindřichově pojetí i královské pomazání nebylo pouhým lidským aktem, nýbrž Božím darem. Stejně tak i rodová příslušnost sama o sobě nic neznamovala, pokud by si daného kandidáta pro panovnický úřad nevyvolil sám Bůh. V tomto smyslu si proto Jindřich nenárokoval korunu ze své vlastní vůle, nýbrž z vůle Boží, jejímž byl pouhým prostředníkem a která sama mu poskytla tento Boží mandát.³¹⁹

Dokladem toho je pak zejména Jindřichovo vystupování vůči opozici a jeho postoj k volbě. Co se volby týče, tak z výše citovaných pramenů jednoznačně vyplývá, že o ni Jindřich nijak zvlášť nestál. To lze považovat za projev odlišného ideového zakotvení. Ten, kdo byl vyvolen Bohem a byl nadán i dědickými právy, již nepotřeboval dodatečné lidské potvrzení. Na druhou stranu se jistě sluší poznamenat, a dobové prameny, byť přímo spjaté s Jindřichovou stranou, toto ani nezakrývají, že samotný Jindřich se nijak široké podpoře mezi říšskými velmoži netěšil, a tudíž v jeho plánech musela hrát roli i otázka, zdali by byl vůbec schopen shromáždit dostatečný počet hlasů nutných pro zvolení. Na jeho straně

---

³¹⁶ BRESSLAU, Harry (ed). Die Urkunden Heinrichs II. und Arduins. *MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae III.* Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1900-1903, listina č. 34, „[...] *cum tali cesare nobis erat parente et consanguinitatis affinitas.*“ Dále listiny č. 13, 19, 24 atp.

³¹⁷ BRESSLAU, Harry (ed). Die Urkunden Heinrichs II. und Arduins. Op. cit., listina č. 3, kterou vydal Jindřich *pro salute anime dilecti quondam nostri nepotis dive memorie boni Ottonis imperatoris.*

³¹⁸ SCHEINDMÜLLER, Bernd a Stefan WEINFURTER. *Otto III. - Heinrich II.: eine Wende?*. Sigmaringen: Thorbecke, 1997, s. 409.

³¹⁹ WEINFURTER, Stefan. Der Anspruch Heinrichs II. auf die Königsherrschaft 1002. Op. cit., s. 133-134.

stála zpočátku toliko bavorská šlechta,³²⁰ lucemburští příbuzní jeho manželky Kunhuty³²¹ a z říšského episkopátu plně podporovali jeho pozici překvapivě jenom salcburský arcibiskup Hartwig a augsburský biskup Siegfried.³²²

Otázka volby přitom bezprostředně souvisí i s dalším dokladem o změně v pojetí panovnické moci a jejím vnímáním elitami. V této souvislosti je třeba zmínit i další pramen, konkrétně *Vita Godehardi episcopi hildenesheimensis prior*.³²³ Tento životopis je společně s druhou částí *Vita posterior Godehardi episcopi* dílem kanovníka Wolfhera, ve kterém je popsán život hildesheimského biskupa Godeharda. Jeho první část, tj. *Vita Godehardi episcopi hildenesheimensis prior* vznikla v roce 1034, druhá část potom o dvacet let později v roce 1054.³²⁴

A právě ve *Vita Godehardi episcopi hildenesheimensis prior* stojí, že Jindřich II. a jeho otec Jindřich Svárlivý usilovali o přetvoření Bavorska v lokání království.³²⁵ Touto svojí snahou nepochybně chtěli upevnit svoje postavení v rámci kmenového vévodství. Tím také museli ale vytvářet tlak na bavorské elity. Přitom není bez zajímavosti, že na tento fakt upozorňuje prelát, který za tolik vděčil právě poslednímu panovníkovi ze saské dynastie.

Tento svůj tvrdý kurz uplatňovali bavorští vévodové nejenom vůči světským elitám svého vévodství, kdy za vrchol tohoto vývoje je možné považovat sněm v Ranshofenu v roce 990,³²⁶ ale i vůči elitám duchovním. Ilustrativním příkladem v tomto ohledu je zejména péče o dosazování jednotlivých osob na biskupské stolce. Tak v roce 973 dohlížel Jindřich Svárlivý nad investováním biskupa Jindřicha v Augsburgu, v roce 991 nad investováním Megingoza v Eichstättu a Hartwiga v Salcburku. Obdobnou péčí projevovali bavorští vévodové i vůči chodu významných klášterů.³²⁷

---

³²⁰ WEINFURTER, Stefan. *Heinrich II. Herrscher am Ende der Zeiten*. Regensburg: Pustet, 1999, s. 39-40.

³²¹ TWELLENKAMP, Markus. Das Haus der Luxemburger. In: WEINFURTER, Stefan. *Die Salier und das Reich*. Sigmaringen: Thorbecke, 1991-1992, s. 475-502.

³²² SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium*. Op. cit., s. 149.

³²³ PERTZ, G. H (ed). *Vita Godehardi episcopi hildenesheimensis prior*. MGH SSXI. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1854, s. 162-221.

³²⁴ MANITIUS, Max. *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*. München: C. H. Beck, 1923, sv. 2, s. 313-317.

³²⁵ PERTZ, G. H (ed). *Vita Godehardi episcopi hildenesheimensis prior*. Op. cit., kap. 1, s. 170, [...] *provinciam acsi regali sibi dominatione vendicabat* [...].

³²⁶ Právě na tomto sněmu, který se konal pod předsednictvím Jindřicha Svárlivého, byla ustanovena zodpovědnost každého nositele veřejného úřadu před vévodským soudem. Jinak řečeno, každé provinění poddaného znamenalo pro šlechtice možnou hrozbu, že se bude muset zodpovídat před vévodou, popř. bude čelit hrozbě odnětí svěřeného léna. Viz SCHWIND, Ernst von. *Lex Baiwariorum*. Op. cit., s. 484-485.

³²⁷ Viz SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium*. Op. cit., s. 150.

O významu, který toto počínání mělo, svědčí i výše uvedený spor Oty III. s Jindřichem Svárliivým o obsazení řezenského biskupství. Jakkoliv tento znamenal porážku Jindřicha Svárliivého a je nutné ho číst v kontextu uplatňování univerzalistických snah Otou III., přesto z dlouhodobého hlediska oslabení vévodské moci nepřinesl.³²⁸

Jakkoliv lze stěží hovořit o tom, že by bavorští vévodové mohli sami o sobě dosazovat biskupy nebo hrabata nebo že by dokonce zmizelo formální podřízení vévodství vůči suverénnímu králi, přesto je možné vysledovat snahu o formování kvalitativně odlišné úrovně chápání vévodského úřadu. Jinak řečeno, Jindřich Svárliivý a jeho syn Jindřich IV. jakožto bavorští vévodové cílevědomě budovali svoji moc a sami sebe chápali jako suverénní vládce, kteří se nemusejí ohlížet na jim podřízené elity. Touto optikou nahlíženo poté nepřekvapí ani odpor, který se zvedl v roce 1002 proti možné kandidatuře bavorského vévody, resp. nízká podpora, které se v rámci říšských elit těšil. Zlom v tomto zápase znamenaly až výše zmíněné sněmy ve Frohse a především pak ve Werle, kde se Jindřichovi podařilo dojednat podporu Sasů.

Jakkoliv jeho pojetí panovnické moci potlačovalo prvky omezující jeho suverenitu vůči jemu podřízeným osobám, pročež ani nijak zvlášť neusiloval o formální volbu, na druhou stranu si nepochybně uvědomoval potřebu zajistit si mezi předáky říše rozhodující mocenskou podporu. Potlačoval-li ovšem Jindřich II. již jako vévoda vědomě manévrovací prostor jemu podřízených velmožů a usiloval-li o kvalitativně nové pojetí vévodské moci, v okamžiku, kdy se stal králem a v jeho představách hrál ústřední roli argument Boží vyvolenosti, musel pochopitelně dosáhnout právoplatného církevního pomazání, které tvořilo *conditio sine qua non* jeho zdůvodnění z hlediska legitimacy.

V tomto bodě čelil ovšem nastupující saský panovník značným těžkostem. Příčinu toho je třeba hledat v osobě kolínského biskupa Heriberta, který ve spojení s Otou III. budoval v Cáchách – navazující tak na tradici Karla Velikého – jediné právoplatné místo královské korunovace. S tímto říšským prelátem ovšem měl Jindřich značně nepřátelské vztahy, což mu za dané situace komplikovalo dosažení formálního církevního aktu královského pomazání.³²⁹

Řešení z této situace našel Jindřich pomocí mohučského arcibiskupa Willigise. Tento bývalý regent Oty III. byl již několik let zatlačován do pozadí a s nelibostí nesl zejména

---

³²⁸ ARNOLD OD SV. JIMRAMA. Libri. Op. cit., kniha 2, kap. 31, s. 566.

³²⁹ HEHL, Ernst-Dieter. Herrscher, Kirche und Kirchenrecht im späottonischen Reich. In: SCHEINDMÜLLER, Bernd a Stefan WEINFURTER. *Otto III. - Heinrich II.: eine Wende?*. Sigmaringen: Thorbecke, 1997, s. 169-203.

vzestup moci kolínského arcibiskupa. O jeho ambicích konečně svědčí i stavba katedrály v Mohuči, která započala v roce 997 a která měla svou nádherou reprezentovat velikost mohučského preláta v říši.³³⁰

Mohučský arcibiskup proto využil nabízenou příležitost. Zatímco Heribert v Kolíně a Cáchách připravoval velkolepý pohřeb Oty III., o čemž nás zpravuje utrechtský biskup Adalbold,³³¹ on sám slavnostně pomazal Jindřicha v mohučské katedrále 7. června roku 1002. O samotném aktu pomazání přitom nejlépe informuje *Vita Bernwardi episcopi Hildesheimensis*.³³² Tento text, který je významným pramenem pro druhou polovinu vlády Jindřicha II., měl napsat jistý Thangmar.³³³

Tímto formálním aktem rozhodnul Jindřich boj o korunu ve svůj prospěch a zároveň se tím také vydal na cestu, na jejímž konci mělo být dosažení nového důstojenství.³³⁴ O této jeho snaze konečně svědčí již několikrát zmiňovaná absence formální volby, o niž panovník vůbec neusiloval. Místo ní vykonal poprvé v říšských dějinách holdovací jízdu po všech částech říše, v rámci které si na šlechtě vymohl uznání.³³⁵

O tom, že jeho pozice na počátku jeho vlády nebyla ovšem tak silná, svědčí obtíže, které se pojily s holdem saské šlechty. Německý historik Thomas Zotz zastává v této věci názor, že uznání ze strany saských velmožů se podařilo Jindřichovi dosáhnout až v okamžiku, kdy jim slíbil značné ústupky, a to pravděpodobně včetně dílčí územní autonomie.³³⁶

Na druhou stranu již ve druhém roce své vlády, tj. v roce 1003, vydává Jindřich II. velice důležitou listinu, kterou jasně demonstruje své pojetí panovnické moci. V areně této listiny, vydané pro štrasburského biskupa, totiž prohlásil za hlavní priority své vlády

---

³³⁰ WEINFURTER, Stefan. *Heinrich II. Herrscher am Ende der Zeiten*. Op. cit., s. 48-49.

³³¹ PERTZ, G. H. (ed). *Vita Heinrici II. Imperatoris*. Op. cit., kap. 4, kde stojí: „*Corpus vero imperatoris Aquisgrani transvectum, honorifice, ut adhuc videri potest, in medio ecclesiae sanctae Mariae sepultum est; auam ecclesiam isdem benignissimus imperator et unice dilexit et plurima facultate ditavit.*“

³³² *Vita Bernwardi episcopi Hildesheimensis auctore Thangmaro*. In: Georg Heinrich Pertz (ed.): *Scriptores (in Folio) 4: Annales, chronica et historiae aevi Carolini et Saxonici*. Hannover 1841, s. 754–782.

³³³ V podrobnostech k tomuto prameni: STUMPF, Marcus. *Zum Quellenwert von Thangmars Vita Bernwardi*. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*. 1997, č. 53, s. 461–496.

³³⁴ *Vita Bernwardi episcopi Hildesheimensis auctore Thangmaro*. Kap. 38, kde *inter alia* stojí: „[...] *Willegisus archiepiscopus et Bernwardus praesul cum caeteris regni principibus domnum Heinricum Mogontiam cum summo honore ducentes, dominica octava pentecostes regimen et regiam potestatem cum dominica hasta illi tradiderunt, ac deinde rite omnibus peractis, cum maximo tripudio universorum sollempniter illum Dei gratia unxerunt.*“

³³⁵ Viz SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium*. Op. cit., s. 153.

³³⁶ ZOTZ, Thomas. *Die Gegenwart des Königs: Zur Herrschaftspraxis Ottos III. und Heinrichs II.* Op. cit., s. 373.

zachování jednoty říše.³³⁷ Dlužno poznamenat, že Jindřichovo autorství této arengy přesvědčivě prokázal Hartmut Hoffmann ve své práci *Eigendiktat in den Urkunden Ottos III. und Heinrichs II.*³³⁸

Jindřich II. dal výše uvedenou listinou jasně na srozuměnou, že při výkonu své vlády hodlá přenést svoji snahu o upevnění vévodské moci na královskou úroveň. Jinak řečeno, pakli Ota III. začal uplatňovat universalistické pojetí a zasahoval do dění v jihoněmeckých vévodstvích Bavorsku a Švábsku, což jeho předchůdci nečinili, Jindřich II. ho v tomto ohledu hodlal nejen napodobit, nýbrž i překonat. Výrazem toho byla i olovená pečeť s nápisem *Renovatio regni Francorum*, kterou nechal Jindřich přivěsit k již zmiňované listině pro štrasburského preláta.

Je třeba ovšem přiznat, že někteří historici v programu *Renovatio regni Francorum* viděli spíše rozchod s předchozí politikou Oty III. nežli prvek kontinuity.³³⁹ Tuto listinu je však třeba číst v celém jejím kontextu, který je dán především mocenským zápasem mezi Jindřichem, jakožto říšským panovníkem, a Heřmanem, jakožto švábským vévodou. Z tohoto hlediska nahlíženo předání majetku z rukou švábského vévody do rukou říšského preláta bezesporu směřovalo k oslabení vévodského vlivu v dané oblasti a naopak k posílení vlivu královského. V tomto ohledu se nelze nežli ztotožnit s názorem Drahomíra Suchánka, který celou situaci glosuje slovy: „*Jindřich postupoval v souladu s dosavadním trendem svých otonských předchůdců – není třeba příliš pochybovat o tom, že obdobně by zakročil při pokračování své vlády i Ota III.*“³⁴⁰

Při Jindřichově postupu vůči jednotlivým velmožům také nepochybně hrála svoji roli jeho osobní zkušenost, kdy právě on sám se svým otcem Jindřichem Svárlivým v době nepřítomnosti Oty III. v německém prostoru posilovali svoji nezávislost. Proto se také pravděpodobně daleko více soustředil na mocenské poměry v zaalpském prostoru říše, neboť pakli – jak bylo uvedeno výše – chtěl prosadit své pojetí panovnické moci, v němž ústřední roli hrála silná a suverénní postava panovníka, musel si nutně podrobit říšské velmože v tomto prostoru, který byl chápán jako jádro říše.

Dokladem tohoto jeho postupu je i jeho zásah proti Jindřichovi ze Schweinfurtu. Spor Jindřicha II. a Jindřicha ze Schweinfurtu měl přítom několik rovin. Jednak zde byl nesplněný

---

³³⁷ BRESSLAU, Harry (ed). Die Urkunden Heinrichs II. und Arduins. Op. cit., listina č. 34, kde stojí: [...] *hereditaria in regnum sine aliqua divisione successio.*

³³⁸ HOFFMANN, Hartmut. Eigendiktat in den Urkunden Ottos III. und Heinrichs II. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters.* 1988, č. 44, s. 414-416.

³³⁹ Viz WEINFURTER, Stefan. *Heinrich II. Herrscher am Ende der Zeiten.* Op. cit., s. 77-81.

³⁴⁰ SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium.* Op. cit., s. 154.

slib, že po své korunovaci předá Jindřich II. Jindřichovi ze Schweinfurtu hodnost bavorského vévody.³⁴¹ Dále pak obava ze spojení Jindřicha ze Schweinfurtu s polským panovníkem Boleslavem Chrabrým, ke kterému měl markrabě ze Schweinfurtu blízko.³⁴² Jindřich II. si pod záminkou přepadení královské konvoje Jindřicha ze Schweinfurtu vojensky podrobil a následně rituálně ponížil a internoval na hradě Giebichenstein.³⁴³ Po ročním pokání a na popud kázání biskupa Gottschalka z Freisingu byl nakonec vězeň omilostněn a propuštěn.³⁴⁴

Výše nastíněné řešení přitom nevybočovalo nijak z dobových tradic. Co ovšem vybočovalo z tehdejších zvyklostí, byly razantní zásahy do majetkových poměrů podrobených velmožů. Dle tehdejších představ totiž nedílnou součástí smíru bylo i obnovení původního

---

³⁴¹ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha V, kap. 14, kde *inter alia* stojí: „[...] *Heinricus comes [...] ad regni apicem acquirendam regi usque huc fidelis adiutor, animadvertens senioris sui mentem sibi paululum aliendam, per optimos exercitus eiusdem viros diu firmiterque promissum Bawarii regni ducatum dari postulavit. Quibus rex tale fertur dedisse responsum: Nonne scitis, haec inhac expeditione nequaquam fieri posse, Bawarios ab intio ducem eligendi liberam habere potestatem, non decere tam subito eos abicere neque constitutionis antique ius absque consensu eorum frangere? [...] Quod ubi Heinricus ab internuntiis accepit, in maiorem promissi muneris desperationem veniens, paulatim se ab regis substraxit familiaritate.*“

³⁴² HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha V, kap. 32, kde *inter alia* stojí: „*Post haec rogationum dies Christi fidelibus iugter colendas Merseburg celebrans, de aperta Bolizlavi ducis et Heinrici marchionis rebellion intimatum est [...] Post haec ad Bawariam tendens, Heinricum auxilio Bolizlavi resistentem primo divincere posteaque positas a longe insidias amovere conatur.*“

³⁴³ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha VI, kap. 2. „*Heinricus vero se nimis in omnibus culpabilem lacrimabiliter professus more et habitu penitentis regi se tradidit eiusque iussione ab archipresule predicto in castellum Ivicansten detruditur diligenterque a suis millitibus die noctuque servatur. Ibi tunc preteer aliud bonum opus in una die psalterium cum CL veniis cantavit.*“

³⁴⁴ HOLTZMANN, Robert (ed.) *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha VI, kap. 13. „*Sed cum ibi sanctae Dei genitricis ortum omni celebrem mundo rex veneraretur, Goddescalcus, sanctae Frisingensis aeclesiae venerabilis pastor [...] missam canere ac populos instituere ab eo precipitur et ab episcopo sedis illius permittitur [...] Insuper misericordiae mentionem fecit, quae unicum est salutis presidium, venerabile fidei ornamentum et magna remissio peccatorum [...] Et his concludens: [...] Heinrici quondam marchionis, nunc autem, ut spero, vere penitentis, senior carissime, miserearis, vincula solvas et gratiam dones [...] Hac rex exhortatione lacrimabiliter profusa placatus sic se facturum firmiter sponndit et post haec domum veniens misericorditer adimplevit.*“

postavení toho, kdo se podrobil.³⁴⁵ Jindřich II. ovšem nic takového neudělal. Naopak obdobně nesmlouvavý kurz zaujal i ve sporu s hrabaty z Wormsu³⁴⁶ či se saskou šlechtou³⁴⁷.

Drahomír Suchánek v této souvislosti upozorňuje na velice zajímavý fakt, že král se při řešení sporů se šlechtou zpravidla pokusil odejmout dotčenému šlechtickému rodu jeho tradiční centrum a náhradou mu poskytl území nové, čímž chtěl docílit rozbití po generace budovaných vazeb a osobních pout, které musel postižený rod na nově nabytých územích složitě vytvářet.³⁴⁸

Jindřich II. tedy programově usiloval o oslabení pozic velmožů jako celku, přičemž za touto jeho snahou je třeba nepochybně vidět jeho úsilí o povznesení panovnické moci. Snad nejvýmluvnějším dokladem, jak chápal svoje nově nabyté postavení, je Jindřichův vztah k bavorskému vévodství, kde předal vládu svému švagrovi Jindřichovi z lucemburského rodu, bez toho aniž by bavorské šlechtě umožnil volbu. Netřeba snad ani připomínat výše uvedený fakt, že paradoxně on sám zvolen byl, a to na popud svého otce Jindřicha Svárlivého, který se zasadil o obnovení volby bavorského vévody bavorskou šlechtou.

---

³⁴⁵ K tématu řešení sporu ve středověku viz ALTHOFF, Gerd. *Spielregeln der Politik im Mittelalter: Kommunikation in Frieden*. Darmstadt: Primus, 1997.

³⁴⁶ BRESSLAU, Harry (ed.). *Die Urkunden Heinrichs II. und Arduins*. Op. cit., listina č. 20.

³⁴⁷ HOLTZMANN, Robert (ed.). *Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg*. Op. cit., kniha VI, kap. 54.

³⁴⁸ SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium*. Op. cit., s. 157.

4. 4 Dílčí závěry

Přes všechnu svoji tvrdost, přes neochotu uzavřít kompromis, přes dlouhodobé věznění svých odpůrců a zabírání jejich majetku, je Jindřich II. líčen v citovaných pramenech jako ideál pokory a zbožnosti. Sám Jindřich se přitom s největší pravděpodobností těšil úctě a obdivu významných mužů jeho doby a církev na něj pohlížela jako na garanta svých práv. Jeho smrt byla vnímána jako tragédie a nedlouho po ní byl potom společně se svojí manželkou prohlášen za svěťce.

Kde tedy hledat příčiny tohoto jeho obrazu a jak si vysvětlit jeho chování? Částečně na dané otázky již odpověď dána byla. Jeho pozitivní obraz v dobových pramenech je určitě do značné míry dán osobami, které dané prameny vytvářely. Všechny totiž byly více či méně spjaté s Jindřichovým dvorem a jejich autoři mu více či méně vděčili za svoji kariéru. V případě jeho panovnické koncepce a výkonu jeho vlády přitom lze uvažovat o tom, že on sám nepochybně vycházel ze své osobní zkušenosti, kterou učinil jako syn Jindřicha Svárlivého a bavorský vévoda, a že ve věcech správy svého území vědomě navazoval na kurz, který nastavil již jeho otec.

Na druhou stranu výše uvedené vysvětlení jistě nestojí, ba ani nemůže stát, osamocené. Lépe řečeno pakli Jindřich usiloval o povznesení panovnické moci a s tím související vnitřní a vnější suverenity, aby takovéto pojetí prosadil, musel jej také řádně odůvodnit, a to způsobem vlastním dobovému paradigmatu.

V této věci je jistou indicií domněnka, že prvním panovníkem, který měl být korunován podle tzv. mohučského korunovačního řádu,³⁴⁹ měl být právě Jindřich II.³⁵⁰ Mohučský korunovační řád přitom odrážel imperiální myšlenky a v panovníkovi viděl především sakrální postavu, kterou podřizoval pevnému rámci práv a povinností, jejichž vykonávání, resp. opomíjení, rozhodovalo o spravedlnosti tohoto panovníka.³⁵¹

Tuto, byť ne zcela jistě podloženou skutečnost, je třeba číst zejména ve spojitosti s dochovanými listinami Jindřicha II., které – jak již bylo napsáno o něco výše – do značné míry věrně odrážejí jeho smýšlení. Právě z nich je totiž možno vyčíst, jaké motivy stály v pozadí jeho jednání. Zvláště významná je z tohoto pohledu především listina z 3. ledna roku

---

³⁴⁹ VOGEL, Cyrille a Reinard ELZE. *Le pontifical romano-germanique du dixième siècle: Le Texte I*. Città del Vaticano: Biblioteca apostolica vaticana, 1963, s. 246-264.

³⁵⁰ SCHRAMM, Percy Ernst. Die Königskronungen der deutschen Herrscher von 961 bis um 1050. In: SCHRAMM, Percy Ernst. *Kaiser, Könige und Päpste: Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters*. Stuttgart: Hiersemann, 1969, s. 108-134.

³⁵¹ ERKENS, Franz-Reiner. *Herrschersakralität im Mittelalter*. Op. cit., s. 130-132.

1024, tj. ze samotného konce Jindřichovy vlády, ve které Jindřich propůjčuje hrabství Drenthe utrechtskému biskupovi. Právě v areně této listiny je přítom možno se dočíst, že pokud by král nekonal spravedlivě nebo toleroval nějaké nepravosti, zpronevěřoval by se samotné podstatě své sakrální proměny. Jinými slovy řečeno, myšlenka osobní odpovědnosti panovníka za zachování spravedlnosti a řádu na zemi je ústředním komponentem v pojetí panovnické moci Jindřicha II.³⁵²

V jiné listině z roku 1014 sepsané v Pavii, ve které Jindřich potvrzuje majetky a práva biskupství v Paderbornu, dává Jindřich jasně na srozuměnou, že svůj úkol chápe jako poslání, které mu svěřil samotný Bůh.³⁵³ Jindřichovo chápání panovnické moci přitom do značné míry vyrůstalo z dobového smýšlení, kdy právě okolo roku 1000 se v rámci paradigmatu latinského západu prosazuje myšlenka rozlišení trojího lidu.³⁵⁴ Z tohoto hlediska dobové prolínání jednotlivých vrstev společnosti bylo její jistou částí chápáno jako lidská nedokonalost. V tomto slova smyslu proto měl-li Bohem určený řád fungovat v podmínkách lidské společnosti, musel panovník projevit dostatek odhodlání a pevnosti v jeho prosazování.³⁵⁵

Toto vnímání odráží i dílo benediktinského opata Froumunda z Tegernsee. Ve své sbírce dopisů, která se nám zachovala a která představuje rozsáhlé literární dílo, uvažuje o společnosti jakožto o hierarchickém řádu, který pokud má fungovat a přinášet užitek, musí být podporován silným panovníkem. Pouze skrze něho totiž pronikala moc Boží na svět. On byl tedy jakýmsi prizmatem, skrze něhož proudilo do lidské společnosti světlo Boží.³⁵⁶

Z Jindřichova hlediska proto neexistoval prostor pro kompromis. Na druhou stranu toto tvrdé vystupování jistě nebylo pochuti těm, vůči kterým směřovalo zejména, tj. říšským elitám, které si nárokovaly svůj podíl na moci. Jistě i panovník jakožto osoba mohl být hříšný a podléhat klamům, avšak panovník jakožto instituce odvozoval svoje právo na vládu zejména od Boha, a tudíž i když v jednotlivostech mohl podléhat na poučení ze strany

---

³⁵² BRESSLAU, Harry (ed). Die Urkunden Heinrichs II. und Arduins. Op. cit., listina č. 504. „*Cuncta, que aut possidemus aut possidere videmur, ab ipso accepimus, qui nos et potenter ex nichilo fecit [...] si eis [...] ad pompam nostram abutimur, ex eis quasi commissi talenti defraudatores infeliciter condempnabimur; si autem ad gloriam et laudem nominis illius, qui dedit, utimur, ex eis ut fideles dispensatores feliciter glorificabimur.*“

³⁵³ BRESSLAU, Harry (ed). Die Urkunden Heinrichs II. und Arduins. Op. cit., listina č. 307. „*Quoniam divinae dispositionis providentia nos ad regendam totius rei publicae monarchiim apostolica benedictione provexit.*“

³⁵⁴ DUBY, Georges. *Tři řády*. Praha: Argo, 2008, s. 161 an.

³⁵⁵ SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium*. Op. cit., s. 160.

³⁵⁶ STRECKER, Karl (ed). Die Tegernseer Briefsammlung. *MGH epistolae selectae III*. Berlin: Weidmann, 1925, zejména báseň č. 17.

církve,³⁵⁷ jako celek byl panovník nedotknutelný, neboť stál mimo pozemské kategorie práva. K tomu konečně odkazuje další arenga. Tentokrát listina z 26. března roku 1013, ve které Jindřich jednoznačně demonstruje myšlenku Bohem vyvoleného a pomazaného krále, který stojí mimo pozemské instituce.³⁵⁸

Shrnuto a podtrženo obraz, který nám zanechaly dobové prameny o vládě Jindřicha II. z hlediska pojetí panovnické moci a její legitimacy, je v zásadě dvojitý. Za první Jindřich cílevědomě navazoval na přes půlstoletí dlouhou tradici vybudovanou otonskou dynastií. Tuto tradici přitom dále uzpůsoboval svému chápání a svým potřebám, kdy se snažil o posílení panovnické moci v zaalpském prostoru a o budování takového královského úřadu, který by byl nadán nezpochybnitelnou vnější i vnitřní suverenitou. Za druhé se snažil o povznesení a o vyčlenění panovnického úřadu z toho, co bylo tehdy chápáno jako lidská společnost. Tyto jeho představy přitom nebyly nikterak originální, nýbrž vyrůstaly z tehdy rozšířených představ o uspořádání společnosti, o Bohem daném řádu, jehož panovník je pouhým zástupcem a nástrojem.

---

³⁵⁷ Tak jak k tomu došlo například v případě exkomunikace císař Oty III. poustevníkem Nílem.

³⁵⁸ BRESSLAU, Harry (ed). Die Urkunden Heinrichs II. und Arduins. Op. cit., listina č. 263. „[...] nos, quos divinae dispositionis providentia ad summum rei publice culmen regendum promovit.“

5 Vláda Jindřicha III. ve světle vybraných dobových pramenů

5. 1 Vláda předchůdce Jindřicha III. Konráda II. z hlediska pojetí panovnické moci

Obraz Jindřicha III. podléhal v rámci německé historiografie zjevným změnám a v současnosti je tento císař vnímán obojace. Na jedné straně je na jeho vládu nahlíženo jako na souznění duchovní a světské moci pod vedením pomazaného císaře. Na stranu druhou jsou zdůrazňovány temné stránky jeho osobnosti, skryté ohrožení jím na první pohled dosažené rovnováhy mezi dvěma si konkurujícími mocemi, tj. mezi mocí světskou a duchovní, a také problematické důsledky a vývoj jeho odkazu.³⁵⁹

Jeho nástupu na trůn ale předcházelo panování prvního sálského panovníka Konráda II. Cestu pro tuto dynastii přitom otevřel skon Jindřicha II. 13. července roku 1024., který zemřel bezdětný a tudíž po sobě nezanechal legitimního dědice.³⁶⁰ Smrt posledního vládnoucího příslušníka saské dynastie pro říši znamenala nebezpečí zejména ze dvou důvodů. Za prvé hrozilo, že vypuknou rozsáhlé nepokoje a zdlouhavé boje o nástupnictví. Za druhé zde existovala reálná možnost, že jednotliví velmožové využijí nastalou situaci a budou se snažit z ní profitovat na úkor moci královské.³⁶¹

Situaci, která nastala po úmrtí posledního saského vládce, popisuje opat kláštera v Reichenau Berno. Berno, reformní benediktýn, který byl do svého úřadu dosazen Jindřichem II. a který úzce spolupracoval i s Jindřichem III.,³⁶² napsal Alberichovi, biskupovi v Como: „*Jakožto moudří členové říše jste měli počkat, dokud jsme opět nebyli spojeni ve vytouženém společenství prostřednictvím společného krále, dokud nás opět nevedla jeho autorita, dokud jeho státnické umění opět nezářilo nad muži, které doposud nemohla oddělit ani drsnost Alp, ba dokonce ani žádné veřejné či soukromé záležitosti.*“³⁶³

³⁵⁹ FUHRMANN, Horst. *Deutsche Geschichte im hohen Mittelalter: Von der Mitte des 11. bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1978, s. 51 an.

³⁶⁰ WEINFURTER, Stefan. *Das Jahrhundert der Salier*. Op. cit., s. 25.

³⁶¹ K otázkám integrujících prvků v říši viz SCHNEIDER, Reinhard. Das Königtum als Integrationsfaktor im Reich. In: EHLERS, Joachim. *Ansätze und Diskontinuität deutscher Nationsbildung im Mittelalter*. Sigmaringen, 1988, s. 59-82.

³⁶² K životu a dílu Berna viz BLUME, Dieter. *Bern von Reichenau (1008-1048): Abt, Gelehrter, Biograph: ein Lebensbild mit Werkverzeichnis sowie Edition und Übersetzung von Berns Vita S. Uodalrici*. Ostfildern: Thorbecke Verlag, 2008.

³⁶³ SCHMALE, Franz Josef (ed). *Die Briefe des Abtes Bern von Reichenau*. Stuttgart, 1961, dopis č. 10. Překlad Petr Navrátil. V originále: „*Decet vos, ut sapientes, regni vestri exspectare consortes, quatenus nuno iterum*

I přes nesporný význam tohoto pramene však nejdůležitějším pramenem pro poznání období nástupu a vlády Konráda II. je dílo jistého Wipa, o němž je známo, že byl kaplanem na dvoře Jindřicha II., Konráda II. a Jindřicha III.³⁶⁴ Dílo, které vypracoval tento prelát a které daroval synovi Konráda II. Jindřichovi III. v roce 1046 nedlouho po jeho císařské korunovaci, nese název *Gesta Chuonradi imperatoris*. Obdobně jako u jiných pramenů proto nelze uvažovat o jeho nestrannosti. Na druhou stranu z hlediska pojetí panovnické moci a její legitimacy není faktografická zpochybnitelnost příliš na obtíž, protože rozhodující jsou argumenty zdůvodňující posuzované jednání spíše nežli otázka, zdali k takovému jednání došlo, či nikoliv.

Jakkoliv tedy jeho práce vznikala *ex post*, a to po dlouhých dvaceti letech, z hlediska problematiky zkoumané předkládanou kvalifikační prací je jeho popis situace vzniklé po smrti Jindřicha II. velice zajímavý: „Z důvodu přesvědčení, že hrozící nebezpečí nemůže nikdo jiný lépe a rychleji odvrátit, starali se jmenovaní biskupové, vévodové a jiní velmožové pečlivě a se značnou vytrvalostí, aby říše nebyla již více v nouzi bez svého panovníka ponechána.“³⁶⁵

Co mají zde citované úryvky, tj. úryvek z dopisu opata Berna a z díla Wiponova, společného? Především dvě věci. Za prvé oba dva podtrhují význam panovníka pro říši a za druhé oba dva vidí v říšských elitách důležitého činitele, bez něhož by bylo možné vyvést říši z krize jen stěží. Otázka role říšských elit v období mezi smrtí Jindřicha II., který zemřel 13. července 1024, a nástupem Konráda II. na uprázdněný trůn dne 4. září 1024, je proto do značné míry i otázkou překonání jistého mocenského vakua.

Bylo-li v rámci předcházejícího textu zdůrazňováno, že samotný Jindřich II. se o volbu při svém nástupu na říšský trůn neopíral a naopak zdůrazňoval svoji příbuznost k vládnoucímu rodu, potom ovšem po jeho smrti řešení dle dynastického principu v zásadě nepřicházelo v úvahu.³⁶⁶

---

unius regis cara jungat societas, regat auctoritas, gloriosos reddat civilitas, quos hactenus nulla Alpium potuit separare asperitas, nec publica aut privata causarum sequestare.“

³⁶⁴ Viz heslo Wipo (zpracoval Wilhelm Wattenbach) v *Allgemeine Deutsche Biographie*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1898, sv. 43, s. 514.

³⁶⁵ BRESSLAU, Harry (ed). *Die Werke Wipos. MGH SS rer Germ.* Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1915, kap. 1, s. 13. Překlad Petr Navrátil. V originále: „*Supra memorati episcopi et duces caeterique potentes haud aliter periculum minitans melius aut citius evadere rati summa ope et industria memorabili nitebantur, ne res publica diutius sine regente nutaret.*“

³⁶⁶ RAPP, Francis. *Svatá říše římská národa německého*. Praha: Paseka, 2007, s. 66-67.

Toto tvrzení je ovšem nutné relativizovat do té míry, do jaké je třeba relativizovat i široce rozšířené tvrzení, že po saském rodu nastoupil na trůn muž pocházející z Frank. Jistě, tento výrok není zcela nepravdivý, ovšem je třeba zdůraznit, že Konrád II. byl nejen Frankem po svém otci Konrádu Ryšavém, ale i Sasem po své matce Liutgardě. Ta totiž byla dcerou Oty I. a Konrád II. byl proto vnukem tohoto velkého saského panovníka.³⁶⁷

Řešení přijaté 4. září roku 1024 na pravém břehu Rýna, v Kampě ležící proti Oppenheimu, proto může být částečně vnímáno jako výsledek volebního aktu. Ve skutečnosti však zůstal dynastický princip zachován a volitelé ho byli pravděpodobně nuceni respektovat. Této volby se však nezúčastnili ani saští velmožové a ani stoupenci jeho bratrance Konráda Mladšího. Z této skutečnosti je patrné, že i když Konrád nenarazil na rozhodný odpor a dosáhl na říšský trůn, nedá se říct, že by vzbuzoval všeobecné nadšení. Právě naopak si svoji autoritu musel teprve získat.³⁶⁸

O primátu dynastického principu a důležitosti příbuzenského svazku v dobovém pojetí nástupnictví svědčí i událost, která se stala dva roky po nástupu Konráda II. na trůn. Tehdy totiž určil tento panovník za svého nástupce svého syna Jindřicha III. a o další dva roky později ho nechal korunovat v Cáchách.³⁶⁹ Neméně zajímavá je i skutečnost, že Wipo o Konrádovi psal jako o potomkovi Trojanů. Tato Wipova slova přitom souvisí s legendou vyhlašující Franky za bratrance Římanů, které podobně jako Aenea vyhnalo z Troje řecké vítězství.³⁷⁰ Konečně samotné jméno Sálci, které připomíná jednu z nejvýznamnějších franských rodin, se objevilo teprve ve 12. století, přičemž lze souhlasit v této věci se závěry Francise Rappa, který k tomu poznamenává, že skutečnost, že si jej přisvojila královská dynastie, dosvědčuje, že ji velmi záleželo na těchto slavných předcích.³⁷¹

Mimochodem střetnutí mezi Konrádem II. a Konrádem Mladším zajímavě popisuje i Wipo, když k němu uvádí, že říšští velmožové se dlouho nemohli přiklonit ani k jednomu z kandidátů. Ve prospěch Konráda II. přitom v podání říšského preláta svědčilo to, že měl

---

³⁶⁷ Tamtéž.

³⁶⁸ V podrobnostech viz BOSHOF, Egon. *Königtum und Königsherrschaft im 10. und 11. Jahrhundert*. Op. cit., s. 29 an.

³⁶⁹ RÖRIG, Fritz. Geblütsrecht und freie Wahl in ihrer Auswirkung auf die deutsche Geschichte. In: HLAWITSCHKA, Eduard. *Königswahl und Thronfolge in Ottonish-Frühdeutscher Zeit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1971, s. 98.

³⁷⁰ K otázce příbuzenství Franků a Trojanů viz EWIG, Eugen. Troja und die Franken. *Rheinische Vierteljahrsblätter*. 1998, č. 62, s. 1-16.

³⁷¹ RAPP, Francis. *Svatá říše římská národa německého*. Op. cit., s. 68.

potřebnou *virtutem et probitatem*, ale i Konrád Mladší disponoval velkou *potentiam*, a tudíž nikdo z nich nechtěl riskovat otevřený střet.³⁷²

S nástupem Konráda II. také dochází ke změně v pojetí panovnické moci. Stefan Weinfurter tuto změnu označuje jako prosazování *sálských představ o králi*.³⁷³ Dle Stefana Weinfurtera přitom sálským panovníkům – obzvláště pak Konrádovi II. – nešlo jenom o pevné zakotvení jejich dynastie v říši, ale i o posílení postavení panovníka jakožto transpersonálního a transcendentního úřadu.³⁷⁴ Jeho vláda je proto z hlediska proměn chápání panovnické moci a její legitimacy obdobím významných změn. Tyto změny ovšem, jak bylo konečně několikrát již zdůrazňováno, vyrůstaly z dědictví a odkazu vlády Jindřicha II.

Již jednou zmiňovaný autor *Gesta Chuonradi imperatoris* Wipo zachycuje tuto změnu v pojetí panovnické moci vedoucí k transpersonálnímu a transcendentnímu pojetí panovnického úřadu v rámci příběhu, ve kterém hrají hlavní roli obyvatelé Pavie. Ti totiž nechali po smrti císaře Jindřicha II. srovnat se zemí sídlo císaře, které se nacházelo ve městě, a na své ospravedlnění – alespoň dle životopisce Konráda II. – uváděli: „*Koho jsme tím urazili? Našemu králi jsme přeci věrně a vytrvale sloužili až do jeho skonu. Když po jeho smrti již více krále nemáme, nemůže nás přeci nikdo spravedlivě obvinít ze zničení jeho sídla.*“³⁷⁵ Konrád na tato slova v podání Wipa odpovídá: „*Vím, že jste nezničili sídlo Vašeho krále, neboť tehdy jste vskutku neměli žádného. Nemůžete ale popřít, že jste zničili královský palác. Je-li král mrtev, zůstává přeci to, co je s královstvím spojeno, stejně jako zůstává loď, jejíž kormidelník přepadl přes palubu.*“³⁷⁶

I když je třeba vnímat tato slova v kontextu celého Wipova díla a i když nepochybně sloužila v rámci textu životopisce Konráda II. k ospravedlnění jeho činů, přesto si nelze nevšimnout, že tato Konrádova slova určená pro současníky Jindřicha III. vyjadřovala nový prvek v pojetí panovnické moci, a to sice jakési trvalosti, stálosti říše, tj. prvek kontinuity.

---

³⁷² BRESSLAU, Harry (ed). Die Werke Wipos. Op. cit., kap. 2, s. 13 an.

³⁷³ WEINFURTER, Stefan. Herrschaftslegitimation und Königsautorität im Wandel: die Salier und ihr Dom zu Speyer. In: WEINFURTER, Stefan. *Die Salier und das Reich*. Sigmaringen: Thorbecke, 1991-1992, s. 55-96.

³⁷⁴ WEINFURTER, Stefan. Idee und Funktion des „Sakralkönigtums“ bei den ottonischen und salischen Herrschern (10. und 11. Jahrhundert). Op. cit., s. 114.

³⁷⁵ BRESSLAU, Harry (ed). Die Werke Wipos. Op. cit., kap. 7, s. 30. Překlad Petr Navrátil. V originále: „*Quem offendimus? Imperateri nostro fidem et honorem usque ad terminum vitae suae servavimus; quo defuncto cum nullum regem haberemus, regis nostri domum destruxisse non iure accusabimur.*“

³⁷⁶ Tamtéž. Překlad Petr Navrátil. V originále: „*Scio inquit quod domum regis vestri non destruxistis, cum eo tempore nullum haberetis; sed domum regalem scidisse, non valetis inficiari. Si rex perit, regnum remansit, sicut navis remanet, cui gubernator cadit.*“

Také již jednou zmiňovaná Konrádova snaha o učinění spoluvladaře ze svého syna pouhé dva roky po jeho nástupu na trůn východofranské říše svědčí o novém chápání panovnické moci. Jistě, dokonce již první panovník ze saské dynastie Jindřich I. nechal pomazat svého syna Otu I. ještě za svého života, avšak jeho spoluvládce se nestal.³⁷⁷ Jednání Konráda II. bylo proto kvalitativně výše a lze jej považovat především za odraz vědomí kontinuity. Dokladem toho je i listina z 23. srpna roku 1028, kdy na bule této listiny je jeho syn Jindřich III. titulován jako naděje pro císařství, *Heinricus spes imperii*.³⁷⁸ Stefan Weinfurter ve své práci *Idee und Funktion des „Sakralkönigtums“ bei den ottonischen und salischen Herrschern* v této souvislosti poznamenává, že tímto svým počínáním Konrád II. jednoznačně cílevědomě prosazoval silné postavení panovníka a jeho nezpochybnitelnou důstojnost, přičemž toto – až autokratické postavení – se snažil zajistit i pro své nezletilé syny.³⁷⁹

Představa nově se etablující dynastie o panovnické moci navázané na sakrální císařství propojovala ideu tohoto císařství se sálským rodem jakožto se sakrálním – nad ostatní se vyvyšujícím - rodem panujícím v souladu s právem. V tomto slova smyslu se také pojetí panovnické moci za vlády Konráda II. odlišovalo od pojetí, které se uplatňovalo za jeho předchůdců. Jistě, i pro Otony byla důležitá dynastie a rodová kontinuita, o čemž koneckonců svědčí i uplatňování nároků a argumentace straníků Jindřicha II. v rámci jeho boje o říšský trůn. Leč jejich pojetí klade důraz na individualitu jednotlivých panovníků, byť vnímaných v kontextu jejich rodové příslušnosti. Osobou Konráda II. však dochází k významné proměně tohoto stěžejního prvku panovnické koncepce.

Reflexí této změny je i proměna v přístupu k otázce pohřbívání. Tak zatímco příslušníci saské královské dynastie byli pohřbeni na různých místech, konkrétně Jindřich I. byl pohřben v klášterním kostele v Quedlinburku, Ota I. v biskupském chrámu v Magdeburku, Ota II. ve Svatopeterském kostele v Římě, Ota III. v Cáchách vedle Karla Velikého a konečně Jindřich II. byl pohřben v jím budovaném Bamberku, sálští panovníci byli všichni bez výjimky pohřbeni ve špýrské katedrále.³⁸⁰

---

³⁷⁷ SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium*. Op. cit., s. 57.

³⁷⁸ BRESSLAU, Harry (ed). Die Urkunden Konrads II. *MGH Diplomata*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1909, listina č. 129. V podrobnostech STRUVE, Tilman. Kaisertum und Romgedanke in salischer Zeit. *Deutsches Archiv*. 1988, č. 44, s. 426 an.

³⁷⁹ WEINFURTER, Stefan. *Idee und Funktion des „Sakralkönigtums“ bei den ottonischen und salischen Herrschern* (10. und 11. Jahrhundert). Op. cit., s. 115.

³⁸⁰ V podrobnostech EHLERS, Joachim. *Grablege und Bestattungsbrauch der deutschen Könige im Früh- und Hochmittelalter*. Göttingen: Erich Goltze, 1990.

Od samého začátku byla špýrská katedrála budována jako místo posledního odpočinku sálských vládců a vyjadřovala tak jasnou kontinuitu tohoto rodu. Na otázku, proč si zvolil Konrád II. právě Špýr, přitom existuje více odpovědí. Zaprvé je nutné zohlednit, že špýrské biskupství leželo na území ovládaném sálskými. Za druhé je třeba si uvědomit, že Špýr se nacházel nedaleko Wormsu, kde dal tamější biskup s pomocí krále Jindřicha II. vystavět velkolepý dóm. Ve Špýru se naproti tomu nacházel pouze skromný kostel z karolinského období. Zde proto mohl Konrád II. uskutečnit své plány, zde mohl založit nové biskupství a vyrovnat tak svými činy skutky Jindřicha II., který založil Bamberské biskupství.³⁸¹

V této souvislosti je nutné zmínit listinu z 11. září roku 1024, ve které Konrád společně se svoji manželkou obdarovává špýrskou církev.³⁸² Tato listina vznikla krátce po Konrádově dosednutí na východofranský trůn a souvisela s Konrádovým slibem, který učinil těsně před rozhodujícím střetem s Konrádem Mladším a ve kterém se zavázal, že pokud uspěje, věnuje Panně Marii patřičné dary. Panna Marie je přitom patronkou špýrské církve a v jistém slova smyslu i její personifikací. Dle dobových představ právě ona pomohla franskému velmožovi na uprázdněný dvůr. Touto cestou tak vzniklo nezrušitelné pouto mezi prvním sálským panovníkem a špýrskou církví, které je možné považovat za jeden z důvodů, proč si Konrád vybral právě Špýr, jako místo svého posledního odpočinku.³⁸³

Konečně o zvláštním vztahu Konráda k Panně Marii svědčí i to, že byl prvním středověkým panovníkem, který byl korunován 8. září, tj. v den svátku narození Panny Marie.³⁸⁴ Toto spojení přitom rozhodně nelze považovat za náhodné. Právě naopak vycházelo z logiky věci, kdy Panna Marie jakožto matka nebeského vládce byla v dobových představách vnímána jako patronka králů pozemských. Tímto svým svazkem sledoval proto Konrád II. nepochybně posílení své legitimacy.

Samotná korunovace a s tím spojené pomazání Konráda II. je z hlediska pojetí panovnické moci a její legitimacy mimořádně zajímavou událostí. Dle Wipona si při své cestě do Mohuče, kde korunovace a pomazání proběhlo, měl činit zastávky, aby odpustil svému protivníkovi a aby vyslechl stížnosti rolníků, vdov a sirotků. Jinak řečeno,

---

³⁸¹ WEINFURTER, Stefan. Herrschaftslegitimation und Königsautorität im Wandel: die Salier und ihr Dom zu Speyer. Op. cit., s. 58 an.

³⁸² BRESSLAU, Harry (ed). Die Urkunden Konrads II. Op. cit., listina č. 4, s. 5.

³⁸³ WEINFURTER, Stefan. Idee und Funktion des „Sakralkönigtums“ bei den ottonischen und salischen Herrschern (10. und 11. Jahrhundert). Op. cit., s. 116.

³⁸⁴ SCHALLER, Hans Martin. Der Heilige Tag als Termin mittelalterlicher Staatsakte. *Deutsches Archiv*. 1974, č. 30, s. 5.

tímto svým jednáním demonstroval svoji *clementiae, misericordiae a iustitiae*.³⁸⁵ Tím také jasně ukázal, že je *cultor Dei* a že je *rex iustus*, tj. že pyšné poníží a slabé, zejm. vdovy a sirotky chrání. Tedy jednal přesně v duchu textu tzv. mohučského ordo. Nemohlo být pochyb o tom, že nastupující vladař je vpravdě křesťanským vládcem, zástupcem Boha na zemi. Zároveň se tak vymezoval vůči svému předchůdci, který rozhodně mnoho mírnosti a slitování neprokázal.³⁸⁶

Z hlediska pojetí panovnické moci je mimořádně zajímavá i Konrádova korunovační jízda. Tuto svou jízdu započal bezprostředně po korunovaci a své první kroky vedl do Cách přes Kolín, kde usedl na trůn Karla Velikého. Tím dal jasně na srozuměnou, že se hlásí ke karolinské tradici. Mimochodem stejně důležitá pro něho byla i tradice saská, neboť krátce poté, co dosedl na cášský trůn, přijal hold tet Oty III., abatyši gandersheimské a quedlinburské.³⁸⁷

Shrnuto a podtrženo ve věci pojetí panovnické moci a její legitimacy se lze ztotožnit se závěry rakouského historika Herwiga Wolframa, který k tomu poznamenává, že panování Konráda II. poprvé přineslo do říšského prostředí myšlenku o králi jakožto o transpersonálním a transcendentním úřadu, který nikdy neumírá.³⁸⁸ Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že sám Konrád II., alespoň dle zpráv dobových pramenů, vědomě navazoval na karolinskou, ale i saskou tradici.

Konrád však navazoval i na tradice římské. Dokladem toho je nápis, který se nachází na císařské koruně, kterou prý nechal zhotovit právě Konrád – Konrád, z Boží milosti císař Římanů, *Chuonradus Dei gratia Romanorum augustus*.³⁸⁹ Dalším důkazem pak je jeho pečeť z roku 1033, která nesla heslo – Řím, hlava světa, drží otěže světa, *Roma caput mundi regit frena orbis rotundi*.“ Jak k tomu poznamenává Francis Rapp: „*Konrád II. již nezachovával opatrnost, kterou prokázal Jindřich II. Byl to prostě císař, který zastupoval Krista na zemi, Krista, jehož autoritu neomezovaly hranice nějakého státu. V den mohučské korunovace tak pravil konsekrující arcibiskup ve svém kázání, které vycházelo z tohoto tématu náměstka Božího pokračujícího na zemi v díle Kristově*.“³⁹⁰

---

³⁸⁵ BRESSLAU, Harry (ed). Die Werke Wipos. Op. cit., kap. 3 a 5.

³⁸⁶ ALTHOFF, Gerd. Otto III. und Heinrich II. in Konflikten. In: SCHEINDMÜLLER, Bernd a Stefan WEINFURTER. *Otto III. - Heinrich II.: eine Wende?*. Sigmaringen: Thorbecke, 1997, s. 93.

³⁸⁷ RAPP, Francis. *Svatá říše římská národa německého*. Op. cit., s. 68.

³⁸⁸ WOLFRAM, Herwig. *Konrad II. 990–1039. Kaiser dreier Reiche*. München: C. H. Beck, 2000, s. 183.

³⁸⁹ Podle některých historiků by však podstatná část koruny zhotovena již za Oty I. Viz STAATS, Reinhart. *Die Reichskrone: Geschichte und Bedeutung eines europäischen Symbols*. Op. cit., s. 13 an.

³⁹⁰ RAPP, Francis. *Svatá říše římská národa německého*. Op. cit., s. 70.

Konrád II. zemřel roku 1039 v Utrechtu. Jeho tělo bylo však dopraveno a pohřbeno ve Špýru. Podle Wipona byl zármutek nad smrtí prvního sálského panovníka hluboký a všeobecný, tj. *tantas lamentationes universonum*.³⁹¹ Úplně jiný pohled na Konrádovu smrt přitom nabízí záznam v *Annales Hildesheimenses*. Tam totiž stojí, že bezcitnost lidí vůči panovníkovi a hlavně celého světa, v originále *tocius orbis capud*, byla tak velká, že nikdo z lidu jeho smrti neželed ani pro něj slzy neronil.³⁹²

Co to vypovídá o obraze, který nám o Konrádovi II. zanechaly dobové prameny? Jak již bylo naznačeno výše v tomto textu, Wipo byl králi Konrádovi více nežli nakloněn. Ve své práci všemožně zdůrazňoval jeho vazby na slavné předky. Dokonce o něm psal, že na jeho sedle visely třmeny Karla Velikého.³⁹³ Ve svém žalozpěvu ho poté označil za hlavu světa, *caput mundi*, čímž se jednoznačně snažil podpořit jeho hegemoniální nároky.³⁹⁴ Wipo popisuje – přesně v duchu germánsko-barbarského chápání panovnické moci - ve svém díle Konráda jako mocného vojevůdce a skvělého soudce, který se zároveň stará o duchovní záležitosti. Zajímavé je, že se Wipo široce rozepisuje o Konrádových politických úspěších, ale některé události, zejména ty spojené s církví, ponechává stranou, jako např. synodu v Treburu nebo založení kláštera v Limburku.

Podle Wipona zanechal Jindřich II. říši v míru a v prosperitě, ale jeho brzká smrt znamenala pro říši velké nebezpečí v podobě nepokojů a chaosu. Toto nebezpečí dle říšského preláta přitom nezažehnal nikdo jiný nežli Konrád II. Jeho zásluhou přitom nebylo jenom překonání nastalé krize, ale i povznesení říše, *rem publicam honestavit*.³⁹⁵

Co se kritiky Konráda II. týče, ve Wiponově díle je jí poskrovnu a většinou se týká církevních záležitostí. Tak Wipo Konráda např. kritizuje kvůli simonii,³⁹⁶ kvůli tomu,

---

³⁹¹ BRESSLAU, Harry (ed). Die Werke Wipos. Op. cit., kap. 39, s. 59-60. Kde se *inter alia* praví: „[...] *Hanc gratiam Chuonrado imperatori Deus addidit, quod non vidimus neque audivimus tantas lamentationes universonum, tot orationes, tales elemosinas alicui imperatorum corpore inseulto factas.*“

³⁹² WAITZ, Georg (ed). *Annales Hildesheimenses. MGH SS rer Germ.* Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1878, zápis k roku 1039, s. 44.

³⁹³ BRESSLAU, Harry (ed). Die Werke Wipos. Op. cit., kap. 6.

³⁹⁴ Tamtéž, kap. 40. Kde *inter alia* stojí: „*A Christi nativitate nobilitas ruit late, ruit caesar caput mundi et cum illo plures summi, occubuit imperator, Chuonradus legis amator. Rex Deus, vivos tuere et defunctis miserere!*“

³⁹⁵ Tamtéž. Kde Wipo píše: *Rem publicam honestavit, huius causa laboravit. Rex Deus, vivos tuere et defunctis miserere!*

³⁹⁶ BRESSLAU, Harry (ed). Die Werke Wipos. Op. cit., kap. 8, s. 30-31. „*Hanc civitatem invenit rex vacuatam episcopo, cuius provisor Adalberto ante tres menses, quam rex veniret, migravit a seculo. Ibi simoniaca heresis subito apparuit et cito evanuit.*“

že propůjčil císařské opatství světskému velmožovi³⁹⁷, nebo kvůli tomu že trestal biskupy, bez toho aniž by si vyžádal Boží soud.³⁹⁸ Stejně tak Wipo nikterak nezastírá, že Konrádovi chybělo patřičné vzdělání a neměl ani znalost písma, *litterae*.³⁹⁹

Text *Chronicon Novaliciense*, tedy díla která vytvořil někdy v polovině 11. století jeden z benediktinských mnichů kláštera v Novalese, píše o Konrádovi jako o nevzdělanci a jako o ignorantském, neschopném muži, tj. *per omnia litterarum inscius atque idiota*.⁴⁰⁰ Zajímavé přitom je, že ten samý pramen popisuje Konrádova syna Jindřicha III. jako dobře obeznámeného ve věcech učenosti, *bene pericia litterarum imbutus*.⁴⁰¹

Jiný autor první poloviny 11. století, burgundský benediktýnský mnich Rodulfus Galber, píše o tom, že Konrád dosáhl svého císařského postavení s pomocí Ďáblou.⁴⁰² Stejně tak podle jeho soudu nebyl první sálský panovník příliš pevné víry, slovy Galbera *fide non multum firmus*.⁴⁰³

---

³⁹⁷ Tamtéž, kap. 11, s. 32-33. „*In qua expeditione supra dictus Ernestus dux Alamanniae aliquantulum regi militans Campidonensem abbatiam licet contra fas et ius esset liberam rem nisi liberaliter servire, in beneficium accepit a rege et ad tutandam patriam honorifice remissus est.*“

³⁹⁸ Tamtéž, kap. 35, s. 55-56. „*Eodem anno in Italia tres episcopi, Vercellensis, Cremonensis, Placentinus, apud imperatorem accusati sunt, quos imperator comprehensos exulari fecit. Quae res displicuit multis, sacerdotes Christi sine iudicio damnari. Referebant nobis quidam piissimum nostrum Heinricum regem filium imperatoris salva reverentia patris clam detestari praesumptionem caesaris in archiepiscopum Mediolanensem atque in istos tres; et merito, quia, sicut post iudicalem sententiam depositionis nullus honor exhibendus est, sic ante iudicium magna reverentia sacerdotibus debetur.*“

³⁹⁹ Tamtéž, kap. 6, s. 28. „*Quamquam enim litteras ignoraret, tamen omnem clerum cum amabiliter et liberaliter palam, tum convenienti disciplina secreto prudenter instituit.*“

⁴⁰⁰ PERTZ, G. H (ed). *Chronicon Novaliciense. MGH SS rer. Germ.* Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1846, appendix, kap. 17, s. 100. „*Defuncto quoque Heinrico, Chuonradus per omnia litterarum inscius atque idiota regnum arripuit Longobardum.*“

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 101. „*Cuius quoque filius Benjamin, qui alio nomine appellatur Heinricus imperator, bene pericia litterarum imbutus, a profano dominio quo premebatur abstrahens et in proprio státu id est regio erigens, interdixit maledictionibus in priori praecepto quod nobis de eandem abbatiam fecit, ut nullus rex nec imperator ultra subiugationi alicui eam traderet.*“

⁴⁰² PERTZ, G. H (ed). *Historiarum libri quinque ab anno incarnationis DCCCC usque ad annum MXLIV. MGH Scriptores in Folio.* Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1846, kniha IV, kap. 2, s. 68. „*Cuius procul dubio imperii post mortem eis sumpsit coronam. Cuius etiam, ut par erat, regimen imperii non satis utile fuit. Interea memoratus Hugo in sese reversus dextra signum venerabilis crucis exprimere temptans, dixit: Ego vero Iesum, Dei filium, testor, quem adoro, credo et confiteor. Non alium te omnino credidero, nisi ut fuisti et es, fallacem diabolum.*“

⁴⁰³ Tamtéž, kniha IV, kap. 1, str. 66, kde stojí: „*Prae cunctis ergo quidam Chounradus, quem superius taxavimus, audax animo et viribus ingens, sed fide non multum firmus.*“

Kritice čelil Konrád II. i z pera francouzského benediktýna a pozdějšího kardinála, který hrál tak významnou roli v událostech z roku 1054, Humberta de Silva Candida a italského benediktýna sv. Petra Damiani. Tito dva kardinálové patřící do reformních církevních kruhů zmiňovali jeho postavu pouze jako předka Jindřicha III., přičemž dodávali, že právě až Jindřich vyhlásil boj simonii. Jinak řečeno, za Konráda II. simonie bujela, aniž by kdy tento panovník usiloval o její potlačení.⁴⁰⁴

Odkud se ale brala tato kritika? Pravděpodobně jí je třeba přičíst tomu, že sám Konrád navazoval ve své církevní politice na Jindřicha II. v tom slova smyslu, že prosazoval na uprázdněné biskupské stolce lidi podle svého výběru. Byť je třeba přiznat, že ne vždy byla jeho snaha korunována úspěchem. Neméně důležitá byla patrně i skutečnost, že podporoval více lotrinské stoupence klášterní reformy než clunyské hnutí, protože ideál, o který usilovali mniši z Cluny, tj. myšlenka svobodné církve, byla stěží slučitelná se zájmem panovnické moci hledající podporu v církevních kruzích.⁴⁰⁵

Na Jindřicha II. přitom navazoval Konrád i ve vztahu k jednotlivým vévodstvím, resp. ve vztahu k světským elitám říše. Dokladem toho je i řešení situace, která nastala v roce 1027 po smrti bavorského vévody Jindřicha V. Odborný diskurs přitom v souvislosti s výběrem nového vévody hovoří o institucionalizaci práva královské volby, *die Institutionalisierung des königlichen Auswahlrechtes*.⁴⁰⁶ Konrád totiž zinscenoval celou záležitost tak, že novým vévodou se stal jeho syn Jindřich. To přitom v historii bavorského vévodství nemělo obdoby, aby se vévodou stal teprve desetiletý chlapec, který navíc ani nebyl bavorským kmenovým příslušníkem.⁴⁰⁷

Navíc se na sněmu v Řezně pokusil o sepsání všech královských statků. O výsledku této jeho snahy se bohužel nedochoval žádný doklad, svědčí však bezesporu o Konrádově sebevědomí, stejně jako o jeho snahách po upevnění královské moci.⁴⁰⁸ Tímto svým konáním nepochybně navazoval na činy Oty III. a Jindřicha II., resp. na jejich snahu o uplatňování myšlenky univerzální říše, ve které je panovník nezpochybnitelným vnitřním i vnějším suverénem.

---

⁴⁰⁴ V podrobnostech viz HOFFMANN, Hartmut. *Mönchskönig und rex idiota. Studien zur Kirchenpolitik Heinrichs II. und Konrads II.* Op. cit., s. 63 a s. 125.

⁴⁰⁵ RAPP, Francis. *Svatá říše římská národa německého.* Op. cit., s. 71.

⁴⁰⁶ FAUSSNER, Hans Constantin. *Königliches Designationsrecht und herzogliches Geblütsrecht: zum Königtum und Herzogtum in Baiern im Hochmittelalter.* Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1984, s. 28 an.

⁴⁰⁷ WOLFRAM, Herwig. *Konrad II. 990–1039. Kaiser dreier Reiche.* Op. cit., s. 133.

⁴⁰⁸ RAPP, Francis. *Svatá říše římská národa německého.* Op. cit., s. 71.

O jeho představách o suverénní královské moci svědčí konečně i jeho vypořádání s darem císařovny vdovy Kunhuty, která chtěla volně nakládat se svými statky, které jí připadly jakožto vdově po zesnulém císaři. Konrád se v listině z 26. června roku 1033 vymezil proti tomuto jejímu darování pro případ smrti a prohlásil, že její majetek se po její smrti stává majetkem říše.⁴⁰⁹

Obdobně tvrdý a nesmlouvavý kurz nastolil Konrád i v roce 1030 v případě sesazení svého zetě Arnošta Švábského, kterého dokonce prohlásil za veřejného nepřítele císařova, *hostis publicus imperatoris*,⁴¹⁰ nebo v případě korutanského vévody, kterého stihl stejně neradostný osud jako Arnošta Švábského a to v roce 1035.⁴¹¹

Konrádův skon 4. června roku 1039 v Utrechtu neznamenal pro říši vážnější hrozbu. Na rozdíl od situace v roce 1002, popř. v roce 1024, nedošlo k vytvoření mocenského vakua. Právě naopak byl přechod moci z otce na syna v případě nástupu Jindřicha III. hladkou záležitostí, která proběhla bez větších problémů. Konečně Jindřich již byl v Cáchách korunován za spoluvládce, byl designovaným nástupcem a za života svého otce nasbíral i potřebné zkušenosti pro výkon panovnického úřadu.

---

⁴⁰⁹ BRESSLAU, Harry (ed). Die Urkunden Konrads II. Op. cit., listina č. 191, s. 253.

⁴¹⁰ BRESSLAU, Harry (ed). Die Werke Wipos. Op. cit., kap. 25, s. 43, kde *inter alia* stojí: „*Quod cum dux facere nollet, hostis publicus imperatoris diiudicatus est et penitus ducatu amisso cum paucis inde recessit.*“

⁴¹¹ V podrobnostech k boji Konráda II. a korutanského vévody viz HEIDRICH, Ingrid. Die Absetzung Herzog Adalberos von Kärnten durch Kaiser Konrad II. 1035. *Historisches Jahrbuch*. 1971, č. 91, s. 70–94.

5. 2 Obraz Jindřicha III. ve světle vybraných narativních pramenů

Nástupem Jindřicha III. jistě k žádnému zásadnímu obratu či změně ve východofranské říši nedošlo. Jak byl ale vnímán tento panovník dobovými autory? Jaký obraz o něm zanechali a jak vnímali jeho vládu zejména z hlediska pojetí panovnické moci a její legitimacy?

Značně rozporuplný. Na jedné straně je portrét Jindřicha III. vykreslený v dobových pramenech skvělými barvami mírumilovného panovníka, který byl strohý, asketický a tvrdý. Na straně druhé ovšem zmiňují prameny i jeho lakotu a bezohlednost. Jinak řečeno, doboví autoři částečně Jindřichovy činy chválí, částečně je odmítají. Poprvé přitom obšírně o tomto problému pojednal ve své disertační práci s názvem *Die Anschauungen zeitgenössischer Autoren über Heinrich III. im Zusammenhang mit den Theorien Augustins, der sibyllinischen Prophetie und der Apokalypsekomentare* Gustav Boelkow, který spojoval s Jindřichem termín *rex iustus*, ale i termín *rex iniquus*.⁴¹²

Velice důležitým – a starší historiografií opomíjeným – pramenem je v této věci *Liber visionum* bavorského mnicha Otloha, který žil v 11. století v klášteře sv. Jimrama v Řezně. Ještě předtím však sloužil jako klerik ve Freisingu. Jako mnich poté po sporu s opatem a řezenským biskupem na čas opustil klášter sv. Jimrama, aby se po svých návštěvách Fuldy a Amorbachu vrátil zpátky do řezenského kláštera.⁴¹³

Jeho kniha přitom vznikla pravděpodobně jako reakce na náhlou a předčasnou smrt teprve devětatřicetiletého císaře. Zvláště zajímavé je zjevení patnácté. V něm kardinál Humberto Silva vypráví, jak se ve snu vžil do role jakéhosi Římana, který žil na dvoře Jindřicha III., kde viděl, jak tři chudí jeden po druhém marně prosí Jindřicha o slyšení za účelem pomoci ve věci dojití svého práva. Zabrán do finančních záležitostí a rozzloben přerušením způsobeným žadonicími muži, zbavil se jich Jindřich vskutku způsobem nehodným císaři. Třetí chudý, uražen a před dveře vyhnán, stěžoval si na panovníka Bohovi, který zasáhl skrze znamení – jakýsi hlas ohlásil Boží rozsudek: „*Co dal, nechť obdrží.*“ *Lex talionis*, zásada, podle které má být míra odplaty stejná jako škoda způsobená poškozenému, byla okamžitě naplněna. Spící kardinál se probouzí a potkává posla, který mu sděluje, že císař

---

⁴¹² SCHMIDT, Paul Gerhard. Heinrich III. - Das Bild des Herrschers in Literatur seiner Zeit. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*. 1983, č. 39, s. 582.

⁴¹³ Viz heslo Otloh von St. Emmeram (zpracoval Wilhelm Wattenbach) v *Allgemeine Deutsche Biographie*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1887, s. 546.

zemřel.⁴¹⁴ Tedy v pojetí Otloha – s odvoláním se na kardinála Humberta - je smrt císaře trestem za jeho hříšné chování, ve kterém hrála hlavní roli Boží odplata, *ultio divina*. Jinak řečeno, pro bavorského mnicha je císař temnou a odsouzení hodnou postavou.

Zvláště zajímavé je porovnání tohoto Otlohova textu s již zmiňovaným textem Wipona, ve kterém popisuje cestu Konráda II. na korunovaci. Ve Wiponově příhodě Konrád II. – na rozdíl od role, kterou sehrál Jindřich III. ve zjevení bavorského mnicha – popřeje sluchu třem prosbám o pomoc, z úst chudáka, sirotka a vdovy. Nehledě na zdržení, které mu to přinese, a na naléhání svých velmožů, rozhodne se pomoci a zařídí, aby se chudí prosebníci domohli svého práva. Jakožto zástupce Krista na zemi, *vicarius Christi*, rozhodne se upřednostnit Konrád své královské povinnosti před vlastní korunovaci, která je – alespoň dle jeho kaplana - v jeho očích jenom tehdy oprávněná, pokud prokáže skrze pomoc chudým svoji vznešenost. Wiponův soud nad Konrádovými činy zní: „*Tak požehnaně jeho vláda začala!*“⁴¹⁵

---

⁴¹⁴ MIGNE, Jacques Paul (ed). *Patrologia latina CXLVI*. 1853, Visio 15, s. 189 an. V originále: „*In quo videlicet sopore, ut postea evigilans retulit, eundem cesarem in solio regali residentem necnon multa procerum turba circumdatum vidit. Ubi cum plurima de lucris secularibus disputarentur, subito quidam pauper adveni clamans ad cesarem et petens, ut dignaretur necessitatis sue causas audire et regere. At ille indignanter respondit dicens: „Expecta, stolide, donec tempus mihi concedatur audiendi te.“ Ad hec pauper „Quomodo“, inquit, „o cesar, hic diutius expectare valeo, qui hic per dies multos iam commoratus, omnia, que habui, pro victu meo expendi?“ Cui iterum responsa dantur: „Vade, improbe, in odium Dei et expecta, usque dum possim te audire. Nam tanta mihi cura est modo alia audiendi et regendi, ut tu frustra me invoces.“ Hec ergo audiens pauper tristis abscessit. Moxque accessit et alius pauper, qui eodem modo, quo prior, ad cesarem clamavit, sed similiter in vanum laboravit. Post pusillum quoque venit pauper tercius eadem narrans, eadem rogans, que et anteriores. Sed et ille in vanum laborans discessit mestus, Dominomox talia questus. Adhuc illo queritante et Dominum invocante vox de celo sonuit dicens: „Auferte istum rectorem et facite eum inter penarum moras discere, quomodo pauperes valeant iudicia sua expectare. Que dedit, accipiat, que sit dilatio, discat.“*

⁴¹⁵ BRESSLAU, Harry (ed). *Die Werke Wipos*. Op. cit., kap. V, s. 26-27. Předklad Petr Navrátil. V originále: „*In ipsa processione regis tres venerunt ante illum cum singulis querimoniis. Unus erat colonus ecclesiae Moguntinensis, alter pupillus fuit et quaedam vidua. Dum rex eorum causas audire coepisset, quidam de principibus suis avertabant eum dicentes, ne consecrationis suae aliquam moram faceret et mature divina officia audiret: respiciens ad episcopos, ut vicarius Christi, christianissime respondebat: „Si meum est regimini insistere et id viri constantis est nequaquam differre quod apte fieri valet, rectius mihi videtur facere, quod debeo, quam, quid faciendum sit, audire ab alio. Memini vos saepe dixisse, non auditores legis, sed factores iustificari. Si autem ad consecrationem, ut dicitis, festinandum est, tanto cautius in opere Dei gressus meos convenit mihi firmare, quanto me arduae dignitati cognosco propinquare. Haec dicens in eadem statione moratus ubi primum occurrerant illi calamitosi, passibus immotis legem praefecerat illis. Hinc paululum procedens, venit ante illum quidam dicens, se expulsus esse patria omnino sine culpa, quem rex per brachium apprehendens super omnes circumstantes attraxit usque ad solium suum ibique causam miseri cuidam principum suorum diligenter commendavit. Felix initium regnandi cernitur esse.“*

Není zcela jisté, zdali Otloh znal Wiponovo dílo, avšak podobnost obou textů není náhodná. Skrývá se za ní totiž myšlenka rituálu, symbolického aktu, kdy král projevuje milosrdenství a spravedlnost, *clementiam et iustitiam*, čímž zároveň dokazuje svoji povolanost k vládě.⁴¹⁶ Pakli tedy Konrád II. započal svoji vládu ve znamení plnění svých panovnických povinností, pročež vykročil na šťastnou cestu, Jindřich se těmto svým na jeho bedra Bohem uloženým povinnostem zpronevěřil, a tak jelikož byl příliš soustředěn na světské zisky, *lucra saecularia*, přivolal sobě – alespoň dle zjevení Otloha – brzkou smrt.

O trochu jiný obraz podává Otloh o Jindřichovi III. v jiném svém zjevení, byť částečně také kritizuje Jindřichovo neplnění Bohem mu uložených povinností. V tomto zjevení jakýsi řezenský žebrák během své jasnovidecké cesty skrze podsvětí spatřil žhnoucí kovovou nádobu, přičemž si uvědomil, že se jedná o očištec určený pro nepřátele Jindřichovy mírové politiky. Kvůli své hamižnosti zasloužil si Jindřich dvě pokárání a kvůli ní ztratil tak brzo svůj život; avšak i přesto díky jeho podpoře míru, pomáhal mu Bůh. Dobře známá pravda, že lakomství, *avaritia*, je příčinou předčasně smrti, ustupuje v Otlohově zjevení do pozadí v e prospěch podpory Jindřichovy mírové politiky. Bůh sám pomáhá králi a vyhrožuje jeho nepřítelům pekelnými muky.⁴¹⁷

Vztah Jindřicha k otázce míru v říši je přitom klíčovým prvkem jeho portrétu, který hrál v dobových představách důležitou roli. O tom koneckonců svědčí i fakt, že obraz Jindřicha jako přítele míru vysvítá i z jiných pramenů. Konkrétně z *Ecbasis cuiusdam captivi per tropologiam*, což je latinská báseň psaná v hexametru, která vznikla někdy v polovině 11. století a která je mimořádně zajímavým počinem už jenom z toho důvodu, že se jedná o zvířecí bajku.⁴¹⁸ V ní se popisuje, kterak se tele se slovy *Heinrici placitis cepi moderamina*

---

⁴¹⁶ ALTHOFF, Gerd. The Variability of Rituals in the Middle Ages. In: ALTHOFF, Gerd, Johannes FRIED a Patrick J. GEARY. *Medieval Concepts of the Past: Ritual, Memory, Historiography*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 77 an.

⁴¹⁷ MIGNE, Jacques Paul (ed). *Patrologia latina CXLVI*. 1853, Visio 11, s. 187. „*Visum namque est ei, quod a quodam prepotente transferretur in locum, ubi habitaculum instar candentis ferventisque metalli constructum erat nulla fenestrarum foramina retinens. Cumque a ductore inquireretur, si qui intra habitaculum tale inclusi forent, sciret, seque nescire responderet, ille adiecit: „Ibi“, inquit, „omnes sunt inclusi nuper defuncti, qui cesari Heinrico pacem undique patrare studenti resistere presumpserunt. Quamvis enim idem cesar in multis sit reprehensibilis maximeque in avaritia, tamen quia pacis commoda ampliare studet, Deum adiutorem in hoc habet. Sed scito, quia non diu victurus erit, nisi se ab eadem avaritia abstinuerit.“*

⁴¹⁸ V podrobnostech viz ZIOLKOWSKI, Jan. *Talking animals: medieval Latin beast poetry, 750-1150*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1993.

pacis postaví v ochranu Jindřicha.⁴¹⁹ Stejně ho chválí i Wipo ve svém díle *Tetralogus*, když o něm píše, že jeho potomci si ho vždy budou připomínat jakožto přítele míru, *tertius Heinricus fuit olim pacis amicus*.⁴²⁰

Pacis amicus, čestný přídomek jistě patřil mezi tituly, kterých si i Jindřich velice vážil. Myšlenka Božího míru přitom měla svůj původ na jihozápadě Francie, kde existovala úspěšně se rozvíjející hnutí, jehož stoupenci tuto ideu hlásali. Jindřich sice tuto ideu nerecipoval beze zbytku, není však pochyb, že jí byl silně ovlivněn. Osobně vynakládal velké úsilí, aby se říše stala prostorem velkého všeobecného usmíření. Koneckonců, bylo to i v souladu s jeho vlastními zájmy. Pokud totiž chtěl prosadit myšlenku silné panovnické moci, nemohl zároveň tolerovat nepokoje uvnitř říše, které by rozleptávaly panovnickou suverenitu.

Jeho osobní zapálení bylo přitom prý tak veliké, že v Kostnici vyzýval z kazatelny své posluchače, aby odpustili těm, kteří je urazili a ukřivdili jim. Sám prý v tomto šel příkladem, takže jeden z kronikářů mohl poté, co se zmínil o jednom takovém případě, napsat, že milost byla udělena jako obvykle. Druhou stranou mince byla skutečnost, že Jindřich nařizoval, aby byly uzavírány mírové smlouvy v jedné oblasti za druhou.⁴²¹

Z hlediska Jindřichova obrazu je mimořádně zajímavý i chvalo zpěv, který nese název *Laus cesaris Heinrici*. Toto dílo vztáhl v roce 1879 na Jindřicha II. Ernst Dümmler. O něco později, konkrétně v roce 1929, pak Percy Ernst Schramm vystoupil s myšlenkou, že se spíše vztahuje na Jindřicha III.⁴²² S interpretací Percy Ernesta Schramma se ve své stati *Heinrich III. - Das Bild des Herrschers in Literatur seiner Zeit* ztotožňuje i Paul Gerhard Schmidt.⁴²³ Dle něho byl tento chvalo zpěv zkoncipován pravděpodobně pro účely korunovace. V rozboru básně *Laus cesaris Heinrici*, který podává Paul Gerhard Schmidt, zdůrazňuje, že dobový autor této básně požadoval, aby panovník ukončil války, dopřál světu mír. *Pietas, gloria, decor a imperialis honestas* jsou hesla této básně. Navíc je v textu zmíněn i slovní obrat *solium sapientia firmat*, který evokuje starozákonní obrat připomínající moudrost krále Šalamouna a Boží příslib jeho

---

⁴¹⁹ TRILLITZSCH, Winfried. *Ecbasis cuiusdam captivi per tropologiam: Die Flucht eines Gefangenen, tropologisch. Text und Übersetzung*. Leipzig, 1964, s. 50, verš 132.

⁴²⁰ BRESSLAU, Harry (ed). *Die Werke Wipos*. Op. cit., s. 77, verš 70.

⁴²¹ RAPP, Francis. *Svatá říše římská národa německého*. Op. cit., s. 76.

⁴²² SCHRAMM, Percy Ernest. *Kaiser, Rom und Renovatio: Studien und Texte zur Geschichte des römischen Erneuerungsgedankens vom Ende des karolingischen Reiches bis zum Investiturstreit*. Op. cit., s. 141-147.

⁴²³ SCHMIDT, Paul Gerhard. *Heinrich III. - Das Bild des Herrschers in Literatur seiner Zeit. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*. 1983, č. 39, s. 585.

vlády. Autor básně vidí v Jindřichovi mírotvůrce a moudrého krále, dle něho je sálský vladař *rex pacificus et sapiens*.⁴²⁴

Jiný pramen z této doby, konkrétně text z pera Jindřichova notáře Anselma z Besate nesoucí název *Rhetorimachia*, píše o sálském vladaři jako o novém Juliu Caesarovi a spojuje s ním obnovu římského impéria. *Tibi redditum est, quia imago et superscriptio Cesari est*, píše Anselm ve svém věnování císaři. Tedy tento pramen je z hlediska problematiky zkoumané předkládanou prací mimořádně zajímavý z toho důvodu, že je z něho patrná velká inspirace římskými tradicemi.⁴²⁵

V souvislost s pojetím panovnické moci je pak třeba připomenout ještě jednu část již zmiňovaného *Tetralogu* kaplana Wipa. Z ní je totiž patrné, jakou důležitost tento říšský prelát přisuzoval královským povinnostem. V jeho pojetí totiž krále dělalo králem dodržování práva. Nebylo to ale právo v dnešním slova smyslu, nebyl to pouhý *lex*, nýbrž i povinnosti prokazovat shovívavost a milosrdenství. Jedině takový král byl králem. *Est bona temperies, quam lex et gratia miscent: hae si coniunctae, generabunt pacis amorem*.⁴²⁶

Wipo tak nechává nahlédnout do samého nitra svého myšlení a odhaluje svoje pojetí panovnické moci, jakožto úřadu stvořeného Bohem a svázaného s dodržování povinností, jakož i křesťanskou morálkou. Gerhart Lander v této souvislosti upozorňuje na to, že Wipo vnímal panovníka především jakožto zástupce Krista na zemi, *vicarius Christi*, a srovnával ho s biblickým vzorem krále Davida.⁴²⁷

Biblické vzory hrály důležitou roli i v dopisech opata z Tegernsee, ve kterých je Jindřich III. popisován více nežli příznivě. V jeho osobě se tak měla snoubit mírnost Mojžíše, statečnost Davida, krása Abšaloma, trpělivost Jobova a moudrost Šalamounova, stručně řečeno: *omnia, quae in singulis singula legimus, in uno et solo domino meo Heinrico cernimus*.⁴²⁸

---

⁴²⁴ Tamtéž, s. 585 an.

⁴²⁵ MANITIUS, Karl (ed). *MGH Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters* 2. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1958, s. 97-100.

⁴²⁶ BRESSLAU, Harry (ed). *Die Werke Wipos*. Op. cit., s. 83, verš 237.

⁴²⁷ LADNER, Gerhart. *Theologie und Politik vor dem Investiturstreit: Abendmahlstreit, Kirchenreform, Cluni und Heinrich III.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1968, s. 77 an.

⁴²⁸ STRECKER, Karl (ed). *Die Tegernseer Briefsammlung*. Op. cit., s. 137.

5. 3 Prosazování královské autority Jindřichem III.

Z doposud předestřené rozboru relevantních pramenů je jednoznačně patrné, že Jindřich byl vnímán jako silná vladařská osobnost, autoritativní král. Na druhé straně ovšem čelil i kritice, která pramenila zejména z představy, že panovník není absolutně nezpochybnitelným vnitřním i vnějším suverénem. V tomto pojetí podléhal panovník Bohu a povinnostem, které – pokud neplnil – byly příčinou jeho trestu. Jak tedy prosazoval Jindřich III. svoji vladařskou autoritu a jak jeho počínání vnímaly dobové prameny?

Při svém nástupu byl Jindřich korunován v Cáchách podruhé, což jistě svědčí o významu, který byl tomuto aktu v oné době přikládán. Zajímavé je, že Jindřich III. nevykonal po vzoru svých předchůdců Jindřicha II. a Konráda II. holdovací jízdu, resp. minimálně dochované prameny o žádné holdovací jízdě nehovoří. Čemu lze toto jednání přičíst? Pravděpodobně prosté skutečnosti, že na rozdíl od svých předchůdců jeho postavení bylo natolik pevné, že sám Jindřich nepociťoval potřebu skrze takovýto akt demonstrovat svoji moc. O pevnosti jeho postavení konečně svědčí i skutečnost, že dokonce ani v nestabilní Itálii nevypukly žádné nepokoje a konflikt s milánským biskupem Aribertem, dědictvím Konrádovy vlády, vyřešil Jindřich III. během pouhého jednoho dne na sněmu v Ingelheimu.⁴²⁹

Z hlediska zkoumané problematiky, tj. z hlediska pojetí panovnické moci a její reflexe elitami, lze hovořit o tom, že Jindřich III. v plnosti navazoval na svého otce a jeho vláda neznamenal v tomto slova smyslu zlom, nýbrž kvalitativní nárůst. Proto také německá historiografie vnímá jeho vládu jako vrchol prosazování myšlenky panovnické sakrality.⁴³⁰

Nic nesevědí o vědomí kontinuity lépe, nežli Jindřichovo počínání se stavbou již zmiňovaného špýrského dómu. Ten totiž podle Gerharda Streicha nechal vystavět do výšky téměř 134 metrů, čímž se rázem stal největším chrámem Páně západních křesťanů.⁴³¹ Neméně zajímavá je i skutečnost, že Jindřich nechal rozšířit sálskou hrobku, a to z původních 20 m² na celých 189 m², čímž tato hrobka zabrala třetinu prostoru hlavní lodi. Na této ploše poté byli po staletí pohřbíváni císařové a císařovny. Stefan Weinfurter

---

⁴²⁹ BOSHOFF, Egon. *Die Salier*. Op. cit., s. 120.

⁴³⁰ ERKENS, Franz-Reiner. *Herrschersakralität im Mittelalter: von den Anfängen bis zum Investiturstreit*. Op. cit., s. 157 an.

⁴³¹ STREICH, Gerhard. *Burg und Kirche während des deutschen Mittelalters: Untersuchungen zur Sakraltopographie von Pfalzen, Burgen und Herrnsitzen*. Sigmaringen: Thorbecke, 1984, s. 433.

o ní hovoří jako o *hrobce císařství*.⁴³² Takovéto monumentální rozšíření svědčí nepochybně o pevném zakořenění nového pojetí panovnické moci u etablojící se sálské dynastie.

Pokud ovšem bylo v předcházejícím textu naznačeno, že pojetí panovnické moci jakožto moci vážící se k transpersonálnímu a transcendentnímu úřadu je možné považovat z hlediska říšských dějin za jisté novum, se kterým poprvé kalkuluje Konrád II., poté je namístě se zeptat, kde má tato myšlenka své kořeny. Jinak řečeno, proč s ní vystoupil právě Konrád II. a proč na něj jeho syn v tomto ohledu navazoval. Celá věc má přitom dvě roviny. Na jednu stranu je třeba vnímat tento vývoj jako jakési završení vývoje předcházejícího. V tomto slova smyslu konání Jindřicha a Konráda představuje pouhý vývojový stupeň, který plynule navazuje na argumentaci a snahy jejich předchůdců o vnímání panovnického úřadu jako transcendentního a pevně navázaného na Boha a z toho pramenící legitimitu. Na stranu druhou je ovšem nutné upozornit na skutečnost, že samotná myšlenka rodové kontinuity, která je odvozovaná od existence rodové hrobky, nebyla říšskému prostředí zdaleka cizí. Právě naopak samotní sálští si již v 10. století vybudovali svoji hrobku ve Wormsu. Proto vybudovali-li si první sálští císaři mohutnou hrobku ve Špýru a opustili-li svoji dosavadní hrobku ve Wormsu, nepochybně tak zároveň demonstrovali povýšení svého rodu, protože okamžikem, kdy byl první sálský vládce uložen do hrobky, byla tato hrobka nejenom hrobkou sálských, ale i hrobkou říšských panovníků, potažmo celé říše.

Stejně jako nelze ignorovat prostředí, ve kterém se pohyboval sálský rod, uvažuje-li se o impulsech, které vedly ke změně pojmání panovnické moci, nelze ani opomenout fakt, že pisatelé dobových pramenů byli muži více či méně spjatí s církví, stejně jako skutečnost, že sám panovník byl říšskými preláty doslova obklopen. V říšské církvi v rámci jednotlivých biskupství se přitom v průběhu 11. století budovalo vědomí kontinuity a při různých příležitostech bylo zdůrazňována trvalost biskupského úřadu. Základním kamenem této proměny přitom byla skutečnost, že sami sebe jednotliví biskupové považovali za jednoho z mnoha v tom smyslu, že výkonem jim svěřeného úřadu pouze navazují na řadu svých předchůdců, na jejich činy a příkazy. Ilustrativním příkladem v této věci může sloužit např. udržování tradice sv. Bonifáce v arcibiskupství mohučském.⁴³³

---

⁴³² WEINFURTER, Stefan. Idee und Funktion des „Sakralkönigtums“ bei den ottonischen und salischen Herrschern (10. und 11. Jahrhundert). Op. cit., s. 118. V originále: *Grablege des Kaisertums*.

⁴³³ V podrobnostech viz STAAB, Franz. Die Mainzer Kirche, Konzeption und Verwicklung in der Bonifatius- und Theonestradition. In: WEINFURTER, Stefan. *Die Salier und das Reich*. Sigmaringen: Thorbecke, 1991-1992, sv. 2, s. 31-77.

Hodnotí-li se Jindřichova vláda z hlediska pojetí panovnické moci v komparaci s vládou jeho otce Konráda II., dlužno vzít v potaz dva – z tohoto hlediska mimořádně zajímavé - prameny. Prvním pramenem jsou již jednou zmiňované dopisy opata kláštera v Reinechau Berna. Ten ve svých textech nahlíží na Jindřicha III. jako na panovníka, kterému Bůh přikázal zasadit se o dodržování práva, milosti a míru, tj. jeho povinnostmi byly *lex, gratia* a *pax*.⁴³⁴ Přitom dodává, že by měl jako Bůh na nebesích dbát o vyvažování přísnosti a milosti a případně skrze veřejné akty pokání prokazovat svoje právo na vládu.⁴³⁵

Stejně o Jindřichovi III. uvažuje i jeho kaplan Wipo ve své práci *Tetralogus Heinrici*. Tento text, který je psán v hexametru, je neskrývaným chvalo zpěvem na panovníka. Koneckonců Wipo ho psal pro samotného Jindřicha a zdůrazňuje v něm právo jako základ každé vlády a svazuje výkon panovnického úřadu – stejně jako opat kláštera v Reichenau – s povinnostmi zasazovat se o právo, milost a mír, tj. *lex, gratia* a *pax*.⁴³⁶ Navíc tento císařský kaplan uvažuje o sálském vladaři jako o druhém po vládci nebes, *orbe secundus post dominum caeli*.⁴³⁷ Měl-li tedy v podání Wipona právo sálský panovník vládnout celému světu, musel se ovšem zároveň zasazovat o prosazení Bohem určeného řádu na zemi. Dle Stefana Weinfurtera přitom tato koncepce panovníka jako hlavy světa a zástupce Krista na zemi úzce souvisela s myšlenkou panovníka, jakožto osoby zodpovědné za mír.⁴³⁸

Ve vztahu k pojmání panovnické moci bylo logickou snahou Jindřicha III., aby sakrální prvky panovnické koncepce byly ještě více posíleny tak, aby panovník nebyl chápán jako pouhá osoba, nýbrž jako transpersonální úřad království. Jinak řečeno, v pořadí druhý sálský panovník usiloval o růst autority panovnické moci, která se opírala o roli zástupce Boha na zemi, aby jeho vlastní rozhodování bylo nezpochybnitelné. Z čeho je tak možné dovozovat a proč to pro něho bylo tak důležité?

Nepochybně z toho, že sám Jindřich zaujímal – obdobně jako jeho předchůdci – značně tvrdý postoj vůči jemu podřízeným velmožům. Konečně vylíčili-li ho výše uvedené prameny jakožto zástupce Božího na zemi, jakožto hlavu světa, jak mohla tato hlava brát v potaz názory a zájmy jemu podřízených osob, aniž by to pro ni nutně neznamenal snížení vážnosti? Jistě, i ona měla své povinnosti – jak konečně zdůrazňují i dobové prameny – avšak

---

⁴³⁴ SCHMALE, Franz Josef (ed). *Die Briefe des Abtes Bern von Reichenau*. Op.cit., dopisy č. 26, 27 a 30.

⁴³⁵ Tamtéž, dopis č. 24.

⁴³⁶ BRESSLAU, Harry (ed). *Die Werke Wipos*. Op. cit., s. 75-86.

⁴³⁷ Tamtéž, s. 79, kde *inter alia* stojí: *Salve, flos patriae, quo fructum pacis habere. Non dubitat mundus, quia regnas orbe secundus post dominum caeli, dignus mundana tueri!*

⁴³⁸ WEINFURTER, Stefan. *Idee und Funktion des „Sakralkönigtums“ bei den ottonischen und salischen Herrschern (10. und 11. Jahrhundert)*. Op. cit., s. 119.

tyto povinnosti na ní neuložili jí podřízení velmoži, nýbrž Bůh, a proto jen Bůh mohl na její konání dohlížet a její konání soudit.

Jakkoliv o osobní zbožnosti Jindřicha III. netřeba pochybovat, Francis Rapp ho ve své knize *Svatá říše římská národa německého* popisuje jako asketického panovníka, jehož vládnutí hraničilo s idealismem.⁴³⁹ Sám sálský panovník se nespokojil pouze se životem ve strohosti, tak jak se od něj očekávalo.⁴⁴⁰ Dokladem o jeho nesmlouvavých představách a snahách, které si kladly za cíl posílit královskou prestiž, je i uzákonění zločinu urážky majestátu, *crimen laese maiestatis*. Stalo se tak vůbec poprvé v říšských dějinách a provinilcům se přitom hrozilo trestem smrti.⁴⁴¹ Lze proto pouze souhlasit s názorem Drahomíra Suchánka a Václava Dršky, kteří ve své stati nazvané *Autoritativní jednání středověkých vládců* píší, že právě v osobě Jindřicha III. ideál zakotvený v tzv. mohučském ordo došel svého praktického naplnění.⁴⁴² Jak se ale panovnické pojetí a Jindřichovo vlastní vnímání jeho postavení promítlo do vztahů s jeho velmoži?

Pro pochopení Jindřichova způsobu vlády je nutné uvědomit si, v jaké situaci se samotný Jindřich ocitl. Ten se totiž po smrti Konráda Korutanského 20. července roku 1039 chopil i vévodství korutanského. Ve svých rukách tak koncentroval vládu nad celou jižní polovinou zaalpské části říše, když kromě již zmiňovaného vévodství korutanského držel i úřad vévody bavorského a švábského. Nikdy před ním se nepodařilo žádnému z říšských panovníků dosáhnout takové mocenské základny.⁴⁴³

Leč fakticky bylo jistě značně obtížné zastávat tolik úřadů najednou. Proto také Jindřich postupně předal vévodské úřady do rukou mužů, dle své vlastní volby. V roce 1042 předal bavorské vévodství Lucemburkovi Jindřichovi VII., v roce 1045 Otovi II. z rodu lotrinských falckrabat a konečně korutanské vévodství svěřil roku 1047 Welfovi III. Při tomto svém počínání nebral žádný ohled na názor velmožů jednotlivých vévodství a noví hodnostáři

---

⁴³⁹ RAPP, Francis. *Svatá říše římská národa německého*. Op. cit., s. 74.

⁴⁴⁰ SCHULZE, Hans Kurt. Königsherrschaft und Königsmythos: Herrscher und Volk im politischen Denken des Hochmittelalters. In: MAURER, Helmut a Hans PATZE. *Festschrift für Berent Schwineköper zu seinem 70. Geburtstag*. Sigmaringen: Thorbecke, 1982, s. 177-186.

⁴⁴¹ WEILAND, Ludwig (ed). *Constitutiones et acta publica imperatorum et regum I. MGH Leges*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1893, č. 54, s. 102, kde stojí: *Heinricus divina pietate secundus Romanorum imperator augustus omnibus. Decet imperalem solertiam contemptorem suae praesentiae capitali dampnare sententia.*

⁴⁴² DRŠKA, Václav a Drahomír SUCHÁNEK. *Autoritativní jednání středověkých vládců*. Op. cit., s. 27.

⁴⁴³ PERTZ, G. H (ed). *Annales et chronica aevi salici. MGH SS V*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1844, zápis k roku 1039, s. 123.

se nenarodili v oblastech, které měli spravovat, přičemž zároveň v těchto oblastech půdu nedrželi vůbec, nebo jen v malé míře.⁴⁴⁴

Již roku 1047 se ale uprázdnily vévodské úřady bavorský a švábský. Na počátku roku 1048 proto Jindřich III. předal švábské vévodství příslušníkovi franské linie Babenberků Otovi ze Schweinfurtu. O rok později pak vévodství bavorské svěřil do rukou Konráda I., který byl stejně jako Ota II. z rodu Ezzonů, tj. lotrinských falckrabat.⁴⁴⁵ Nedlouho po instalaci nového bavorského vévody však vypukly mezi ním a sálským vladařem neshody. Dle kroniky *Fundatio monasterii Brunwilarensis*, což byla rodová kronika rodu Ezzonů, bylo příčinou této neshody odmítavé stanovisko bavorského vévody ke svatbě s dcerou Jindřicha III. Místo ní si raději vzal Juditu ze Schweinfurtu.⁴⁴⁶ Němečtí historici naopak identifikují jako příčinu sporu mezi Konrádem I. a Jindřichem III. říšské vztahy s Uhrami.⁴⁴⁷ Dle Egona Boshofa totiž existovala skupina velmožů soustředěných kolem Konráda I., která si přála smířlivější kurz v rámci uherské politiky nežli ten, který zastával Jindřich III.⁴⁴⁸

Způsob, jakým naložil Jindřich se vzpurným vévodou, v mnoha ohledech slouží jako vynikající ilustrativní příklad politiky, kterou sálský panovník vůči svým velmožům praktikoval. Jednu z hlavních rolí v tomto konfliktu hrál Jindřichův strýc a řezenský biskup Gebhard III., který byl významným exponentem protiuherské politiky. Podle mnicha z Reichenau, Heřmana, nejpozději v roce 1052 vypukl otevřený konflikt mezi řezenským prelátem a bavorským vévodou.⁴⁴⁹ Jindřich proti formující se opozici zasáhl rozhodně a nemilosrdně. O Velikonocích roku 1053 předvolal obě znesvářené strany, tj. Gebharda i Konráda, a 11. dubna bavorského vévodu bez milosti odsoudil ke ztrátě úřadu, kterým byl pověřen právě řezenský prelát.⁴⁵⁰

Konrádovi se však podařilo uprchnout k Jindřichovým uherským protivníkům a tam organizoval a mobilizoval protikrálovsky smýšlející bavorské předáky. V roce 1055 se pak proti císaři vytvořila široká fronta odporu, do které patřil kromě Konráda i vévoda Welf III. Dodnes není zcela jasné, jaký cíl přesně spiklenci sledovali, či zdali dokonce

---

⁴⁴⁴ BOSHOFF, Egon. *Die Salier*. Op. cit., s. 96.

⁴⁴⁵ SUCHAN, Monika. Fürstliche Opposition gegen das Königtum im 11. und 12. Jahrhundert als Gestalterin mittelalterlicher Staatlichkeit. In: HAUCK, Karl. *Frühmittelalterliche Studien*. Berlin: de Gruyter, 2003, s. 149.

⁴⁴⁶ WAITZ, Georg (ed). Supplementa tomorum I-XII, pars II. *MGH SS 14*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1883, *Fundatio monasterii Brunwilarensis*, kap. 8, s. 129 an.

⁴⁴⁷ WEINFURTER, Stefan. *Das Jahrhundert der Salier*. Op. cit., s. 110.

⁴⁴⁸ BOSHOFF, Egon. Das Reich in der Krise: Überlegungen zum Regierungsausgang Heinrichs III. Op. cit., s. 282.

⁴⁴⁹ PERTZ, G. H (ed). *Anbales et chronica aevi salici*. Op. cit., zápis k roku 1052, s. 130 an.

⁴⁵⁰ Tamtéž, zápis k roku 1053, s. 132 an.

nechtěli spáchat královraždu. Jedno ale jisté je – jejich čin rozhodně svědčí o značné nevoli, která provázela Jindřichovu vládu ze strany jeho velmožů. Jejich čin přitom neměl v dějinách východofranské říše obdoby,⁴⁵¹ avšak jejich pokus o převrat ztroskotal, neboť jim v jeho uskutečnění zabránila smrt. Zajímavé je, že *Annales Altahenses* v tom vidí zásah Boží ve prospěch panujícího vladaře.⁴⁵² Naproti tomu již jednou zmiňovaná kronika *Fundatio monasterii Brunwilarensis* hovoří o tom, že dal Jindřich Konráda I. otrávit.⁴⁵³ Takovéto podání však stěží překvapí, vezme-li se v potaz, v jakém prostředí tento text vznikl. Jinak ovšem v ostatních dochovaných pramenech jakýkoliv náznak obviňování nebo výčitek vůči Jindřichovi III. ve vztahu ke spiklencům absentuje.

Avšak problematické vztahy neměl Jindřich pouze s velmoži jižních území. Obdobně komplikovaná situace byla i na severu v Sasku a Lotrinsku. Z tohoto hlediska je mimořádně zajímavým pramenem kronika Adama Brémského nazývaná *Činy biskupů hamburského kostela*. Toto dílo je běžně počítáno mezi vrcholná díla středověké historiografie a slouží zejména jako cenný zdroj informací o dějinách severní Evropy. Samotná kronika je koncipována nikoliv jako kronika státu, nýbrž církevní instituce, konkrétně hamburského biskupství, které založil franský král a císař Ludvík Pobožný v roce 831. Rok nato bylo hamburské biskupství povýšeno na arcibiskupství a v roce 845 bylo spojené s biskupstvím brémským. Hranice diecéze tohoto arcibiskupství sahaly v době Adamově až k polárnímu kruhu a přes Island a Grónsko až k Vinlandu, severovýchodnímu pobřeží Ameriky.⁴⁵⁴

Úkolem sepsat dějiny arcibiskupství ho pověřil Adalbert, neboť usiloval o pozvednutí významu a slávy arcibiskupství a tím také o pozvednutí významu a slávy své vlastní. Důvody Adalbertovy snahy je možné spatřovat zejména v jeho mocenském zápasu s kolínským arcibiskupem Annem, se kterým soupeřil o moc v říši. Své dílo přitom sepisoval Adam Brémský, tento *magister scholarum*, snad někdy po roce 1066.⁴⁵⁵ Samotná Adamova kronika se dělí do čtyř knih. Z hlediska problematiky zkoumané předkládanou kvalifikační prací je pak zdaleka nejzajímavější kniha třetí, a to ze dvou důvodů. Za prvé je třeba zdůraznit,

---

⁴⁵¹ WEINFURTER, Stefan. *Canossa: die Entzauberung der Welt*. München: C. H. Beck, 2006, s. 44.

⁴⁵² VON OEFELE, Edmundus (ed). *Annales Althenses maiores. MGH SS rer. Germ.* Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1891, zápis k roku 1055, s. 50 an.

⁴⁵³ WAITZ, Georg (ed). *Supplementa tomorum I-XII, pars II. MGH SS 14*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1883, *Fundatio monasterii Brunwilarensis*, kap. 8, s. 129 an.

⁴⁵⁴ V podrobnostech k dějinám brémsko-hamburského arcibiskupství viz DEHIO, Georg Gottfried. *Geschichte des Erzbistums Hamburg-Bremen bis zum Ausgang der Mission*. Berlin, 1877.

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 10.

že popisuje události, o kterých měl Adam informace od přímých pamětníků. Za druhé zaznamenává působení Adamova nadřízeného, arcibiskupa Adalberta.

Krom výše uvedeného je třeba zdůraznit, že Adamova práce je proslulá tím, že tíhl až – na poměry středověkých kronik – k nezvyklé snaze po doložení každého tvrzení poukazem na pramen či literaturu, ze které čerpal. Z hlediska použitelnosti jako historického pramene proto *Činy biskupů hamburského kostela* představují mimořádné dílo.

Právě brémský kronikář přitom podává zprávy o vztazích Jindřicha III. a Sasů. Dlužno přitom poznamenat, že arcibiskup Adalbert, obdobně jako samotný Adam, měl k Sasům negativní vztah. Myslel si o nich, že to jsou barbari a že jejich země je plná pohanských zvyků a obžerství, opilství, cizoložství a incestu.⁴⁵⁶ Obdobně však ani saský vévoda Bernhard nebyl Adalbertovi nijak nakloněn, prý ho dokonce – alespoň dle Adama – považoval za vetřelce, který je „poslán jako zvěd do těchto končin, aby slabosti země saské prozradil cizincům a císaři.“⁴⁵⁷

Samotné Sasko přitom mělo v rámci říše dle německého historika Gerda Althoffa postavení vedlejší země, *den Charakter eines Nebenlandes*.⁴⁵⁸ Leč toto tvrzení je třeba relativizovat, neboť samotný Jindřich III. mocensky do Saska expandoval. V průběhu své vlády nechal v Goslaru, na úpatí pohoří Harc, v samém srdci Saska, vybudovat palác překonávající velikostí všechny podobné budovy, které postavili jeho předchůdci. Dle Francise Rappa chtěl Jindřich touto stavbou překonat nádheru sídla Karla Velikého a goslarský kolegiální kostel sv. Šimona a Judy se pak měl minimálně vyrovnat slavné palácové kapli v Cáchách. Jedním dechem k tomu přitom tento německý historik dodává, že sálský panovník nahlížel na Sasko jako na svou spížírnu, když využíval jeho zdrojů, zejména pak stříbrných dolů v Rammelsbergu, k zajištění potřeb svého dvora.⁴⁵⁹

Rozhodujícím rokem, kdy došlo ke konfliktu se saským vévodou, byl rok 1047. V tomto roce měl arcibiskup Adalbert pozvat císaře, vracejícího se z Itálie, do Brém,

---

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 31.

⁴⁵⁷ SCHMEIDLER, Bern (ed). *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum bis 1072*. Op. cit., kniha III, kap. 5, s. 147. Překlad převzat z BRÉMSKÝ, Adam. *Činy biskupů hamburského kostela*. Op. cit., s. 137. V originále: „*Aiuntque Bernardum ducem, cum pro nobilitate ac sapientia suspectum habuerit pontificem, sepe dixisse illum quasi explorátorem positum in has regiones, qui infirma terrae alienigenis et cesari esset proditurus.*“

⁴⁵⁸ ALTHOFF, Gerd. *Die Billunger in der Salierzeit*. In: WEINFURTER, Stefan. *Die Salier und das Reich*. Sigmaringen: Thorbecke, 1991-1992, s. 319.

⁴⁵⁹ RAPP, Francis. *Svatá říše římská národa německého*. Op. cit., s. 75.

aby prověřil věrnost vévodů.⁴⁶⁰ Adam k tomu dále dodává: „*Brzy však, jak se tvrdí, jej, [Jindřicha III.], zaskočily úklady hraběte Thietmara a ochránilo ho jen úsilí našeho arcibiskupa. Proto onoho hraběte císař povolal k soudu, a když se hrabě chtěl očistit soubojem, zabil ho jeho vazal Arnold. Ten byl sám po několika dnech zajat Thietmarovým synem, pověšen za nohy mezi dva psy a tak zahynul. Thietmarova syna pak císař dopadl a odsoudil k věčnému vyhnanství.*“⁴⁶¹

O čem tato historka vypovídá? Předně je na ní zajímavé to, že onen Dětmár nebyl nikdo jiný, nežli bratr Bernharda II., saského vévody. Dále pak je mimořádné zajímavá skutečnost, že Jindřich donutil Dětmárova vlastního vazala, aby se postavil proti svému pánu. Stejně tak je třeba zdůraznit, že společně s úklady švábského a bavorského vévody toto je druhý pokus o Jindřichovo odstranění, které prameny zachycují. Leč možná to nejdůležitější, alespoň z hlediska problematiky zkoumané předkládanou kvalifikační prací, tj. z hlediska pojetí panovnické moci a její reflexe říšskými elitami, je způsob, jakým vyřešil Jindřich III. konflikt s příslušníky jednoho z nejvýznamnějších říšských rodů. Doposud totiž víceméně platilo, byť pochopitelně ne ve všech případech, pakli se rebelující velmož rituálně svému panovníkovi podrobil, vladař projevil mírnost a danému jedinci odpustil. Jistě, v předcházejícím textu bylo naznačeno, že již předchůdci Jindřicha III., např. Jindřich II. v případě svého sporu s Jindřichem ze Schweinfurtu, úplně nerespektovali dané zvyklosti, avšak žádný z nich se neuchýlil v takovémto případě k hrdelnímu trestu. Tím dal Jindřich jasně najevo, že jeho pojetí panovnické moci se značně liší a že již více není ochoten respektovat pravidla hry. Bylo to přitom vůbec poprvé, kdy říšský vladař vynesl rozsudek smrti za zločin proti královskému majestátu, konkrétně za vzporu proti císaři.⁴⁶² O tom, že takovéto jednání značně rozezlilo saský rod netřeba pochybovat.⁴⁶³

---

⁴⁶⁰ SCHMEIDLER, Bern (ed). *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum bis 1072*. Op. cit., kniha III, kap. 8, s. 148. V originále: „*Post haec imperátorem ab Italia revertentem archiepiscopus noster fertur Bremam vocasse [...] ut fidem exploraret ducum.*“

⁴⁶¹ SCHMEIDLER, Bern (ed). *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum bis 1072*. Op. cit., kniha III, kap. VIII, s. 147. Překlad převzat z BRÉMSKÝ, Adam. *Činy biskupů hamburského kostela*. Op. cit., s. 139. V originále: „[...] *ut aiunt, per insidias a Thiedmaro comite circumventus archiepiscopi nostri studio defensus est. Quare idem comes a cesare vocatus in ius, cum se purgare duello mallet, a satellite suo nomine. Arnoldo interfectus est. Qui et ipse non post multos dies a filio Thietmari comprehensus et per tybiam suspensus inter duos canes efflavit, unde et ipse ab imperatore comprehensus et perpetuo est exilio dampnatus.*“

⁴⁶² WEINFURTER, Stefan. *Herrschaftslegitimation und Königsautorität im Wandel: die Salier und ihr Dom zu Speyer*. Op. cit., s. 84.

⁴⁶³ V podrobnostech viz ALTHOFF, Gerd. *Die Billunger in der Salierzeit*. Op. cit., s. 320 an.

Jak bylo tedy demonstrováno výše, Jindřich III. navazoval na své předchůdce, zejména Jindřicha II. a Konráda II., v tom slova smyslu, že se snažil prosadit univerzálně chápané pojetí panovnické moci, kdy říšský vládce je nezpochybnitelným vnitřním i vnějším suverénem, který nakládá se svými vazaly podle své libosti. O jeho snaze vedoucí k oslabení vévodské moci koneckonců svědčí i jeho snaha o získání statků v těch vévodstvích, kde jeho rod nikdy žádné statky nevlastnil, jako např. v Sasku. Konečně dobový pramen, kronika kláštera v Petershausenu, *Casus monasterii Petrishusensis*, k tomu poznamenává, že Sasko bylo pro druhého sálského panovníka hotovou císařskou kuchyní, *coquina imperatoris*.⁴⁶⁴

Obdobně tvrdé a nesmlouvavé stanovisko zaujal k situaci v Lotrinsku, kde v roce 1044 po smrti lotrinského vévody vypukly spory s jeho synem Gottfriedem Bradatým a sálským vladařem. Snahou říšského panovníka bylo, aby zabránil tomu, aby Gottfried držel obě části Lotrinska, tj. horní i dolní vévodství, tak jako jeho otec.⁴⁶⁵ Prameny k tomuto sporu bohužel nepřinášejí více podrobností, avšak zdá se, že Gottfriedovu převzetí obou částí Lotrinska nebyl nakloněn ani jeho otec Gozelo, který si pravděpodobně představoval, že dolní Lotrinsko podrží jeho mladší syn Gozelo II. Z hlediska zkoumané problematiky je přitom mimořádně zajímavé, že Heřman z Reichenau, vyjadřujíc se k vladařským schopnostem Gozela II., zdůrazňuje, že mladší syn lotrinského vévody byl zbabělý a neschopný.⁴⁶⁶ Tímto přitom měl argumentovat jeho starší bratr, alespoň v podání Heřmana z Reichenau, když se pokoušel zajistit pro sebe vládu i v dolním Lotrinsku. Lhostejno zdali k tomu skutečně došlo či nikoliv, rozhodně nelze zpochybnit, že v očích benediktýnského mnicha Heřmana měl tento argument, který vychází z barbarsko-germánského pojmání vlády, jistou váhu. Celý spor mezi Gottfriedem Bradatým a Jindřichem III. vyústil v rozsáhlý válečný konflikt, pročež následně byl Gottfried uvězněn a zbaven vévodské hodnosti.⁴⁶⁷

---

⁴⁶⁴ PERTZ, G. H (ed). Supplementa tomorum I, V, VI, XII. Chronica aevi Suevici. *MGH SS XX*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1868, *Casus monasterii Petrishusensis*, kniha II, kap. 31, s. 645 an., kde *inter alia* stojí: „*Ad hec cum in Saxonia sepe moraretur, eo quod ipsa provincia imperatoris coquina esse perhibetur, coepit tam coniuges quam filias principum constuprare et in huiuscemodi facinoribus modum non habere.*“

⁴⁶⁵ BOSHOFF, Egon. Lothringen, Frankreich und das Reich in der Regierungszeit Heinrichs III. *Rheinische Vierteljahrsblätter*. 1978, č. 42, s. 66.

⁴⁶⁶ PERTZ, G. H (ed). *Annales et chronica aevi salici*. Op. cit., zápis k roku 1044, s. 124, kde *inter alia* stojí: „*Gozzilo dux Lotharingorum moriens, Gozziloni filio, quamvis ignavo, ducatum suum a rege Heinricho promissum relinquere disposuit.*“

⁴⁶⁷ V podrobnostech viz BOSHOFF, Egon. Das Reich in der Krise: Überlegungen zum Regierungsausgang Heinrichs III. Op. cit., s. 265-287.

Výše nastíněný Jindřichův přístup jednoznačně svědčí o jeho pojetí panovnické moci, jakožto instituci nadané nezpochybnitelnou vnitřní i vnější suverenitou. Vůči svým velmožům, kteří projevíli nesouhlas s jeho politikou, vystupoval nesmlouvavě a vévodské úřady chápal jako pouhé nástroje královské moci. V tomto slova smyslu lze proto uvažovat o výkonu jeho vladařské autority jako o důsledné realizaci myšlenky sakrálního, nad ostatní povýšeného panovníka panujícího toliko z vůle Boží.

5. 4 Dílčí závěry

Dílčí analýzy vybraných pramenů jednoznačně prokázaly, že s nástupem Konráda II. na východofranský trůn došlo ke změnám v pojetí panovnické moci a její legitimacy. Konrád totiž prosazoval pojetí panovníka jako transcendentálního a transpersonálního úřadu. V podání Wipona Konrád přirovnává královský úřad k funkci kormidelníka na lodi. Byť nelze zcela jednoznačně rozklíčovat, zdali daná slova Konrád kdy vyslovil, či nikoliv, i z jiných jeho činů lze usuzovat, že jádro skrývající se za líčením Wipona lze Konrádovi II. skutečně přiřít. Dokladem toho je zejména jeho snaha o vybudování císařské hrobky ve Špýru nebo prosazení svého syna za spoluvladaře.

Co se Konrádova obrazu v narativních pramenech týče, tak není zcela jednoznačný. Ty prameny, které jsou spojené s císařským prostředím, jako dílo Wipona, pochopitelně chválily jeho vládu. Na druhou stranu prameny vznikající v proreformním prostředí naopak zdůrazňovaly jeho nevzdělanost. Výkon Konrádovy královské autority, který o vlastních představách východofranského panovníka svědčí možná nejlépe, pak navazoval bezezbytku na politiku Jindřicha II. Jinak řečeno, první sálský vladař sám sebe prezentoval a chápal jako nezpochybnitelného suveréna.

Obraz Konráda II. je mimořádně důležitý a zajímavý i z hlediska vnímání vlády Jindřicha III., neboť celá řada pramenů, která Konrádovu vládu popisuje – v první řadě *Gesta Chuonradi imperatoris* – vznikla až v době panování Jindřicha III. a byla nepochybně dobově podmíněna. Samotnou vládu Jindřicha III. je přitom třeba vnímat ve dvou rovinách. Za první je nutné hledět na jeho obraz v narativních pramenech, kdy zejména velice zajímavý pramen *Liber visionum* vidí v jeho smrti Boží trest. Na druhou stranu ovšem v celé řadě jiných pramenů je naopak panovník líčen jako zpodobnění biblických ctností, jako zástupce Krista, který vládne na zemi ve jménu Boha. V tomto slova smyslu bylo jenom logické, pokud Petr Damiani označoval Jindřicha III. jakožto ochránce církve.⁴⁶⁸

Pokud ovšem z dobových pramenů takto v rámci pojetí panovnické moci doslova číší křesťanské prvky, nebylo nabitelní, že si takovýto panovník nárokoval nejenom vládu nad světskou říší, ale i nad církví? Nebylo jenom logické, že Jindřich jakožto zástupce Všemohoucího na zemi je povolán k tomu, aby obnovil jednotu církve, která měla v roce 1046 dokonce tři hlavy? Zdá se, že sám Jindřich se povolán cítil. Alespoň soudě dle synody, která se konala 20. prosince roku 1046 v Sutri a která byla císařem zinscenovaná tak, aby se papežem s definitivní platností stal Silvestr III.⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ SCHMIDT, Paul Gerhard. Heinrich III. - Das Bild des Herrschers in Literatur seiner Zeit. Op. cit., s. 588.

⁴⁶⁹ RAPP, Francis. *Svatá říše římská národa německého*. Op. cit., s. 77.

Vládu Jindřicha III. je proto možné ve světle výše zmiňovaných pramenů vnímat jako období, kdy byla moc říše na vrcholu, kdy císař byl ochráncem církve připodobňovaným k Caesarovi a Davidovi a kdy ztělesňoval sakrálního panovníka usilujícího o obnovu římské velikosti, *renovatio imperii Romani*.

Druhou rovinou reflexe panování sálského vladaře je jeho vztah k elitám říše, tj. samotná realizace vladařské autority a ideálů s ní spjatých. Pakliže Jindřichovi předchůdci naznačovali cestu a kolíkovali území, sám Jindřich dotáhl jejich snahu téměř do krajnosti a proti svým velmožům vystupoval s nebyvalou razancí. Tímto jeho jednáním je možné dokladovat jeho pojmání panovnické moci jakožto ničím nezpochybnitelnou suverénní moc. Za činy jeho vlády je třeba především spatřovat jednání neotřesitelného Bohem vyvoleného suveréna.

6 Závěr

Závěrem lze říci, že první polovina 11. století znamenala nejvyšší možnou koncentraci světské i duchovní moci v rukou východofranského krále. Z hlediska pojetí panovnické moci a její legitimacy jsou přitom nejzajímavější nástupnické akty, tj. situace přechodu moci z jednoho panovníka na druhého. Obzvláště se pak potřeba důkladně zdůvodnit legitimitu moci objevovala v případech, kdy nastupující panovník nebyl přímým potomkem zemřelého vládce. Proto také byl v rámci analýzy dobových pramenů kladen zvláštní důraz na popis a zdůvodnění nástupnických práv v roce 1002 a 1024.

V případě Jindřicha II. jsou prameny primární důležitosti popisující jeho nástup k moci *Vita Mathildis reginae posterior*, *Vita Heinrici II. imperatoris* a kronika Dětmara z Merseburku. Všechny tyto prameny mají přitom společné jedno – ani jeden z nich nelze označit za pramen nestranný. Tak autoři Adalbold a Dětmar jakožto vysocí říšští preláti byli osobně zainteresováni na vládě Jindřicha II. Adalbold mu vděčil za svůj post utrechtského biskupa. Dětmar zase za obnovení diecéze, kterou nechal zrušit Ota II. Jak jinak nežli pozitivně mohl poté psát merseburský biskup o Jindřichovi II.?

Vita Mathildis reginae posterior je zase textem, který byl určen přímo pro Jindřicha II. Těžko přitom očekávat něco jiného, nežli že účelem tohoto daru bylo především potěšit samotného panovníka. Nabízí se tedy legitimní otázka – co si počít s takovými prameny? Je vůbec možné z nich něco věrohodného vyčíst, když jejich nestrannost je důvodně zpochybňována?

Je i není. Pokud by se totiž na výše uvedené prameny nahlíželo jako na informace směřující k popisu *wie es eigentlich gewesen ist*, potom by takovýto náhled byl mylný. Pakli se ale s nimi pracuje tím způsobem, že se v nich nehledá, pro koho argumentují, ale jaké argumenty považují jednotliví pisatelé z hlediska pojetí panovnické moci za důležité, potom je možné je brát za bernou minci. Jinými slovy řečeno, není zcela jisté, zdali se události popisované prameny staly přesně tak, jak je v nich uvedeno. Na druhou stranu ovšem argumenty, které uvádějí jednotliví autoři ve prospěch Jindřicha II., musely mít jistě v rámci dobového myšlení svoji váhu. V opačném případě si totiž jen těžko lze představit, proč by kolem nich vystavovali pisatelé svoji argumentaci, ba dokonce proč by je vůbec do svých textů zahrnovali a dávali si takovou práci s jejich odůvodněním.

Je přitom velkou otázkou, zdali je možné hovořit např. o pojetí panovnické moci Jindřicha II. a nikoliv o pojetí panovnické moci v období panování Jindřicha II., resp. o pojetí panovnické moci jednotlivých dobových autorů, či zdali je vůbec možné hovořit o nějakém

pojetí. Vskutku zamýšlet se nad otázkou, do jaké míry jsou názory dochované v dobových pramenech názory, které by byly dotčeným panovníkům vlastní, a do jaké míry se jedná o názory samotných autorů, je značně obtížné. Však stejně tak neskutné – ne-li nemožné - je načrtnout tenkou dělicí čáru mezi tím, co se v dobových pramenech skutečně nachází, a tím, co je již pouhým historikovým konstruktem.

V této souvislosti potom nezbyvá nežli znovu připomenout v úvodu již jednou zmiňovaný citát Edwarda Halletta Carr, který k otázce výpovědní hodnoty historického pramene trefně poznamenává, že každý historický pramen, který se nám zachoval, nám ve skutečnosti neřekne víc, než si myslel jeho původce. Tedy co si myslel, že se přihodilo, popř. co si myslel, že se mělo nebo mohlo přihodit, popř. co si přál, aby si jiní mysleli, či snad dokonce to, co si myslel, že si myslí.⁴⁷⁰

V kontextu předkládané kvalifikační práce mohou tyto řádky působit poněkud nepatřičně, neboť vyvolávají legitimní otázku, má-li vůbec nějaký smysl studium středověkých pramenů, když závěry učiněné na jejich základě podléhají takovému stupni relativizace. V této souvislosti je přitom třeba vidět dvě roviny. Pokud by bylo ambicí této práce popsat, jak se věci udály, jistě by takovéto počínání bylo předem odsouzené k neúspěchu. Pokud je ovšem snahou skrytou za řádky tohoto textu pouhé úsilí směřující k odhalení dobových názorů úzkého okruhu osob na jasně vymezený fenomén fungující v rámci definovaného paradigmatu, potom takovéto úsilí nelze *per se* odmítnout.

Jinak řečeno, nelze jednoznačně určit, zdali pojetí panovnické moci zakódované na stránkách středověkých autorů zvolené doby je pojetím jejich vlastním, či pojetím, které by bylo možné bez dalšího přisoudit i vládnoucímu panovníkovi. Na druhou stranu je bezesporu možné tvrdit, že takovéto pojetí není samoúčelné, tj. argumenty a koncepce popisované dobovými prameny se nepochybně těšily ve své době vážnosti.

Jako příklad může v této věci posloužit dobře známá řeč Konráda I., kterou měl dle kronikáře Widukinda pronést říšský panovník těsně před svou smrtí a která byla adresována jeho bratru Eberhardovi. V této souvislosti je třeba vzpomenout, byť o samotném Widukindovi se toho ví pramálo, že je mimo jakoukoliv pochybnost, že jeho dílo vznikalo jako dar pro abatyši Quedlinburského kláštera.⁴⁷¹ Tento klášter byl přitom významným místem panující saské dynastie a jeho abatyší byla dcera Oty I. Matylda. Konečně samotné

---

⁴⁷⁰ CARR, Edward Hallett. *Co je to historie?* Praha: Svoboda, 1967, s. 18.

⁴⁷¹ Viz ALTHOFF, Gerd. Widukind von Corvey: Kronzeuge und Herausforderung. *Frühmittelalterliche Studien*. 1993, č. 27, s. 253-272.

jméno tohoto saského kronikáře odkazuje na stejnojmenného saského vévodu a hrdinu saských válek probíhajících v letech 772 až 804.⁴⁷²

Lze si snad představit, že by právě tento autor za těchto okolností psal něco jiného nežli to, co mělo za svůj prvotní úkol posloužit vládnoucímu saskému rodu? Jinak řečeno, je nadmíru sporné, zdali Konrád I. slavnou řeč, kterou mu saský kronikář vložil do úst, vůbec kdy pronesl. Na druhou stranu jenom stěží lze rozporovat, že *Leitmotivem* této řeči je odkaz na *felicitas* jakožto barbarsko-germánský prvek pojetí panovnické moci, jakožto onu až hrdinskou kvalitu, kterou musel panovník prokázat, aby byl považován za legitimního vládce. Z hlediska předkládané kvalifikační práce však vůbec nezáleží na tom, zdali Widukind znal Konrádova slova, nebo si je prostě vymyslel. Důležité je, že jim kdy přikládal význam.

Stejně tomu tak je i v případě merseburského biskupa Dětmara, kdy je na rozdíl od zmiňovaného Widukinda velkou výhodou skutečnost, že o jeho životě se ví o poznání více a tudíž je možné číst jeho dílo prizmatem svého pisatele. Události z roku 1002 v Dětmarově podání nutně nemusí vystihovat věrně skutečnost, nemusejí být naplněním – v této kvalifikační práci tolikrátě omílané maximy – *wie es eigentlich gewesen ist*, přesto však při studiu panovnické moci a jejího pojetí tvoří hodnotný pramen, o který je možno se opřít.

Ve světle výše uvedených řádků je poté třeba ještě zmínit metodu kritického zkoumání pramenů, resp. vyjádřit se k možnostem a limitům komparace jednotlivých děl. Patří totiž mezi uznávané medievalistické metody ten způsob práce, který porovnává dochovaná díla a na základě toho presumované závěry potvrzuje, či vyvrací. Konečně i tato práce se ve svém úvodu hlásila k zásadě, že bude přezkoumávat každý jednotlivý pramen zvlášť, jakož i všechny prameny v jejich vzájemné souvislosti.

Pokud by se tato metoda, tj. metoda komparace historických pramenů, projevila jako funkční, dozajista by učinila předcházející řádky zbytečnými. Je však funkční? Za předpokladu, že existuje dostatečně široká pramenná základna, kdy jednotlivé prameny vznikaly nezávisle na sobě a v rozdílném společenském prostředí, potom nepochybně je. Ale v situaci, kdy existuje pramen jediný – jak tomu je v případě kroniky Widukinda nebo Dětmara – pochopitelně nemůže být o použití této metody vůbec řeč.

Stejně ovšem nemůže být o použití této metody řeč ani v případě, kdy sice existuje pramenů několik, ale všechny vznikaly v prostředí více či méně provázaném a jednotliví

---

⁴⁷² V podrobnostech k této problematice viz EHLERS, Caspar. *Die Integration Sachsens in das fränkische Reich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007.

autoři díla ostatních dobře znali a navíc z nich i bezostyšně opisovali. A to je přesně situace první poloviny 11. století. Neopsal snad Adalbold některé pasáže svého díla z Dětmara, který zase opisoval z Widukinda? Nepřevzali snad autoři životopisu sv. Matyldy některé pasáže slovo od slova z textu corveyského kronikáře?⁴⁷³ A stejně tak – nevycházel snad při psaní své kroniky Adam Brémský ze zde zmiňovaných prací?⁴⁷⁴

Tedy rozhodně nelze uvažovat o tom, že použití metody komparace by bylo možno vyloučit, popř. alespoň omezit pochybnosti popsané v závěru této kvalifikační práce. Na druhou stranu, a to zde bylo rovněž zmíněno, nelze na základě těchto ambivalentních závěrů dojít k hyperkritickému odmítání jakýchkoliv soudů učiněných na základě analýzy dobových pramenů. Takováto cesta by totiž byla přinejmenším stejně zhoubná jako cesta směřující k nekritické adoraci a automatickému přijímání.

Konečně s vědomím výše řečeného je třeba se ptát, jaké závěry lze učinit ve vztahu k předmětu předkládané kvalifikační práce. Pokud byla v samotném úvodu k této kvalifikační práci zmiňována teze, že období panování Jindřicha II. a Jindřicha III. je možné vnímat jako dobu, kdy rozsah panovnické moci dosáhl svého vrcholu, je třeba ovšem také tuto tezi konfrontovat se závěry, které vyplynuly z analýzy dobových pramenů.

Píše-li se o konceptu panovnické moci, je třeba si uvědomit, proč vůbec zde byla potřeba tohoto konceptu, tj. odkud se brala potřeba se vymezit a vůči komu se vymezit. Odpověď na tuto otázku nám dává částečně právem slavná opovážlivá odpověď jednoho hraběte králi, který se na něj obořil, kdože ho učinil hrabětem: „*Kdo tebe udělal králem?*“⁴⁷⁵ Vskutku pojetí panovnické moci a její potřebu legitimizace je nutné vidět v kontextu dobové společnosti. V rámci východofranské říše byl tento kontext dán zápasem mezi králem a jeho velmoži. Když v roce 911 zemřel Ludvík Dítě a na jeho místo nastoupil Konrád I., opíral se při svém zvolení tento velmož z Frank zejména o tři legitimizační prvky – o volbu, která proběhla ve Forchheimu, a o své příbuzenské vztahy s předchozí dynastií. Důležitou roli v jeho případě hrálo i pomazání.⁴⁷⁶ Ačkoliv vyšel z vrstvy velmožské, pročez ostatní velmožové vnímali do značné míry jeho postavení jako *primus inter pares*, on sám se snažil o povznesení panovnické moci. Výrazem toho byla zejména synoda v Hohenaltheimu.⁴⁷⁷

---

⁴⁷³ K Dětmarovi viz: DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Op. cit., s. 5 an. K životopisu sv. Matyldy viz SCHÜTTE, Bernd. *Untersuchungen zu den Lebensbeschreibungen der Königin Mathilde*. Op. cit., s. 11.

⁴⁷⁴ BRÉMSKÝ, Adam. Činy biskupů hamburského kostela. Op. cit., s. 15 an.

⁴⁷⁵ RAPP, Francis. Svatá říše římská národa německého. Op. cit., s. 88.

⁴⁷⁶ BOSHOFF, Egon. *Königtum und Königsherrschaft im 10. und 11. Jahrhundert*. Op. cit., s. 3 an.

⁴⁷⁷ V podrobnostech viz HELLMANN, Manfred. Die Synode von Hohenaltheim. *Historisches Jahrbuch*. 1953, 73, s. 127 – 142.

Jeho následovník Jindřich I. naproti tomu pochopil roli, která mu byla přisouzena v konfrontaci s elitami říše, a rezignoval na snahy o vyvýšení. Přijal tedy svoji roli a spokojil se s postavením prvního mezi rovnými.⁴⁷⁸ Mohlo však toto postavení uspokojit i jeho následovníky z rodu Liudolfingů? Mohl tento *status quo* vydržet navěky?

Co se týče mocenského systému, který ve východofranské říši existoval, významný francouzský medievalista, specialista na karolinské období a autor knihy *Couronnement Impérial de Charlemagne*⁴⁷⁹ Robert Folz ve své stati *Le régime monocratique en Allemagne* k situaci ve východofranské říši poznamenává: „[...] *spíše nežli o monokracii, pokud se uvažuje o Německu, je možné mluvit o systému aristokratickém, kdy monarcha byl pouhým předsedajícím.*“⁴⁸⁰

Vpravdě podíl předních velmožů na každodenní vládě byl značný. Důležitá rozhodnutí panovníka byla totiž přijímána na dvorních sněmech, kdy se před králem shromažďovali nejen příslušníci dvora, ale i ostatní velmožové. V rámci těchto akcí, německou historiografií označovaných jako *Hoftag*, šlo o to, aby se velmožové mohli vyslovovat k závažným otázkám, které vyvstávaly v souvislosti s děním v říši. Přední velmožové totiž, společně s panovníkem sdíleli odpovědnost za výkon práva, neboť představovali v dobových představách lid, a tudíž i v jistém slova smyslu dozírali nad bezchybným plněním tohoto panovníkova úkolu spočívajícího v ochraně práva.⁴⁸¹

Postavení předních velmožů, vévodů jednotlivých kmenů, proto bylo dvojaké. Byli stejnou měrou představiteli lidu před králem jako představiteli krále před tváří lidu. Netřeba zdůrazňovat, že jednotliví panovníci se snažili posilovat zejména druhou zmíněnou funkci. Jinak řečeno, přední říšští velmožové tvořili významné mocenské centrum, které se pochopitelně vymezovalo vůči králi a vůči kterému se vymezoval i král. Čím byla existence takového mocenského centra dána? Zejména nedostatečnými mocenskými prostředky, které měl východofranský panovník ve svých rukou.

Stačí pouhý pohled na mapu východofranské říše první poloviny 11. století, aby si člověk uvědomil, jak nesmírně obtížný úkol stál před každým jejím panovníkem. Geografické rozmanitosti ohromného území a různorodosti etnik, která je obývala,

---

⁴⁷⁸ V BEUMANN, Helmut. Die sakrale Legitimierung des Herrschers im Denken der ottonischen Zeit. Op. cit., s. 148 an.

⁴⁷⁹ FOLZ, Robert. *Le Couronnement impérial de Charlemagne*. Paris: Gallimard, 1964.

⁴⁸⁰ FOLZ, Robert. Le régime monocratique en Allemagne. In: *La monocratie*. Bruxelles: Éditions de la Librairie encyclopédique, 1969, s. 241. Překlad Petr Navrátil. V originále: [...] *beaucoup plus que de monocratie, il faudrait parler, en ce qui concerne l'Allemagne, de régime aristocratique à présidence monarchique.*

⁴⁸¹ RAPP, Francis. Svatá říše římská národa německého. Op. cit., s. 89.

přítom odpovídala celá řada nejrůznějších ekonomických a sociálních problémů a tendencí.⁴⁸² Říše nedisponovala žádným středem. Panovníci sice upřednostňovali a zahrnovali svou přízní některá města, ale nezřizovali v nich své trvalé sídlo. Za svého života pohlíželi východofranští vladaři na města jen jako na místa, kde se zastavovali během svých neustálých cest po říši. Tyto cesty, které je možno do značné míry rekonstruovat na základě kronik a datovacích formulí listin, ukazují, že se panovníci neustále ubírali z jednoho místa na druhé. Leč některé části říše pochopitelně navštěvovali častěji nežli ostatní. Zejména Bavorsko a Švábsko patřily mezi kraje, které se nemohly příliš často těšit z panovnickovy přítomnosti. V této souvislosti je nutné zmínit jiný výrok Roberta Folze, který popsal poměry ve východofranské říši tak, že *stát existoval reálně jen tam, kde se nacházel král*.⁴⁸³ Touto optikou nahlíženo, pokud se přijme teze Maxe Webera zmiňovaná v kapitole třetí této práce, že stát je takové lidské společenství, které si na vymezeném území s úspěchem nárokuje monopol fyzické moci, nebyly jižní vévodství v jistém slova smyslu součástí východofranské říše o nic více, nežli neklidné italské oblasti, ba dokonce samotný Řím.

I když podle dobových představ bylo jednou ze základních povinností panovníka dohlížet na výkon spravedlnosti – jak například dokládají v této práci citované příběhy Wipona a Otloha – žádný nejvyšší soudní dvůr k dispozici neměl. Soudní jednání se vedla v podstatě ústně a rozhodující byla role zvykového práva. Panovník proto nevyhlašoval zákony *stricto sensu*.⁴⁸⁴

Činy posledního saského panovníka a prvních sálských vladařů je proto třeba číst zejména v tomto kontextu. Analýza výkonu jejich panovnické autority jistě svědčí o tom, že se snažili prosazovat panovnickou koncepci nikoliv jako prvního mezi rovnými, ale jako nezpochybnitelného vnitřního a vnějšího suveréna. Při svém snažení zaujímali čím dál tím tvrdší postoj vůči říšským velmožům. V rozporu s tradicemi zabavovali jejich majetky a dokonce se uchýlovali – tak jak bylo ukázáno na vztahu Jindřicha III. a saských Billungů – k hrdelním trestům. Na uprázdněná vévodská místa dosazovali úmyslně velmože, kteří nebyli s daným vévodstvím spjati, a tudíž podle předpokladů pro ně mělo být mnohem obtížnější, ne-li dokonce nemožné, splynout s tamějším prostředím. Tento předpoklad se ovšem ukázal jako mylný.

---

⁴⁸² V podrobnostech viz SCHULZE, Hans. *Die Hegemoniales Kaisertum*. Berlin: Siedler, 1991, s. 18 an.

⁴⁸³ FOLZ, Robert. Le régime monarchique en Allemagne. Op. cit., s. 302. Předklad Petr Navrátil. V originále: *S'il est exact que le roi à lui seul incarne longtemps l'Etat on pourrait dire aussi que l'Etat n'existait réellement que là où se trouvait le roi*.

⁴⁸⁴ RAPP, Francis. Svatá říše římská národa německého. Op. cit., s. 94.

Naopak zvýšený tlak panovníků na šlechtu nevedl ve svém důsledku k posílení panovnické moci, nýbrž k jejímu oslabení. Říšští velmožové již více nebyli *Klasse an sich*, nýbrž *Klasse für sich*.⁴⁸⁵ Právě v první polovině 11. století si začínají jednotliví velmožové systematicky budovat svá mocenská centra a hrady a začínají argumentovat tím, že na jejich bedrech leží říše, neboť oni jsou přece sloupy, na kterých říše stojí. Odrazem tohoto vzrůstajícího sebevědomí je skutečnost, že i přes svoji nezpochybnitelnou autoritu musel Jindřich III. při své snaze o uznání Jindřicha IV. za spoluvládce a následníka souhlasit s bezprecedentním požadavkem velmožů, kteří si nárokovali právo zrušit svoji volbu, pokud čtyřleté dítě neprojeví v budoucnosti schopnosti nezbytné k převzetí trůnu, tj. *si rector iustus futurus esset*.⁴⁸⁶ O vzrůstajícím sebevědomí říšských velmožů konečně svědčí i volba Rudolfa z Rheinefeldu za vzdorokrále, v období které Francis Rapp trefně nazývá jako období zápasu o sakrální monarchii,⁴⁸⁷ a to navzdory nejen vůli Jindřicha IV., ale i papeže.⁴⁸⁸

Leč výše nastíněný problém je jenom jednou stranou mince. Je tou stranou mince, která potvrzuje výchozí tezi předkládané kvalifikační práce, která skutečně svědčí o růstu panovnické moci ve východofranské říši a kterou je možné rekonstruovat na základě analýzy výkonu autority jednotlivými vladaři. Krom toho je však druhou stranou mince reflexe této situace v dobových pramenech narativního charakteru, tj. ideologická rovina předestřeného zápasu.

Narativními prameny primární důležitosti pro zkoumané období první poloviny 11. století jsou *Chronicon* Dětmara z Merseburku, *Vita Mathildis reginae posterior*, *Vita Heinrici II. imperatoris*, *Gesta Chuonradi imperatoris*, dílo Adama Brémského, *Tetralogus Heinrici* a *Liber visionum* bavorského mnicha Otloha. Koncepti panovnické moci, která prosvítá z těchto pramenů, nelze bez dalšího přisuzovat samotným vladařům, byť mnohdy byla zkoumaná díla přímo darem určeným pro ně. Co se společných prvků týče, není pochyb o tom, že ve všech těchto dílech je možno vystopovat odkazy na římské dědictví, stejně jako střípky tradice barbarsko-germánského myšlení jakož i myšlení křesťanského. Zároveň je ovšem možno vysledovat jistou změnu v myšlení, ke kterému docházelo v průběhu celé první poloviny 11. století. A tak zatímco Jindřich II. je prezentován v díle

---

⁴⁸⁵ MARX, Karl. Das Elend der Philosophie. In: *Marx-Engels-Werke*. Dietz Verlag: Berlin, 1972, s. 180, kde stojí: „*In dem Kampf [...] findet sich diese Masse zusammen, konstituiert sie sich als Klasse für sich selbst. Die Interessen, welche sie verteidigt, werden Klasseninteressen. Aber der Kampf von Klasse gegen Klasse ist ein politischer Kampf.*“

⁴⁸⁶ PERTZ, G. H (ed). *Anales et chronica aevi salici*. Op. cit., zápis k roku 1053, s. 133.

⁴⁸⁷ RAPP, Francis. *Svatá říše římská národa německého*. Op. cit., s. 109 an.

⁴⁸⁸ SCHULZE, Hans. *Die Hegemoniales Kaisertum*. Op. cit., s. 436 an.

merseburského biskupa jakožto dokonalý prototyp sakrálního panovníka, který byl k vládě povolán samotným Bohem, ve Wiponově práci je již osoba sakrálního panovníka jednoznačně spojována s povinnostmi a právy, jejichž naplňování rozhoduje o hodnocení takového vladaře. Výkon spravedlnosti a pomoc sirotkům a vdovám má přednost dokonce před samotnou korunovací. Tuto myšlenku pak dotahuje do všech důsledků bavorský mnich Otloh, když právě v porušování Bohem mu přikázaných povinností vidí Otloh příčinu Jindřichovy smrti. Kruh se uzavírá. Znamená však omezení panovníka ve smyslu přezkumu dodržování jeho povinností návrat ke germánské královské tradici? Je snad možné z hlediska legitimacy připodobnit nárok velmožů uplatňovaný při volbě Jindřicha IV. za spoluvládce k nárokům, které uplatňovali kmenoví příslušníci vůči svým králům typu *reiks*?

Domnívám se, že nikoliv. Spíše je třeba spojovat tuto změnu v nahlížení na panovnickou moc se změnou, která probíhala v celé církvi, totiž s církevními reformami. Všichni autoři výše zmíněných textů totiž byli více či méně spjati s církevním prostředím a tudíž byli na reformách osobně zainteresováni. Přitom je třeba si uvědomit, že pokud Dětmar bezmezně obdivoval a podporoval Jindřicha II., přispíval tak – alespoň v ideologické rovině – nejen k posílení jeho postavení, ale i k oslabení postavení církve. Pokud tedy Jindřich III. dosazoval biskupy dle své libosti, pokud byl schopen zinscenovat synodu v Sutri a fakticky tím určit, kdo bude příštím papežem, potom ovšem mu to umožňovala nejen aktuální mocenská situace, ale i ideologické zdůvodnění, na jehož vytvoření se paradoxně podílela skrze držitele svých úřadů církev sama.

Na druhou stranu představa Bohem vyvoleného a jenom Bohu podléhajícího krále musela být značné části církevních kruhů dosti vzdálená. Proto se logicky emancipující církev snažila negovat exkluzivitu panovníka a zařadit ho opět p bok laiků, což vyústilo v kritiku panovníka a v zápas o sakrální monarchii. Na konci tohoto zápasu, i když zůstalo postavení panovníka v rámci středověké společnosti nadále privilegované, nebylo už možné hovořit o nezpochybnitelném posvátném králi. Právě naopak každé jednání panovníka bylo třeba poměřovat plněním jeho povinností a v případě, kdyby byla jeho vláda vnímaná jako nespravedlivá, mohla vůle lidu – v dobových představách vedená vůlí Boží – přistoupit k panovnickově nápravě.

7 Seznam literatury

7.1 Prameny

1. ARNOLD OD SV. JIMRAMA. In: PERTZ, Georg Heinrich (ed). *MGM SS IV*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1843, s. 543-574.
2. BRÉMSKÝ, Adam. *Činy biskupů hamburského kostela*. Praha: Argo, 2009.
3. BRESSLAU, Harry (ed). Die Urkunden Heinrichs II. und Arduins. *MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae III*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1900-1903.
4. BRESSLAU, Harry (ed). Die Urkunden Konrads II. *MGH Diplomata*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1909.
5. BRESSLAU, Harry (ed). Die Werke Wipos. *MGH SS rer. Germ*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1915.
6. DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Praha: Argo, 2008.
7. LAPPENBERG, Johann Martin (ed). *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*. *MGH Scriptores VII*. Hannover, 1846.
8. LAPPENBERG, Johann Martin. Thietmari Chronicon a 919-1018. PERTZ, Heinrich (ed.). *Annales, chronica et historiae aevi Saxonici (MGH Scriptores)*. Hannover, 1839.
9. MANITIUS, Karl (ed). *MGH Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters* 2. Weimar: Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1958.
10. MIGNE, Jacques Paul (ed). *Patrologia latina CXLVI*. 1853.
11. OEFELE, Edmundus von (ed). *Annales Althenses maiores*. *MGH SS rer. Germ*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1891.
12. PERTZ, G. H (ed). *Annales et chronica aevi salici*. *MGH SS V*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1844.
13. PERTZ, G. H (ed). *Annales Quedlinburgenses*. *MGH SS III*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1839.
14. PERTZ, G. H (ed). *Historiarum libri quinque ab anno incarnationis DCCCC usque ad annum MXLIV*. *MGH Scriptores in Folio*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1846.
15. PERTZ, G. H (ed). *Chronicon Novaliciense*. *MGH SS rer. Germ*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1846.
16. PERTZ, G. H (ed). *Supplementa tomorum I, V, VI, XII. Chronica aevi Suevici*. *MGH SS XX*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1868.

17. PERTZ, G. H (ed). Vita Godehardi episcopi hildenesheimensis prior. *MGH SSXI*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1854.
18. PERTZ, G. H (ed). Vita Heinrici II. Imperatoris. *MGH SS III*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1841.
19. REICHANU, Hermann von. Herimanni Augiensis chronicon. In: PERTZ, Georg Heinrich. *MGH Scriptorum (in Folio) 5: Annales et chronica aevi Salici*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1844, 67–133.
20. SICKEL, Theodor von (ed). *Die Urkunden Ottos III*. Berlin: Weidmann, 1983.
21. SCHMALE, Franz Josef (ed). *Die Briefe des Abtes Bern von Reichenau*. Stuttgart, 1961.
22. SCHMEIDLER, Bern (ed). Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum bis 1072. *MGH SS rer. Germ. II*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1917.
23. SCHWIND, Ernst von. Lex Baiwariorum. *MGH Leges nationum Germanicarum 5, 2*. Hannover: Hahn, 1997.
24. STRECKER, Karl (ed). Die Tegernseer Briefsammlung. *MGH epistolae selectae III*. Berlin: Weidmann, 1925.
25. TRILLITZSCH, Winfried (ed). *Ecbasis cuiusdam captivi per tropologiam: Die Flucht eines Gefangenen, tropologisch. Text und Übersetzung*. Leipzig, 1964.
26. VOGEL, Cyrille a Reinard ELZE (ed). *Le pontifical romano-germanique du dixième siècle: Le Texte I*. Città del Vaticano: Biblioteca apostolica vaticana, 1963.
27. WAITZ, Georg (ed). Annales Hildesheimenses. *MGH SS rer Germ*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1878.
28. WAITZ, Georg (ed). Supplementa tomorum I-XII, pars II. *MGH SS 14*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1883.
29. WEILAND, Ludwig (ed). Constitutiones et acta publica imperatorum et regum I. *MGH Leges*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1893.

7. 2 Monografie

1. ALTHOFF, Gerd. *Amicitiae und Pacta: Bündnis, Einung, Politik und Gebetsgedenken im beginnenden 10. Jahrhundert*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1992.
2. ALTHOFF, Gerd a Hagen KELLER. *Spätantike bis zum Ende des Mittelalters: Die Zeit der späten Karolinger und der Ottonen. Krisen und Konsolidierungen 888–1024*. Stuttgart: Klett-Cotta, 2008.
3. ALTHOFF, Gerd. *Spielregeln der Politik im Mittelalter: Kommunikation in Frieden*. Darmstadt: Primus, 1997.
4. BENEŠ, Zdeněk. *Historický text a historická skutečnost*. Praha: Karolinum, 1993.
5. BÍLÝ, Jiří. *Trojí lid*. Praha: Libri, 2000.
6. BLOCH, Marc. *Feudální společnost*. Praha: Argo, 2010.
7. BLOCH, Marc. *Králové divotvůrci*. Praha: Argo, 2004.
8. BLUME, Dieter. *Bern von Reichenau (1008-1048): Abt, Gelehrter, Biograph: ein Lebensbild mit Werkverzeichnis sowie Edition und Übersetzung von Berns Vita S. Uodalrici*. Ostfildern: Thorbecke Verlag, 2008.
9. BOGUSZAK, Jiří. ČAPEK, Jiří. GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. Praha: ASPI, 2004.
10. BOSHOFF, Egon. *Die Salier*. 5. vyd. Stuttgart: Kohlhammer, 2008.
11. BOSHOFF, Egon. *Königtum und Königsherrschaft im 10. und 11. Jahrhundert*. München: Oldenbourg, 1993.
12. BRESSLAU, Harry. *Jahrbüher des deutschen Reiches unter Heinrich II*. Leipzig: Duncker & Humbolt 1862, 1864, 1875.
13. BRESSLAU, Harry. *Jahrbücher des deutschen Reiches unter Konrad II*. Leipzig: Duncker & Humbolt, 1879.
14. BRÜHL, Carlrichard. *Die Anfänge der deutschen Geschichte*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1972.
15. CARR, Edward Hallet. *Co je to historie?* Praha: Svoboda, 1967.
16. DEHIO, Georg Gottfried. *Geschichte des Erzbistums Hamburg-Bremen bis zum Ausgang der Mission*. Berlin, 1877.
17. DUBY, Georges. *Tři rády*. Praha: Argo, 2008.
18. DRŠKA, Václav. *Divisiones Regni Francorum: královská moc a říšské elity franské říše do vzniku císařství*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2010.

19. DRŠKA, Václav. PICKOVÁ, Dana. *Dějiny středověké Evropy*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2004
20. ECK, Werner. *Augustus a jeho doba*. Praha: Vyšehrad, 2004.
21. EHLERS, Caspar. *Die Integration Sachsens in das fränkische Reich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007.
22. EHLERS, Joachim. *Grablege und Bestattungsbrauch der deutschen Könige im Früh- und Hochmittelalter*. Göttingen: Erich Goltze, 1990.
23. ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Praha: Oikoymenh, 2006.
24. ERKENS, Franz-Reiner. *Herrschersakralität im Mittelalter: von den Anfängen bis zum Investiturstreit*. Stuttgart: Kohlhammer, 2006.
25. FAUSSNER, Hans Constantin. *Königliches Designationsrecht und herzogliches Geblütsrecht: zum Königtum und Herzogtum in Baiern im Hochmittelalter*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1984.
26. FISHWICK, Duncan. *The Imperial Cult in the Latin West: Studies in the Ruler Cult of the Western Provinces of the Roman Empire*. Leiden: Brill, 2002.
27. FOLZ, Robert. *Le Couronnement impérial de Charlemagne*. Paris: Gallimard, 1964.
28. FRIED, Johannes. *Der Weg in die Geschichte. Die Ursprünge Deutschlands Bis 1024*. Berlin: Propyläen Verlag.
29. FUHRMANN, Horst. *Deutsche geschichte im hohen mittelalter: Von der Mitte des 11. bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1978.
30. GIESEBRECHT, Wilhelm von. *Geschichte der deutschen Kaiserzeit: Bd. 2 Blüte des Kaiserthums*. Braunschweig: Schwetschke, 1863.
31. GÖRICH, Knut. *Otto III. Romanus Saxonicus et Italicus: Kaiserliche Rompolitik und sächsische Historiographie*. Sigmaringen: Thorbecke, 1995.
32. GRADEL, Ittai. *Emperor worship and Roman religion*. Oxford: Clarendon Press, 2002.
33. GRONBECH, Wilhelm Peter. *Kultur und Religionen der Germanen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961.
34. GWATKIN, H. M. et al (ed). *The Cambridge Medieval History (Volume III)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1964.
35. HAUCK, Albert. *Kirchengeschichte Deutschlands*. 6. vyd. 3 sv. Berlin: Akademie Verlag, 1952.
36. HEER, Friedrich. *Evropské duchovní dějiny*. Praha: Vyšehrad, 2000.

37. HOFFMANN, Hartmut. *Mönchskönig und rex idiota. Studien zur Kirchenpolitik Heinrichs II. und Konrads II.* Hannover: Hahn, 1993.
38. CHANEY, William Albert. *The cult of kingship in Anglo-Saxon England: the transition from paganism to Christianity.* Manchester: Manchester U.P, 1970.
39. JELLINEK, Georg. *Všeobecná státovéda.* Praha: J. Leichter, 1906.
40. KANT, Immanuel. *Kritik der praktischen Vernunft.* Hamburg: Meiner, 2003.
41. KANTOROWICZ, Ernst Hartwig. *The King's Two Bodies: a study in Medieval political theology.* Princeton: Princeton university press, 1957.
42. KEHR, Paul. *Vier Kapitel aus der Geschichte Kaiser Heinrichs III.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1969.
43. KINCL, Jaromír. *Římské právo.* Praha: C. H. Beck, 1995.
44. LADNER, Gerhart. *Theologie und Politik vor dem Investiturstreit: Abendmahlstreit, Kirchenreform, Cluni und Heinrich III.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1968.
45. MANITIUS, Max. *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters.* München: C. H. Beck, 1923.
46. MYERS, Henry A. *Medieval kingship.* Chicago: Nelson-Hall, 1982.
47. OTTO, Rudolf. *Posvátno: iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě.* Praha: Vyšehrad, 1998.
48. PIEPER, Josef. *Was heißt sakral?* Stuttgart: Schwabenverlag, 1988.
49. POST, Gaines. *Studies in medieval legal thought.* Princeton : Princeton University Press, 1964.
50. PŘIBÁŇ, Jiří. *Suverenita, právo a legitimita v kontextu moderní filosofie a sociologie práva.* Praha: Karolinum, 1997.
51. RAPP, Francis. *Svatá říše římská národa německého.* Praha: Paseka, 2007.
52. ROUX, Jean-Paul. *Král.* Praha: Argo, 2010
53. SEIBT, Ferdinand. *Lesk a bída středověku.* Praha: Mláda fronta, 2000.
54. SCHIEFFER, Theodor. *Die deutsche Kaiserzeit (900-1250).* Frankfurt am Main: Verlag Ullstein, 1973.
55. SCHRAMM, Percy Ernest. *Kaiser, Könige und Päpste: Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters.* Stuttgart: Hiersemann, 1969.
56. SCHRAMM, Percy Ernest. *Kaiser, Rom und Renovatio: Studien und Texte zur Geschichte des römischen Erneuerungsgedankens vom Ende des karolingischen Reiches bis zum Investiturstreit.* Leipzig: Tübner, 1929.

57. SCHULZE, Hans. *Die Hegemoniales Kaisertum*. Berlin: Siedler, 1991.
58. SCHÜTTE, Bernd. *Untersuchungen zu den Lebensbeschreibungen der Königin Mathilde*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1994.
59. STAATS, Reinhart. *Die Reichskrone: Geschichte und Bedeutung eines europäischen Symbols*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1991.
60. STRACHEY, Lytton. *Eminent Victorians*. New York: Modern Library, 1999.
61. STREICH, Gerhard. *Burg und Kirche während des deutschen Mittelalters: Untersuchungen zur Sakraltopographie von Pfalzen, Burgen und Herrnsitzen*. Sigmaringen: Thorbecke, 1984.
62. SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium: říšská církev na přelomu prvního a druhého tisíciletí*. Praha: FF UK, 2011.
63. TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha: Paseka, 1999.
64. WEBER, Max. *Metodologie, sociologie, politika*. Praha: OIKOYMENH, 1998.
65. WEINFURTER, Stefan. *Canossa: die Entzauberung der Welt*. München: C. H. Beck, 2006.
66. WEINFURTER, Stefan. *Das Jahrhundert der Salier*. Ostfildern: J. Thorbecke, 2004.
67. WEINFURTER, Stefan. *Heinrich II. Herrscher am Ende der Zeiten*. Regensburg: Pustet, 1999.
68. WOLFRAM, Herwig. *Konrad II. 990–1039. Kaiser dreier Reiche*. München: C. H. Beck, 2000.
69. ZIOLKOWSKI, Jan. *Talking animals: medieval Latin beast poetry, 750-1150*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1993.

7.3 Články

1. ALTHOFF, Gerd. Die Billunger in der Salierzeit. In: WEINFURTER, Stefan. *Die Salier und das Reich*. Sigmaringen: Thorbecke, 1991-1992, s. 309–329.
2. ALTHOFF, Gerd. Otto III. und Heinrich II. in Konflikten. In: SCHEINDMÜLLER, Bernd a Stefan WEINFURTER. *Otto III. - Heinrich II.: eine Wende?*. Sigmaringen: Thorbecke, 1997, s. 77-94.
3. ALTHOFF, Gerd. The Variability of Rituals in the Middle Ages. In: ALTHOFF, Gerd, Johannes FRIED a Patrick J. GEARY. *Medieval Concepts of the Past: Ritual, Memory, Historiography*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 71-88.
4. ALTHOFF, Gerd. Widukind von Corvey: Kronzeuge und Herausforderung. *Frühmittelalterliche Studien*. 1993, č. 27, s. 253-272.
5. ARCE, Javier. Imperial funerals in the later Roman empire: change and continuity. In: THEUWS, Frans. *Rituals of power: from late antiquity to the early Middle Ages*. Boston: Brill Publishers, 2000, s. 115-130.
6. BOSHOFF, Egon. Das Reich in der Krise: Überlegungen zum Regierungsausgang Heinrichs III. *Historische Zeitschrift*. 1979, č. 228, s. 265-287.
7. BOSHOFF, Egon. Lothringen, Frankreich und das Reich in der Regierungszeit Heinrichs III. *Rheinische Vierteljahrsblätter*. 1978, č. 42, 63–127.
8. DRŠKA, Václav a Drahomír SUCHÁNEK. Autoritativní jednání středověkých vládců. In: BUDIL, Ivo a Tereza ZÍKOVÁ. *Totalitarismus III: Totalita, autorita, moc v proměnách času a prostoru*. Praha: Dryada, 2007, s. 20-31.
9. DRŠKA, Václav. Idea universalismu – osud Svaté říše římské. *Historický obzor*. 1992, 12, s. 338-346.
10. DRŠKA, Václav. Franská říše na rozcestí: vzestup Karlovců. *Historický obzor*. 2000, 1/2, s. 15-18.
11. DRŠKA, Václav. Na cestě k nové Evropě I: Germáni – dědicové odkazu či nositelé nového poslání. *Historický obzor*. 1991, 2, s. 8-12.
12. DRŠKA, Václav. Na cestě k nové Evropě II: Frankové. *Historický obzor*. 1991, 2, s. 52-57.
13. DRŠKA, Václav. Pipinovo království. *Historický obzor*. 2000, 5/6, s. 106-108.
14. DRŠKA, Václav. "Reges criniti?": Význam královské moci Meroveovců v představách franské kroniky Řehoře z Tours. In: BOBKOVÁ, Lenka; HOLÁ, Mlada. *Lesk královského majestátu ve středověku*. Praha: Paseka, 2005. s. 309-318.

15. DRŠKA, Václav. Verdunské dělení a franská tradice. *Historický obzor*. 1996, č. I-II, s. 5-13.
16. DRŠKA, Václav. Vznik národních monarchií v západní Evropě: Svatá říše. *Historický obzor*. 1990, 1, s. 154-157.
17. DÜRING, Wilhelm. Der theologische Ausgangspunkt der mittelalterlichen liturgischen Auffassung vom Herrscher als Vicarius Dei. *Historisches Jahrbuch*. 1958, č. 77, s. 174-187.
18. EWIG, Eugen. Troja und die Franken. *Rheinische Vierteljahrsblätter*. 1998, č. 62, s. 1-16.
19. FOLZ, Robert. Le régime monarchique en Allemagne. In: *La monarchie*. Bruxelles: Éditions de la Librairie encyclopédique, 1969, s. 241-328.
20. HEIDRICH, Ingrid. Die Absetzung Herzog Adalberos von Kärnten durch Kaiser Konrad II. 1035. *Historisches Jahrbuch*. 1971, č. 91, 70-94.
21. HEHL, Ernst-Dieter. Herrscher, Kirche und Kirchenrecht im spätottonischen Reich. In: SCHEINDMÜLLER, Bernd a Stefan WEINFURTER. *Otto III. - Heinrich II.: eine Wende?*. Sigmaringen: Thorbecke, 1997, s. 169-203.
22. HELLMANN, Manfred. Die Synode von Hohenaltheim. *Historisches Jahrbuch*. 1953, 73, s. 127 - 142.
23. HOFFMANN, Hartmut. Eigendiktat in den Urkunden Ottos III. und Heinrichs II. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*. 1988, č. 44, s. 390-423.
24. HOLLÄNDER, Pavel. Soumrak moderního státu. *Právník*. 2013, roč. 152, č. 1, s. 1-28.
25. KELLER, Hagen. Reichsstruktur und Herrschaftsauffassung in ottonisch-frühsalischer Zeit. *Frühmittelalterliche Studien* 16, s. 74-128.
26. KIENAST, Walter. Germanische Treue und „Königsheil“. *Historische Zeitschrift*. 1978, 227, s. 265-324.
27. KLEWITZ, Hans-Walter. Germanisches Erbe im fränkischen und deutschen Königtum. *Die Welt als Geschichte*. 1941, s. 201-216.
28. MARX, Karl. Das Elend der Philosophie. In: *Marx-Engels-Werke*. Dietz Verlag: Berlin, 1972, s. 63-182.
29. PATZOLD, Steffen. Königserhebungen zwischen Erbrecht und Wahlrecht?: Thronfolge und Rechtsmentalität um das Jahr 1000. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*. 2002, č. 58, s. 480-484.

30. PRICE, Simon. From noble funerals to divine cult: the consecration of Roman Emperors. In: CANNADINE a Simon PRICE. *Rituals of Royalty: Power and Ceremonial in Traditional Societies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, 56 an.
31. PRINZ, Fridrich. Kaiser Heinrich III. seine widersprüchliche Beurteilung und deren Gründe. *Historische Zeitschrift*. 1988, č. 246, s. 529-548.
32. POST, Gaines. Ratio publicae utilitatis, ratio status und „Staatsräson“ (1100 – 1300). *Die Welt als Geschichte*, 1961, 21, s. 8-194.
33. RÖRIG, Fritz. Geblütsrecht und freie Wahl in ihrer Auswirkung auf die deutsche Geschichte. In: HLAWITSCHKA, Eduard. *Königswahl und Thronfolge in Ottonish-Frühdeutscher Zeit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1971, s. 71-147.
34. SCHALLER, Hans Martin. Der Heilige Tag als Termin mittelalterlicher Staatsakte. *Deutsches Archiv*. 1974, č. 30, s. 1-24.
35. SCHIEFFER, Theodor. Heinrich II. und Konrad II.: Die Umprägung des Geschichtsbildes durch die Kirchenreform des 11. Jahrhunderts. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*. 1951, č. 8, s. 384-437.
36. SCHMIDT, Paul Gerhard. Heinrich III. - Das Bild des Herrschers in Literatur seiner Zeit. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*. 1983, č. 39, s. 582-590.
37. SCHNEIDER, Reinhard. Das Königtum als Integrationsfaktor im Reich. In: EHLERS, Joachim. *Ansätze und Diskontinuität deutscher Nationsbildung im Mittelalter*. Sigmaringen, 1988, s. 59-82.
38. SCHULZE, Hans Kurt. Königsherrschaft und Königsmythos: Herrscher und Volk im politischen Denken des Hochmittelalters. In: MAURER, Helmut a Hans PATZE. *Festschrift für Berent Schwineköper zu seinem 70. Geburtstag*. Sigmaringen: Thorbecke, 1982, s. 177-186.
39. SPRINGER, Matthias. 955 als Zeitenwende - Otto I. und die Lechfeldschlacht. In: PUHLE, Matthias. *Otto der Grosse, Magdeburg und Europa, Ausstellungskatalog – 1. dil.* Mainz, 2001, s. 199-208.
40. STAAB, Franz. Die Mainzer Kirche, Konzeption und Verwicklung in der Bonifatius- und Theonestradition. In: WEINFURTER, Stefan. *Die Salier und das Reich*. Sigmaringen: Thorbecke, 1991-1992, s. 31-77.
41. STRUVE, Tilman. Kaisertum und Romgedanke in salisher Zeit. *Deutsches Archiv*. 1988, č. 44, s. 424-454.

42. STUMPF, Marcus. Zum Quellenwert von Thangmars Vita Bernwardi. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*. 1997, č. 53, 461–496.
43. SUCHAN, Monika. Fürstliche Opposition gegen das Königtum im 11. und 12. Jahrhundert als Gestalterin mittelalterlicher Staatlichkeit. In: HAUCK, Karl. *Frühmittelalterliche Studien*. Berlin: de Gruyter, 2003, s. 141-165.
44. SUCHÁNEK, Drahomír. Vláda žen: autorita a postavení panovnic na počátku vrcholného středověku. *Historický obzor*. 2007, 1-2, s. 19-30.
45. TWELLENKAMP, Markus. Das Haus der Luxemburger. In: WEINFURTER, Stefan. *Die Salier und das Reich*. Sigmaringen: Thorbecke, 1991-1992, s. 475-502.
46. UBL, Karl. Der kinderlose König. *Historische Zeitschrift*. 2011, č. 292, s. 323-363.
47. WEINFURTER, Stefan. Der Anspruch Heinrichs II. auf die Königsherrschaft 1002. In: DAHLHAUS, Joachim a Armin KOHNLE. *Papstgeschichte und Landesgeschichte*. Köln - Weimar - Wien: Böhlau, 1995, s. 121-134.
48. WEINFURTER, Stefan. Herrschaftslegitimation und Königsautorität im Wandel: die Salier und ihr Dom zu Speyer. In: WEINFURTER, Stefan. *Die Salier und das Reich*. Sigmaringen: Thorbecke, 1991-1992, s. 55-96.
49. WEINFURTER, Stefan. Die Zentralisierung der Herrschaftsgewalt im Reich durch Kaiser Heinrich II. *Historisches Jahrbuch*. 1986, č. 106, s. 241-297.
50. WEINFURTER, Stefan. Idee und Funktion des „Sakralkönigtums“ bei den ottonischen und salischen Herrschern (10. und 11. Jahrhundert). In: GRUNDLACH, Rolf a Hermann WEBER. *Legitimation und Funktion des Herrschers*. Stuttgart: Steiner, 1992, s. 99-127.
51. WINFRIED, Eberhard. „Bonum commune“ v konkurenci mezi monarchickou vládou a stavovskou společností. *Český časopis historický*. 2004, 3, s. 449-476.
52. WOLFRAM, Herwig. The Shaping of the Early Medieval Kingdom. *Viator*. 1971, č. 1, s. 11-20.
53. ZOTZ, Thomas. Die Gegenwart des Königs: Zur Herrschaftspraxis Ottos III. und Heinrichs II. In: SCHEINDMÜLLER, Bernd a Stefan WEINFURTER. *Otto III. - Heinrich II.: eine Wende?*. Sigmaringen: Thorbecke, 1997, s. 349-386.